

АГРОСВІТ

№21-22 листопад 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21—22 листопад 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:

*Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 25.11.21 р.

Підписано до друку 25.11.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 12,2..

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2511/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21—22 листопад 2021 р.

У НОМЕРІ:

Смелянов О. Ю.

Оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан підприємств агропромислового комплексу	3
<i>Мельник С. І., Свиноус І. В., Фурман І. В., Трофімова Г. В., Зубченко В. В.</i>	
Розвиток інтеграційних та кооперативних відносин при інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств	10
<i>Халатур С. М., Павлова Г. Є., Рудакова В. Ю., Матвійчук Є. Д.</i>	
Методичні аспекти управління фінансовою стійкістю аграрних підприємств в умовах їх діджиталізації	19
<i>Орлова-Курилова О. В., Таран-Лала О. М., Петченко М. В., Мартинов А. А.</i>	
Модель управління інноваційним підприємництвом у контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку	27
<i>Березіна Л. М., Вараксіна О. В., Олійник А. С., Рак А. Г.</i>	
Теоретико-методологічні основи управління конкурентоспроможністю підприємства	35
<i>Меліхова Т. О., Лисяк О. В.</i>	
Удосконалення документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством	43
<i>Ковтун О. А., Мостенська Т. Г., Остапчук А. Д., Гнатенко І. А.</i>	
Моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку	51
<i>Качула С. В., Буштін А. А.</i>	
Особливості формування доходів та прибутку сільськогосподарських підприємств	57
<i>Ходаківський В. М., Місевич М. А., Матвійчук Д. В., Паламарчук А. М.</i>	
Формування альтернатив стратегічного управління фінансовим забезпеченням сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах господарювання	63
<i>Макаренко А. П., Бусилкова А. В.</i>	
Удосконалення автоматизованої системи обліку та аудиту розрахунків з підзвітними особами на підприємстві ТОВ "ЮВЕЛІРНА ГРУПА УКРАЇНИ"	72
<i>Чикуркова А. Д., Юр'єв В. В.</i>	
Теоретичні аспекти розвитку диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств	80
<i>Максименко І. Я., Неч С. С.</i>	
Особливості обліку виплат працівникам у системі управління діяльності підприємства	87
<i>Остапенко С. О.</i>	
Зарубіжний досвід регулювання ринку продовольства — виклики для України	91
<i>Лесюк В. С.</i>	
Забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств	97

№ 21—22 / 2021

CONTENTS:

Yemelyanov O.

ASSESSING THE IMPACT OF THE EFFICIENCY OF OPERATING ASSETS ON THE FINANCIAL CONDITION OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES	3
<i>Melnyk S., Svydnous I., Furman I., Trofimova H., Zubchenko V.</i>	
DEVELOPMENT OF INTEGRATION AND COOPERATIVE RELATIONS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES INVESTMENT ACTIVITIES	10
<i>Khalatur S., Pavlova H., Rudakova V., Matviychuk E.</i>	
METHODICAL ASPECTS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THEIR DIGITALIZATION	19
<i>Orlova-Kurilova O., Taran-Lala O., Petchenko M., Martynov A.</i>	
MODEL OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF STRATEGIES OF LOGISTICS AND FINANCIAL INFRASTRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC, DIGITALIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	27
<i>Berezina L., Varaksina E., Oliynyk A., Rak A.</i>	
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT	35
<i>Melikhova T., Lysiak O.</i>	
IMPROVING THE DOCUMENTATION OF ACCOUNTING AND AUDIT OF WAGES IN ENTERPRISE MANAGEMENT	43
<i>Kovtun O., Mostenska T., Ostapchuk A., Hnatenko I.</i>	
MODELING OF TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF INNOVATION CLUSTERS IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF NATIONAL ECONOMY AT DECISION-MAKING ON ACTIVIZATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF SUBJECTS OF AGRIBUSINESS IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	51
<i>Kachula S., Bushtin A.</i>	
FEATURES OF FORMATION OF INCOME AND PROFIT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	57
<i>Khodakivskyy V., Mysevych M., Matviychuk D., Palamarchuk A.</i>	
FORMATION OF ALTERNATIVES FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL SUPPORT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE IN MODERN BUSINESS CONDITIONS	63
<i>Makarenko A., Busylkova A.</i>	
IMPROVEMENT OF THE AUTOMATED SYSTEM OF ACCOUNTING AND AUDIT OF SETTLEMENTS WITH ACCOUNTABLE PERSONS AT ENTERPRISES LLC "JEWELRY GROUP OF UKRAINE"	72
<i>Chykurkova A., Yurev V.</i>	
THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	80
<i>Maksymenko I., Nech S.</i>	
PECULIARITIES OF ACCOUNTING OF PAYMENTS TO EMPLOYEES IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE ACTIVITY	87
<i>Ostapenko S.</i>	
FOREIGN EXPERIENCE OF STATE REGULATION IN AGRICULTURE MARKETS AS A CHALLENGE FOR UKRAINE	91
<i>Lesyuk V.</i>	
ENSURING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF PERSONNEL MANAGEMENT IN AGRARIAN ENTERPRISES	97

УДК 338.001.36

О. Ю. Ємельянов,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-1743-1646

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.3

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБІГОВИХ КОШТІВ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

O. Yemelyanov,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Business Economics and Investment, Lviv Polytechnic National University

ASSESSING THE IMPACT OF THE EFFICIENCY OF OPERATING ASSETS ON THE FINANCIAL CONDITION OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

Мета цього дослідження полягала в оцінюванні впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан підприємств агропромислового комплексу. Досліджено механізми такого впливу. Зокрема, побудовано модель впливу оборотності обігових коштів підприємства на рівень його платоспроможності. Ця модель базується на залежності між коефіцієнтом оборотності оборотних активів підприємства та величиною його короткострокових зобов'язань. Також розглянуто механізм впливу оборотності обігових коштів суб'єктів господарювання на прибутковість їхньої діяльності. Проведено емпіричний аналіз досліджуваних процесів на прикладі вибірки підприємств агропромислового комплексу України. Результати цього аналізу показали, що рівень ефективності використання обігових коштів справляє суттєвий вплив на окремі параметри фінансового стану досліджуваних підприємств насамперед на рівень їх платоспроможності. Отже, підвищення ефективності використання обігових коштів на засадах вдосконалення управління цими коштами слід розглядати як один з пріоритетних напрямів покращення фінансового стану підприємств агропромислового комплексу України. Це своєю чергою сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та подальшому економічному розвитку цих підприємств.

Ensuring the proper amount of financial and economic results of economic activity of enterprises requires of them maintaining at the required level the basic parameters of financial condition. In particular, this applies to its characteristics such as liquidity of assets, profitability, financial stability, etc. At the same time, the value of indicators used to assess the financial condition of economic entities is influenced by a large number of different factors of the internal and external environment. One of the most important factors is the efficiency of using the available assets of enterprises. This is primarily since the level of turnover of operating assets largely depends on its volume, which, in turn, affect the structure of assets of the enterprise and the sources of their formation. Also, the optimization of the value of the turnover ratio of operating assets of enterprises can be considered as a factor in increasing the profitability of economic activity. Considering this, the purpose of this study is to assess the impact of the efficiency of operating assets on the financial condition of agro-industrial enterprises. The mechanisms of such influence have been investigated. In particular, a model of the impact of the turnover of operating assets of the enterprise on the level of its solvency. This model is based on the relationship between the turnover ratio of current assets of the enterprise and the value of its short-term liabilities. The mechanism of

influence of the turnover of operating assets of business entities on the profitability of their activities has been also considered. An empirical analysis of the studied processes on the example of a sample of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine has been carried out. The results of this analysis has showed that the level of efficiency of operating assets has a significant impact on certain parameters of the financial condition of the studied enterprises, primarily on the level of their solvency. Therefore, improving the efficiency of operating assets on the basis of improving the management of these funds should be considered as one of the priority areas for improving the financial condition of enterprises in the agro-industrial complex of Ukraine. This, in turn, helps to increase the competitiveness and further economic development of these enterprises.

Ключові слова: підприємство, обігові кошти, ефективність, фінансовий стан, оборотність, агропромисловий комплекс.

Key words: enterprise, operating assets, efficiency, financial condition, turnover, agro — industrial complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення належного обсягу фінансово-економічних результатів господарської діяльності підприємств вимагає від них підтримання на необхідному рівні основних параметрів фінансового стану. Зокрема, це стосується таких його характеристик як ліквідність активів, прибутковість, фінансова стійкість тощо. Водночас на значення індикаторів, за допомогою яких оцінюється фінансовий стан суб'єктів господарювання, справляє вплив значна кількість різноманітних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Одним з найважливіших таких чинників є ефективність використання наявних у підприємств обсягів їх обігових активів. Це зумовлено насамперед тим, що від рівня оборотності обігових коштів значною мірою залежать їх обсяги, які своєю чергою впливають на показники структури активів підприємства та джерел їх утворення. Також оптимізація величини коефіцієнта оборотності обігових коштів підприємств може розглядатися як чинник підвищення прибутковості господарської діяльності. Враховуючи це, дослідження впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан підприємств має як наукову, так і практичну значимість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науковій літературі представлено значну кількість публікацій, присвячених як розробленню інструментарію оцінювання

ефективності використання обігових коштів підприємств, так і формуванню методичних засад аналізування та управління фінансовим станом суб'єктів господарювання, зокрема їх фінансовою стійкістю. Значних успіхів у вирішенні цих питань досягли, зокрема, такі вчені: В.Г. Баранова [1], Г.І. Башнянин [2], Т.В. Безбородова [3], І.А. Бержанір [4], О.С. Бондаренко [5], О.Б. Ватченко [6], Н.М. Гапак [7], Т.П. Гудзь [8], Г.В. Кошельок [9], О.В. Насібова [10], Р.С. Сорока [11], Р.К. Шурпенкова [12] та ін. Цими дослідниками запропоновано науково обгрунтовані методи та прийоми оцінювання використання обігових коштів та діагностування фінансового стану підприємств, а також визначено напрями та розроблено механізми його покращення. Водночас питання оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан підприємств, зокрема підприємств агропромислового комплексу України, нині не є остаточно вирішеним та потребує проведення подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан підприємств агропромислового комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Враховуючи особливості утворення та функціонування обігових коштів підприємств, слід

відзначити, що ефективність використання цих коштів може справляти певний вплив на усі основні параметри фінансового стану суб'єктів господарювання, зокрема, на їх платоспроможність, ділову активність, прибутковість та фінансову стійкість. З іншого боку, рівень цього впливу може відрізнятися як залежно від характеристики фінансового стану підприємств, яка виступає результуючим індикатором оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів компаній на їх фінансовий стан, так і від специфіки господарської діяльності конкретних підприємств, що розглядаються. При цьому ефективність використання обігових коштів буде у подальшому оцінюватися за допомогою показника їх оборотності.

Можливо виділити такі основні механізми впливу ефективності використання обігових коштів суб'єктів підприємництва на їх фінансовий стан:

1. Механізм впливу оборотності обігових коштів підприємства на рівень їх платоспроможності. Якщо в якості індикатора цього рівня розглядати загальний коефіцієнт покриття (відношення величини оборотних активів до суми поточних зобов'язань суб'єкта господарювання), то за умови фіксованої величини власного оборотного капіталу підприємства зростання оборотності обігових коштів викликатиме зменшення як величини чисельника, так і знаменника дробу, який виражає цей коефіцієнт. У формалізованому вигляді цей вплив може бути представлено таким чином:

$$K_n(P_{ol}) = \frac{O \cdot \left(\frac{P_{o0}}{P_{ol}} \right)}{O \cdot \left(\frac{P_{o0}}{P_{ol}} \right) - O_{\epsilon}} = \frac{O}{O - O_{\epsilon} \cdot \left(\frac{P_{ol}}{P_{o0}} \right)} \quad (1),$$

де $K_n(P_{ol})$ — загальний коефіцієнт покриття як функція від нового (зміненого) значення рівня оборотності обігових коштів підприємства;

O — базова величина обігових коштів підприємства, грошових одиниць;

P_{o0}, P_{ol} — рівень оборотності обігових коштів відповідно базовий та новий (змінений) (відношення річної величини доходу підприємства від реалізації ним своєї продукції до середньорічної величини його обігових коштів);

O_{ϵ} — величина власного оборотного капіталу підприємства, грошових одиниць.

2. Механізм впливу оборотності обігових коштів підприємства на рівень їх ділової активності. Як відомо, цей рівень характеризується показниками оборотності, одним з яких і ви-

ступає оборотність обігових коштів. Якщо ж розглянути такий показник ділової активності суб'єкта господарювання як оборотність його сукупних активів, то вплив на цей показник оборотності обігових активів підприємства можна описати за допомогою такого виразу:

$$P_{oa}(P_{ol}) = \frac{D}{O \cdot \left(\frac{P_{o0}}{P_{ol}} \right) + A_n} \quad (2),$$

де $P_{oa}(P_{ol})$ — рівень оборотності сукупних активів підприємства (відношення його річних доходів від реалізації продукції до середньорічної величини сукупних активів) як функція від нового (зміненого) значення рівня оборотності обігових коштів цього підприємства;

D — річна величина доходів підприємства від реалізації продукції, грошових одиниць;

A_n — загальна середньорічна величина необоротних активів підприємства, грошових одиниць.

3. Механізм впливу оборотності обігових коштів підприємства на рівень прибутковості його діяльності. Розглядаючи цей механізм, слід мати на увазі ту обставину, що залежно від особливостей конкретного підприємства та змісту заходів щодо управління його оборотними активами пришвидшення оборотності обігових коштів суб'єкта господарювання може призводити як до зростання прибутковості його діяльності, так і до зниження її рівня. Так, якщо у підприємства були занадто високі обсяги виробничих запасів, то їх оптимізація призведе до зниження витрат, пов'язаних із утриманням цих запасів, та, відповідно, до зростання операційного прибутку компанії. З іншого боку, надмірне скорочення величини виробничих запасів підприємства може збільшити як видатки на організування поставок матеріалів, так і втрати внаслідок відсутності належного обсягу їх страхових запасів. Отже, за таких умов операційний прибуток суб'єкта господарювання зменшиться, хоча загальна оборотність його обігових коштів при цьому зросте. Також слід враховувати той факт, що прибутковість господарської діяльності оцінюється різними індикаторами. Серед цих індикаторів існують такі, аналітичні вирази розрахунку яких містять середню величину наявних у підприємства обігових коштів. Зокрема, це стосується показника прибутковості сукупних активів суб'єкта господарювання. Вплив зміни оборотності обігових коштів підприємства на величину цього показника можна описати за допомогою

Таблиця 1. Результати розрахунку усереднених значень показників фінансового стану досліджуваних підприємств агропромислового комплексу за їх групами

Назви показників фінансового стану підприємств	Групи підприємств за рівнем оборотності їх обігових коштів	Середні значення показників фінансового стану за групами підприємств		
		Сільсько-господарські підприємства	Переробні підприємства	Агро-промислові підприємства
Загальний коефіцієнт покриття	Підприємства із низьким рівнем оборотності обігових коштів	1,343	1,216	1,305
	Підприємства із середнім рівнем оборотності обігових коштів	1,498	1,498	1,513
	Підприємства із високим рівнем оборотності обігових коштів	1,907	2,007	1,956
Оборотність сукупних активів	Підприємства із низьким рівнем оборотності обігових коштів	0,943	0,876	0,911
	Підприємства із середнім рівнем оборотності обігових коштів	1,325	1,244	1,259
	Підприємства із високим рівнем оборотності обігових коштів	1,423	1,580	1,602
Прибутковість сукупних активів	Підприємства із низьким рівнем оборотності обігових коштів	0,054	0,059	0,088
	Підприємства із середнім рівнем оборотності обігових коштів	0,072	0,062	0,082
	Підприємства із високим рівнем оборотності обігових коштів	0,063	0,069	0,085
Коефіцієнт автономії	Підприємства із низьким рівнем оборотності обігових коштів	0,468	0,480	0,537
	Підприємства із середнім рівнем оборотності обігових коштів	0,543	0,502	0,593
	Підприємства із високим рівнем оборотності обігових коштів	0,589	0,498	0,551

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств за 2020 рік.

такого виразу:

$$P_a(P_{ol}) = \frac{P + \Delta P}{O \cdot \left(\frac{P_{o0}}{P_{ol}} \right) + A_n} \quad (3),$$

де $P_a(P_{ol})$ — прибутковість сукупних активів підприємства (відношення його чистого прибутку до середньорічної величини сукупних активів) як функція від нового (зміненого) значення рівня оборотності обігових коштів цього підприємства;

P — початкове значення чистого прибутку підприємства, грошових одиниць;

ΔP — приріст чистого прибутку підприємства внаслідок зміни оборотності його обігових коштів, грошових одиниць.

4. Механізм впливу оборотності обігових коштів підприємства на рівень його фінансової стійкості. Цей механізм відображається насамперед у зміні співвідношення між власним та позичковим капіталом суб'єкта господарювання внаслідок зміни оборотності його обігових коштів. Зокрема, у разі зростання рівня їх оборотності за незмінності величин власного оборотного капіталу суб'єкта господарювання, отримуваних ним доходів від реалізації продукції та сукупного власного капіталу потреба підприємства у позикових коштах (передусім,

у короткострокових позиках) зменшиться. Це своєю чергою призведе до підвищення рівня фінансової стійкості компанії. Якщо в якості індикатора оцінювання цієї стійкості розглядати коефіцієнт автономії, то вплив зміни оборотності обігових коштів підприємства на рівень його фінансової стійкості можна оцінити із використанням такого виразу:

$$K_a(P_{ol}) = \frac{K_g}{O \cdot \left(\frac{P_{o0}}{P_{ol}} \right) + A_n} \quad (4),$$

де $K_a(P_{ol})$ — значення коефіцієнт автономії (відношення величини власного капіталу підприємства до величини його сукупних активів) як функція від нового (зміненого) значення рівня оборотності обігових коштів цього підприємства;

K_g — величина власного капіталу підприємства, грошових одиниць.

З урахуванням описаних вище механізмів впливу ефективності використання обігових коштів підприємств на окремі параметри їх фінансового стану можливо подати таку послідовність оцінювання цього впливу: 1) формування вибірки підприємств, що належать до певної галузі або підгалузі економіки (виду економічної діяльності); 2) оцінювання для кож-

Таблиця 2. Дані про наявність або відсутність впливу рівня оборотності обігових коштів на фінансовий стан досліджуваних підприємств агропромислового комплексу

Назви показників фінансового стану підприємств	Вплив оборотності обігових коштів на фінансовий стан підприємств		
	Сільсько-господарські підприємства	Переробні підприємства	Агро-промислові підприємства
Загальний коефіцієнт покриття	Наявний	Наявний	Наявний
Оборотність сукупних активів	Наявний	Наявний	Наявний
Прибутковість сукупних активів	Наявний	Відсутній	Відсутній
Коефіцієнт автономії	Наявний	Відсутній	Відсутній

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств за 2020 рік.

ного підприємства рівня ефективності використання його обігових коштів шляхом розрахунку показника їх оборотності; 3) поділ підприємств на класи за значеннями показника оборотності обігових коштів досліджуваних суб'єктів господарювання (зокрема, можна виділити три класи підприємств: підприємства із низьким рівнем оборотності обігових коштів, підприємства із середнім рівнем оборотності обігових коштів та підприємства із високим рівнем оборотності обігових коштів); 4) вибір показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств; 5) обчислення значень цих показників за кожним із досліджуваних підприємств; 6) визначення середніх значень кожного з обраних показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств, за кожною групою цих показників; 7) оцінювання статистичної значущості відмінностей у середніх значеннях кожного з обраних показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств, з використанням методу дисперсійного аналізу (шляхом розрахунку фактичних значень критерію Фішера та їх зіставлення із нормативними); 8) отримання висновків про наявність або відсутність впливу ефективності використання обігових коштів досліджуваних підприємств на окремі параметри їх фінансового стану.

З метою апробації запропонованих методологічних підходів до оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів суб'єктів господарювання на окремі параметри їх фінансового стану було сформовано вибірку зі ста підприємств, які належать до агропромислового комплексу західного регіону України. При цьому 35 з них є сільськогосподарськими підприємствами, 40 — займаються переробкою сільськогосподарської продукції, а інші 25 — поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з її переробкою (тобто є агропромисловими). Використовуючи описану вище послідовність дій та застосовуючи вира-

зи (1) — (4), було здійснено оцінювання міри впливу ефективності використання обігових коштів на фінансовий стан досліджуваних підприємств агропромислового комплексу. Результати розрахунку цих показників представлено у таблиці 1.

Як свідчать дані, які наведено у табл. 1, за окремими показниками фінансового стану досліджуваних підприємств простежується тенденція до зростання величини цих показників із збільшенням рівня оборотності обігових коштів суб'єктів господарювання. Зокрема, це стосується загального коефіцієнта покриття та оборотності сукупних активів підприємств. Водночас для показника прибутковості цих активів зазначена тенденція властива не усім видам економічної діяльності. Так само зростання рівня оборотності обігових коштів досліджуваних переробних та агропромислових підприємств не завжди призводить до збільшення їх коефіцієнта автономії, хоча ця тенденція простежується для сільськогосподарських підприємств, які розглядаються.

Отримання остаточних висновків про наявність або відсутність статистично значимого зв'язку між рівнем оборотності обігових коштів досліджуваних підприємств агропромислового комплексу та показниками їх фінансового стану, як вже зазначалося вище, потребує застосування методології дисперсійного аналізу. Результати такого застосування для досліджуваної вибірки підприємств представлено у таблиці 2.

Як випливає з даних, поданих у таблиці 2, рівень ефективності використання обігових коштів справляє суттєвий вплив на окремі параметри фінансового стану досліджуваних підприємств, насамперед, на рівень їх платоспроможності та оборотність сукупних активів. Отже, підвищення ефективності використання обігових коштів на засадах вдосконалення управління цими коштами слід розглядати як один з пріоритетних напрямів покращення

фінансового стану підприємств агропромислового комплексу України.

ВИСНОВКИ

1. Ефективність використання обігових коштів може справляти певний вплив на усі основні параметри фінансового стану суб'єктів господарювання, зокрема, на їх платоспроможність, ділову активність, прибутковість та фінансову стійкість. З іншого боку, рівень цього впливу може відрізнятися як залежно від характеристики фінансового стану підприємств, яка виступає результуючим індикатором оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів компаній на їх фінансовий стан, так і від специфіки господарської діяльності конкретних підприємств, що розглядаються.

2. Можливо подати таку послідовність оцінювання впливу ефективності використання обігових коштів на окремі параметри фінансового стану підприємств: 1) формування вибірки підприємств, що належать до певної галузі або підгалузі економіки; 2) оцінювання для кожного підприємства рівня ефективності використання його обігових коштів шляхом розрахунку показника їх оборотності; 3) поділ підприємств на класи за значеннями показника оборотності обігових коштів досліджуваних суб'єктів господарювання; 4) вибір показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств; 5) обчислення значень цих показників за кожним із досліджуваних підприємств; 6) визначення середніх значень кожного з обраних показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств, за кожною групою цих показників; 7) оцінювання статистичної значущості відмінностей у середніх значеннях кожного з обраних показників, які характеризуватимуть фінансовий стан досліджуваних підприємств, з використанням методу дисперсійного аналізу; 8) отримання висновків про наявність або відсутність впливу ефективності використання обігових коштів досліджуваних підприємств на окремі параметри їх фінансового стану.

3. Емпіричний аналіз, проведений за вибіркою підприємств агропромислового комплексу України, показав, що оборотність обігових коштів справляє суттєвий вплив на окремі параметри фінансового стану досліджуваних підприємств насамперед на рівень їх платоспроможності та оборотність сукупних активів. Отже, підвищення ефективності використання обігових коштів на засадах вдосконалення управління цими коштами слід розглядати як

один з пріоритетних напрямів покращення фінансового стану підприємств агропромислового комплексу України.

4. Подальші дослідження повинні передбачати оцінювання впливу ефективності використання окремих складників обігових коштів підприємств агропромислового комплексу на їх фінансовий стан.

Література:

1. Баранова В.Г., Гоцуляк С.М. Теоретичні засади управління оборотним капіталом. Вісник соціально-економічних досліджень. 2008. № 30. С. 32—36.
2. Башнянин Г.І., Лінтур І.В. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 2. С. 98—101.
3. Безбородова Т.В., Даншина, Т.В. Управління оборотними коштами підприємств. Інвестиції: практика та довід. 2017. № 1. С. 59—62.
4. Бержанір І.А. Діагностика фінансової стійкості підприємств України. Інноваційна економіка. 2013. № 10. С. 34—39.
5. Бондаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2008. № 4. С. 40—44.
6. Ватченко О.Б., Тахмазова І.Б. Управління оборотним капіталом підприємства. Економічний простір. 2011. № 50. С. 193—200.
7. Гапак Н.М., Капштан С.А. Особливості визначення фінансової стійкості підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2014. Вип. 42. С. 191—196.
8. Гудзь Т.П. Діагностика статичної та динамічної фінансової рівноваги підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2017. № 1 (62). С. 180—186.
9. Кошельок Г.В., Малишко В.С., Маликова І.П. Факторний аналіз ефективності використання оборотних коштів підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. Вип. 5. С. 67—72.
10. Насібова О.В., Придатченко Б.Ю. Теоретичні аспекти оптимізації оборотних коштів підприємства. Економіка і суспільство. 2018. № 18. С. 794—802.
11. Сорока Р.С. Чинники впливу на ефективність функціонування оборотного капіталу. Регіональна економіка. 2003. № 2. С. 72—80.
12. Шурпенкова Р.К. Сутність та основи організації аналізу оборотних коштів. Вісник Запорізького національного університету. 2018. № 3. С. 150—154.

13. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danchak L., Symak D., Lesyk L. Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution [Online]. Sustainability. 2020. Vol. 12 (15). Available at: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Sept 2021).

14. Yemelyanov O., Kurylo O., Petrushka T. Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development. Scientific Bulletin of Polissia. 2018. № 2 (14). P. 141—149.

References:

1. Baranova, V. H. and Hotsuliak, S. M. (2008), "Theoretical principles of working capital management", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 30, pp. 32—36.

2. Bashnianyn, H. I. and Lintur, I. V. (2016), "Financial stability of business entities and ways to improve it", Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii, vol. 2, pp. 98—101.

3. Bezborodova, T. V. and Danshyna, T. V. (2017). "Working capital management of enterprises", Investytsii: praktyka ta dovid, vol. 1, pp. 59—62.

4. Berzhanir, I. A. (2013), "Diagnosis of financial stability of Ukrainian enterprises", Innovatsijna ekonomika, vol. 10, pp. 34—39.

5. Bondarenko, O. S. (2008), "Methodological bases of current assets management of enterprises, Investytsii: praktyka ta dosvid", vol. 4, pp. 40—44.

6. Vatchenko, O. B. and Takhmazova, I. B. (2011), "Working capital management of the enterprise", Ekonomichnyj prostir, vol. 50, pp. 193—200.

7. Napak, N. M. and Kapshtan, S. A. (2014), "Features of determining the financial stability of enterprises", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 42, pp. 191—196.

8. Hudz', T. P. (2017), "Diagnosis of static and dynamic financial equilibrium of the enterprise", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1 (62), pp. 180—186.

9. Koshel'ok, H. V. Malysheko, V. S. and Malikova, I. P. (2018), "Factor analysis of the efficiency of working capital of the enterprise", Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi, vol. 5, pp. 67—72.

10. Nasibova, O. V. and Prydatchenko, B. Yu. (2018), "Theoretical aspects of optimization of working capital of the enterprise", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 18, pp. 794—802.

11. Soroka, R. S. (2003), "Factors influencing the efficiency of working capital", Rehional'na ekonomika, vol. 2, pp. 72—80.

12. Shurpenkova, R. K. (2018), "The essence and basics of the organization of working capital analysis", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 3, pp. 150—154.

13. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevoho, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L., Symak, D. and Lesyk, L. (2020), "Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution", [Online], Sustainability, vol. 12 (15), available at: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Sept 2021).

14. Yemelyanov, O., Kurylo, O. and Petrushka, T. (2018), "Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development", Scientific Bulletin of Polissia, vol. 2 (14), pp. 141—149.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2021 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.436:334.78:631.164.23

С. І. Мельник,

д. е. н., професор, Український інститут експертизи сортів

ORCID ID: 0000-0002-5514-5819

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-0346-1596

І. В. Фурман,

к. е. н., доцент, Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-9923-555X

Г. В. Трофімова,

к. с.-г. н., доцент, Український інститут експертизи сортів

ORCID ID: 0000-0001-6003-880X

В. В. Зубченко,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-1292-1726

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.10

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН ПРИ ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Melnyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

I. Svytnous,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,

Bila Tserkva National Agrarian University

I. Furman,

PhD in Economics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University

H. Trofimova,

PhD in Agricultural Sciences, Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

V. Zubchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, BilaTserkva National Agrarian University

DEVELOPMENT OF INTEGRATION AND COOPERATIVE RELATIONS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES INVESTMENT ACTIVITIES

Інвестиції є стратегічним чинником економічної стабільності і поживлення реального сектора аграрної економіки та сприяють подоланню кризових явищ. Активізація інвестиційних процесів закладає передумови для динамічного вирішення виробничих, економічних і соціальних проблем в аграрній сфері економіки країни, яка в останні десятиліття працювала в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів.

У зв'язку з цим постає завдання не про усунення першопричин низької інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, що проявляється в: хронічному недоінвестуванні виробництва сільськогосподарської продукції, порушенні відтворювального процесу в корпоративному секторі аграрної економіки, відсутності механізму регулювання інвестиційної діяльності, а про необхідність підняття на якісно новий щабель системну організацію інвестиційної діяльності, неузгодженість функціонування якої знижує її ефективність.

Доведено, що розвиток кооперації і інтеграції в сучасних умовах зміцнює і інвестиційний потенціал господарств корпоративного сектору аграрної економіки, особливо малих суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу. Це відбувається в результаті підвищення прибутковості шляхом їх кооперування та інтегрування, збільшення внутрішніх та зовнішніх джерел залучення інвестицій, а також внаслідок підвищення інвестиційної привабливості учасників кооперативних та інтеграційних зв'язків.

Встановлено, що найважливішою особливістю сучасного періоду розвитку агропромислового комплексу є необхідність максимального прискорення науково-технічного прогресу як процесу поступового технічного, технологічного і соціально-економічного оновлення і вдосконалення агропромислового виробництва з метою значного підвищення його ефективності.

Світова практика свідчить про те, що вирішальною умовою прискорення науково-технічного прогресу є розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі як сукупності послідовно здійснюваних заходів щодо організації досліджень і створенні інновацій з подальшим освоєнням їх безпосередньо у виробництві з метою створення нової або поліпшеної продукції, нової або вдосконаленої технології виробництва. Інноваційний процес, як правило, не тільки заохочується, але і регулюється державою шляхом формування та реалізації інноваційної політики, яка є частиною державної аграрної політики, так як в числі сучасних пріоритетів поряд з економічними, інвестиційними, інституційними важливе значення приділяється інноваційним пріоритетам.

Доведено, що розвиток кооперації і інтеграції в сучасних умовах зміцнює і інвестиційний потенціал господарств корпоративного сектору аграрної економіки, особливо малих суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу. Це відбувається в результаті підвищення прибутковості шляхом їх кооперування та інтегрування, збільшення внутрішніх та зовнішніх джерел залучення інвестицій, а також внаслідок підвищення інвестиційної привабливості учасників кооперативних та інтеграційних зв'язків.

Investments is a strategic factor of economic stability and recovery of the real sector of the agricultural economy and help to overcome the crisis. The intensification of investment processes provides the conditions for a dynamic solution of production, economic and social problems of the country's agrarian economy, which has suffered from a shortage of investment resources in recent decades.

Therefore, there is a need to eliminate the root causes of low investment activity in the agricultural sector of Ukraine, which is manifested in: chronic underinvestment in agricultural production, disruption of the reproductive process in the corporate sector of the agrarian economy, the absence of an investment regulatory framework, and it is necessary to step up to the new level of systemic organization of investment activity, the inconsistency of which reduces its effectiveness.

It was proved that the development of cooperation and integration in modern conditions strengthens the investment potential of farms in the corporate sector of the agricultural economy, especially small agribusiness enterprises. This is the result of improved profitability through their cooperation and integration, increasing internal and external sources of investment, as well as the increasing investment attractiveness of cooperative and integrative participants.

It was established that the most important feature of the modern period of agro-industrial complex development is the need to accelerate scientific and technological progress as a process of gradual technical, technological and socio-economic renewal and improvement of agro-industrial production in order to increase significantly its efficiency.

World practice shows that a crucial prerequisite for accelerating scientific and technological progress is the development of innovation in the agricultural sector as a set of consistent measures to organize research and create innovations with their further development directly in production in order to create new products, improve existing or to improve production technologies. The innovation process is generally not only encouraged, but also regulated by the state through the formation and implementation of innovation policy, which is part of the state agrarian policy, as among the current priorities along with economic, investment and institutional the importance is given to innovation priorities.

It was proved that cooperation and integration development in modern conditions strengthen the investment potential of farms in the corporate sector of the agrarian economy, especially small agribusiness enterprises. This is the result of improved profitability through their cooperation and integration, increasing internal and external sources of investment and increasing investment attractiveness of cooperative and integrative players.

Ключові слова: кооперація, інтеграція, сільськогосподарські підприємства, інвестиція, інноваційна політика.

Key words: cooperation, integration, agricultural enterprises, investment, innovation policy.

ВСТУП

Інвестиції є стратегічним чинником економічної стабільності і поживлення реального сектора аграрної економіки та сприяють подоланню кризових явищ. Активізація інвестиційних процесів закладає передумови для динамічного вирішення виробничих, економічних і соціальних проблем в аграрній сфері економіки країни, яка в останні десятиліття працювала в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів.

У зв'язку з цим постає завдання не про усунення першопричин низької інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, що проявляється в: хронічному недоінвестуванні виробництва сільськогосподарської продукції, порушенні відтворювального процесу в корпоративному секторі аграрної економіки, від-

сутність механізму регулювання інвестиційної діяльності, а про необхідність підняття на якісно новий щабель системну організацію інвестиційної діяльності, неузгодженість функціонування якої знижує її ефективність.

Заходи, які вживаються в останні роки, державної підтримки сільського господарства сприяють активізації інвестиційної діяльності. Водночас закладений в них механізм реалізації орієнтується на власні фінансові можливості товаровиробників. Таким чином, створюється протиріччя в управлінні інвестиційною діяльністю, яке потребує одночасно і в посиленні централізації, і в підвищенні ролі сільськогосподарських підприємств в здійсненні процесів відшкодування і накопичення складових інвестиційного потенціалу.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні погляди на ідентифікацію інвестування і інвестиційний менеджмент знайшли відображення у працях таких зарубіжних науковців: Дж. Бейлі, Г. Бірмана, Р. Брейлі, З. Боді, А.Дж. Гітмана, М.Д. Джонка, Дж. М. Кейнса, А. Кульмана, С. Майєрса, К.Р. Макконнелла, Б. Твісса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, У. Ф. Шарпа, Р. Шмалензі, С. Шмідта, Й. Шумпетера, С. Фішера, М. Фрідманата ін.

Розгляду теоретичних засад розвитку інвестиційної діяльності та управління нею в сучасних умовах присвячені праці І.О. Бланка, А.М. Борща, А.П. Дуки, А.Г. Загороднього, С.В. Козловського, О.А. Кириченко, Т.В. Майорової, О.В. Мертенса, О.О. Пересади та ін.

Визнаючи високу значимість проведених вищепереліченими науковцями досліджень та відзначаючи наявність фундаментальних підходів до розкриття окремих питань у наукових дослідженнях, слід відзначити недостатність теоретичних і прикладних досліджень щодо формування системи кооперації та інтеграції приздісненні інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств умовах підвищеної невизначеності, зумовлених не лише нестабільною економічною ситуацією.

МЕТА

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій на основі узагальнення теоретичних досліджень та практичного досвіду розвитку кооперативних та інтеграційних зв'язків при здійсненні інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Найважливішим напрямком розвитку сільськогосподарського виробництва і фактором підвищення його ефективності є кооперація і інтеграція. В процесі кооперації і інтеграції у сучасних умовах відбувається не тільки кооперування реорганізованих на ринкових принципах господарств корпоративного сектору аграрної економіки та інших галузей агропромислового комплексу, створення різних кооперативних об'єднань, але також формування вертикального інтегрованих підприємницьких структур у сфері виробництва, переробки та торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольства [1].

Розвиток кооперації і інтеграції в сучасних умовах зміцнює і інвестиційний потенціал господарств корпоративного сектору аграрної економіки, особливо малих суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу. Це відбувається

у результаті підвищення прибутковості шляхом їх кооперування та інтегрування, збільшення внутрішніх та зовнішніх джерел залучення інвестицій, а також внаслідок підвищення інвестиційної привабливості учасників кооперативних та інтеграційних зв'язків.

Розглянемо зміст, форми кооперації і інтеграції та їх вплив на підвищення ефективності і прибутковості, а також інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу.

Поряд з кооперуванням і інтеграцією безпосередньо в самому сільському господарстві розвиваються вертикальні зв'язки з суб'єктами підприємницької діяльності переробної промисловості та торгівлі. Ці процеси взаємообумовлені і доповнюють один одного. Створення висококонцентрованого сільськогосподарського підприємства об'єктивно призводить до необхідності встановлення більш тісних прямих виробничих зв'язків його з переробниками та закладами торгівлі.

Створення агропромислових формувань галузевого типу переслідує реалізацію простої ідеї: звести всіх учасників технологічного ланцюжка виробництва кінцевого продукту — від поля до прилавка. З цією метою було створено агрохолдинги, в завдання яких входять: контроль за цінами і товарними потоками; раціоналізація каналів збуту продукції; незалежність від зовнішніх джерел постачання сировини; ліквідація проміжних ланок і дублюючих операцій; зменшення трансакційних витрат; консолідація капіталу на реконструкції найбільш прибуткових виробництв; підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції; зміцнення фінансового становища, що створює умови для подальшого розвитку суб'єктів господарювання та ін [2].

Вважаємо, що кооперування і інтеграція по вертикалі сприяють кращому використанню сільськогосподарської продукції, трудових ресурсів, мінімізації трансакційних витрат. Подібний вид інтеграційних зв'язків дозволяє суттєво послабити негативний вплив сезонності на виробництво продуктів харчування, особливо з коротким терміном зберігання. Вони створюють значні можливості для організації рівномірного завантаження переробних підприємств сировиною, ефективним використанням фінансових та трудових ресурсів. У господарствах корпоративного сектору аграрної економіки більш повніше і рівномірніше використовуються засоби виробництва, що забезпечує більш стійкий їх фінансовий стан.

Для об'єднання зусиль суб'єктами підприємницької діяльності в сфері агробізнесу, особ-

ливо малих у практичній їх діяльності використовуються найрізноманітніші форми їх співпраці. Остаточний вибір напрямку розвитку кооперативних та інтеграційних взаємовідносин залежить від об'єктивних економічних умов і порівняльної характеристики цих форм, що відображає слабкі і сильні сторони подібних формувань.

Нехтування системними властивостями в аграрному секторі призвело до дестабілізації економічних відносин та інших негативних наслідків. Так, ігнорування інтересів одних галузей (сільського господарства) негативно впливає на розвиток інших галузей народного господарства в цілому, та для переробної галузі зокрема, що призводить до зниження продуктивності праці і конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції; посилення територіальної диференціації і регіональних протиріч; зниження рівня і якості життя на сільських територіях; відбувається руйнування єдиного економічного простору, що призводить до значних економічних втрат у всіх ланках агропродовольчого ланцюга.

Питання інвестиційної поведінки кооперативних та інтегрованих формувань в АПК у вітчизняній літературі залишаються нині поки без належної уваги. Існує незначна кількість наукових досліджень, в яких розглядаються дана проблематика, зокрема в аграрному секторі України. Так, Корінець Р. Я. вивчає питання про інвестиційну поведінку суб'єктів господарювання в умовах соціально-економічних змін [3]. Але цей розгляд відбувається в економічній соціології та демографії. Автор доходить висновку про наявність галузевих відмінностей, зокрема він наголошує, що: "Якщо метою інвестиційної діяльності, як в нафтогазовій сфері, так і медицині було переважно модернізація виробництва (основних фондів), то в будівництві, сільському господарстві та торгівлі — в основному це забезпечення поточної виробничої діяльності. На основі аналізу емпіричних даних зроблені висновки: в більшості випадків факторами, що обмежують інвестиційну діяльність є невизначеність соціально-економічної ситуації і недосконале законодавство в галузі регулювання інвестиційної діяльності. Серед чинників, що стимулюють інвестиційну діяльність у галузях народного господарства лідирують ознаки "зростання попиту на даний продукт" і "запропонований інвестором майбутній продукт". Тобто в даному дослідженні не аналізуються відмінності в інвестиційній поведінці різних типів суб'єктів господарювання на основі даних публічної фінансо-

вої звітності, що відображає стан виробничо-господарської діяльності.

Деякі аспекти інвестиційної поведінки підприємств в дослідженнях Березівського П.С., які присвячені різним моделям сільськогосподарської кооперації. Так, автор дійшов важливого практичного висновку: "Джерелом багатьох проблем, з якими зустрічаються в процесі функціонування сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи, є слабо розвинуті специфічні права власності. По-перше, механізми управління і контролю не пов'язані з обсягами трансакцій і розміром вкладених в кооператив фінансових ресурсів, по-друге, при виході з кооперативу учасник не має можливості продати свою частку в капіталі за ринковою ціною — йому повертається пай, який не включає суму відрахувань від прибутку в неподільні фонди, а виплати прирощених паїв провадяться не раніше ніж через три роки після їх формування. Так як це знижує зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників інвестувати фінансові ресурси в кооперативну діяльність, організаційні моделі кооперативів повинні трансформуватися в напрямку вдосконалення прав власності" [4].

Рибак Я.Я., на основі оцінки вітчизняного та міжнародного досвіду, розрізняє інтернальні і екстернальні кооперативи так: "Кооператив, в якому власниками є сільгосптоваровиробники, відноситься до інтернального підприємницького кооперативу. Його учасники створюють загальну кооперативну власність, набуваючи права поставок... Екстернальні підприємницькі кооперативи допускають залучення капіталу від акціонерів — не членів кооперативу. Ними можуть бути інституційні інвестори і партнери, що займаються переробкою аграрної продукції або постачають сільському господарству матеріальні ресурси. Це веде не тільки до зростання капіталу, а й до скорочення трансакційних витрат за рахунок координації діяльності виробничого ланцюжка... Можливості зростання в інтернальних і екстернальних підприємницьких кооперативах різні: інвестиційний потенціал перших обмежений фінансовими ресурсами членів кооперативу (вони орієнтуються на стратегію орієнтації на окремий напрямок виробничо-господарської діяльності в наслідок обмеженості капіталу), можливості залучення капіталу у других значно ширші і залежать від ефективності діяльності кооперативу і використовуваних ними фінансових інструментів..." [5].

Це дозволяє виробити рекомендації щодо зміни внутрішньогосподарського устрою коо-

перативу, що стимулюють підвищення інвестиційної активності і перетворення кооперативів "традиційного типу" в кооперативи "підприємницького типу", що передбачають можливість випуску ними акцій різних категорій і типів, а також цінних паперів "прав поставок", пом'якшення обмежень по складу членів і за сумою виплат на додатково залучений капітал". Як свідчать результати досліджень науковців, що нині спостерігається значно вища ефективність у вертикально інтегрованих структур у сфері агробізнесу в порівнянні з сільськогосподарськими виробничими кооперативами [6]. Проте існує і протилежна думка, що базується на наявності значної кількості кредитів та ризикованості кредитної політики [7]. Однак ми повинні визнати, що використання зовнішніх джерел фінансування, в тому числі, банківських кредитів і позик, є потужним двигуном розвитку і зростання сільськогосподарського виробництва, що дозволяє залучати у виробництво значні фінансові ресурси із зовнішніх джерел, які більші ніж власні ресурси сільськогосподарських підприємств, і тим самим прискорюється процес оновлення технічних засобів і технологій, підвищення продуктивності праці в корпоративному секторі аграрної економіки. Вважаємо, що ризики неплатоспроможності необхідно прораховувати заздалегідь. З іншого боку, держава могла б істотно знизити ці ризики, допомагаючи сільськогосподарським виробникам шляхом субсидування відсотків по отриманих банківських кредитах. Так, на основі використання зовнішніх джерел, розвиваються суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агро бізнесу провідних країн світу. Оскільки урядовцями нашої країни задекларовано, що Україна буде провідним виробником сільськогосподарської продукції та продовольства, то в зв'язку з цим держава повинна сприяти цьому, шляхом здешевлення кредиту та доведення його реальних відсоткових ставок до рівня економічно розвинених країн. Більш того, мабуть, варто підтримати ідею Самойленка Т.Г., щодо удосконалення законодавства про сільськогосподарську кооперацію, щоб вони могли залучати кошти на фінансовому ринку не тільки під відсотки, а й шляхом випуску облігацій і акцій, зберігаючи, контроль за стратегією розвитку кооперативного об'єднання [8].

Проведений аналіз виробничої, фінансової, інвестиційної та комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств показав, що вони не здатні самотійно оздоровити свою економіку. Виникла необхідність у пошуку нових форм ведення аграрного виробництва.

Такою формою стало створення вертикально-інтегрованого формування холдингового типу, в якому під єдиним організаційно-господарським керівництвом об'єднані всі ланки продовольчого ланцюга.

Основні завдання інтегрованого формування: сприяння інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції і дотримання прогресивної технології; оновлення матеріально-технічної бази і організація поставок добрив і гербіцидів сільським товаровиробникам; створення машинно-технологічної станції, яка надає послуги з проведення сільськогосподарських робіт і ремонту техніки; організація первинної та частково вторинної переробки сільськогосподарської продукції; створення професійної служби маркетингу, що забезпечує вигідний збут готової продукції та сільськогосподарської сировини; організація єдиного розрахункового та фінансового центру, який здійснює контроль за товарними і фінансовими потоками; розробка механізму узгодження інтересів всіх підрозділів корпорації, поліпшення управління всією системою; орієнтація учасників формування на досягнення спільної мети за допомогою виробничих програм і планів; зниження витрат і втрат по всьому технологічному ланцюжку, здійснення єдиної технічної, технологічної та цінової політики.

Отже, широкий розвиток вертикальної кооперації та агропромислової інтеграції в сільському господарстві в поєднанні з державною підтримкою дозволить консолідувати інвестиційний потенціал регіонів, об'єднаних територіальних громад на вирішенні стратегічних завдань галузі.

Вважаємо, що найбільш перспективною формою співпраці в регіоні, на наш погляд, є регіональний інвестиційно — інноваційний комплекс, який використовує принципи кластерних технологій, який повинен виступати координатором інвестиційно-інноваційної діяльності агропромислових формувань з метою підвищення рівня інвестиційної привабливості галузевих підкомплексів регіону.

Роль кластерної політики в активізації інноваційних процесів у регіоні впливає із самої суті кластера. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне визначити центральною ланкою в системі економічних відносин регіональний інвестиційно-інноваційний комплекс, який об'єднує сільськогосподарські підприємства, лізингові, страхові, науково-дослідні організації, аудиторські і консалтингові фірми, банки, регіональний інноваційний центр та ін.

Тобто регіональний інвестиційно-інноваційний комплекс слід розглядати як інтегрова-

не поєднання організацій різних організаційно-правових форм власності, що спеціалізуються на виробництві продукції певного товарного асортименту і входять в одну суміжну галузь, пов'язані між собою економічними відносинами в сфері виробництва і розподілу товарів і послуг на конкретному сегменті ринку з метою оптимізації використання та розподілу інвестиційних ресурсів. Формування дозволить більш ефективно використовувати фінансові ресурси, оптимізувати грошові потоки та активізувати інвестиційно-інноваційну діяльність суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу.

Прийнятним є участь у регіональному інвестиційно-інноваційному комплексі пайових інвестиційних кооперативів, які повинні стати важливим доповненням щодо регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Створення і включення пайових інвестиційних кооперативів в регіональний інвестиційно-інноваційний комплекс зумовлені низкою причин, таких як нестача грошових коштів для придбання засобів виробництва; важкодоступністю ринків для продажу продукції; сезонність робіт і неможливість розширення виробництва без вкладення фінансових ресурсів; складність реалізації виробленої продукції самостійно, без посередників; труднощі в самостійному отриманні кредитів, оформленні відповідної документації, взаємодії з банком, відсутність або недостатність заставної бази; проблеми у веденні обліку; труднощі у взаємовідносинах з різними фіскальними органами; нестача кваліфікованих кадрів; відсутність необхідних знань, нормативно-правової бази та іншої інформації, необхідної для ефективної роботи економічного суб'єкта.

Принципи функціонування пайового інвестиційного кооперативу покликані забезпечити простоту, доступність і ефективність роботи інвестиційного комплексу. До основних принципів належать: добровільність членства; обмеження участі в діяльності кооперативу осіб, які не є його членами; доступність інформації про діяльність кооперативу для всіх його членів; взаємодопомога і забезпечення вигод для членів кооперативу.

Управління пайовим інвестиційним кооперативом здійснюють загальні збори членів кооперативу і голова кооперативу. Загальні збори членів кооперативу делегує повноваження щодо визначення стратегічних напрямків діяльності комплексу раді з координації, а питання поточної діяльності — голові кооперативу. До виключної компетенції загальних зборів членів

кооперативу належать розгляд і прийняття рішень з таких питань: вибори голови кооперативу і припинення його повноважень; заслуховування звітів про їх діяльність; затвердження програм розвитку кооперативу відповідно до стратегії розвитку інвестиційного комплексу; реорганізація та ліквідація кооперативу; визначення умов і розміру винагороди голови кооперативу.

З метою забезпечення досягнення поставлених цілей діяльності пайового інвестиційного кооперативу члени кооперативу сплачують вступний внесок, пайовий внесок і членський внесок.

Вступний внесок сплачується одноразово і при припиненні членства в кооперативі повертається.

У разі припинення членства і виходу з інвестиційного кооперативу пайові внески сплачуються члену кооперативу.

Для ведення діяльності відповідно до кошторису витрат вилучаються членські внески, які не повертаються пайовику при виході з членів кооперативу.

В окремих випадках запроваджуються додаткові внески, які сплачуються в разі необхідності покриття збитків пайових інвестиційних кооперативів за підсумками фінансового року, розмір і терміни їх внесення встановлюються загальними зборами пайовиків пайових інвестиційних кооперативів.

Формування пайових інвестиційних кооперативів у рамках регіонального інвестиційно-інноваційного комплексу має низку переваг для учасників даних інтегрованих структур.

Оскільки комерційному банку економічно не вигідно здійснювати кредитування малих суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу та особистих селянських господарств внаслідок високої ризикованості проведення подібних кредитних операцій, що спонукає до підвищення відсоткових ставок та вартості застави. В зв'язку з цим вищезазначені категорії сільськогосподарських товаровиробників повинні орієнтуватися на отримання позик у пайових інвестиційних кооперативів, метою їх діяльності є отримання прибутку, що забезпечить максимальний доступ до кредитних ресурсів потенційних позичальників, які можуть бути одночасно і членами охарактеризованого кооперативного об'єднання.

Загалом розвиток системи сільськогосподарської кооперації дозволить прискорити процес формування інвестиційно-інноваційних комплексів в аграрному секторі економіки регіону, що, відповідно, спричинить за собою по-

кращення умов життя на сільських територіях за рахунок розвитку нових об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема: відкриття нових закладів охорони здоров'я та освіти, що дозволить покращити умови життя і забезпечення сільських жителів роботою, підвищиться частка молоді, що живе в сільських населених пунктах, що в кінцевому результаті позитивно відобразиться на демографічній ситуації сільських територій і в країні в цілому.

Перераховані переваги дають можливість побачити незаперечні переваги від наявності в регіональному інвестиційно-інноваційному комплексі пайових інвестиційних кооперативів, що дасть можливість пайовикам відкрити для себе можливості розвитку і підвищення прибутковості своєї роботи і діяльності всього регіонального інвестиційно-інноваційного комплексу. Формування регіонального інвестиційно-інноваційного комплексу дозволить прискорити розвиток сільського господарства регіону і, відповідно, спричинить за собою покращення умов життя сільського населення.

Найважливішою особливістю сучасного періоду розвитку агропромислового комплексу є необхідність максимального прискорення науково-технічного прогресу як процесу поступового технічного, технологічного і соціально-економічного оновлення і вдосконалення агропромислового виробництва з метою значного підвищення його ефективності.

Світова практика свідчить про те, що вирішальною умовою прискорення науково-технічного прогресу є розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі України як сукупності послідовно здійснюваних заходів щодо організації досліджень і створенню інновацій з подальшим освоєнням їх безпосередньо у виробництві з метою створення нової або поліпшеної продукції, нової або вдосконаленої технології виробництва. Інноваційний процес, як правило, не тільки заохочується, але і регулюється державою шляхом формування та реалізації інноваційної політики, яка є частиною державної аграрної політики, бо в числі сучасних пріоритетів поряд з економічними, інвестиційними, інституційними важливе значення приділяється інноваційним пріоритетам.

Стосовно до різних галузей і сфер народного господарства сутність інноваційної діяльності не має принципових відмінностей, проте характер і напрями інноваційного процесу в них можуть мати істотні відмінності. Зокрема, інноваційний процес в аграрному секторі має свою специфіку, обумовлену, насамперед, особливостями агропромислового виробництва і, зокрема, входить в нього сільське господарство. Такими особливостями є: значна кількість видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, істотна різниця в технологіях їх вирощування і виробництва; значна залежність технологій виробництва в сільському господарстві від створених природних і погодних умов; велика різниця в періоді виробництва за окремими видами сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки; високий ступінь територіальної роз'єднаності сільськогосподарського виробництва і суттєва диференціація окремих регіонів за умовами виробництва; різний соціальний рівень працівників аграрного сектору України, що вимагає значно більшої уваги до підготовки кадрів і підвищення їх кваліфікації, організації післядипломної освіти.

До найбільш характерних особливостей розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі України відносяться: значна кількість форм і зв'язків сільськогосподарських товаровиробників з інноваційними формуваннями; відособленість більшості сільськогосподарських товаровиробників на всіх рівнях: від суб'єктів господарювання, які виробляють науково-технічну продукцію, до підприємств, що здійснюють її реалізацію; відсутність чіткого і науково обгрунтованого організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам і, як наслідок, істотне відставання галузі з освоєння інновацій у виробництві сільськогосподарської продукції.

Світовий досвід інвестування інноваційної діяльності доводить наявність успішних механізмів її реалізації. Зокрема, як показали дослідження, важливим є використання механізму державно-приватного партнерства при здійсненні інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки, що враховує три основних методологічних підходів: інвестиції в інноваційні компанії (інноваційна інфраструктура); інвестиції у венчурні фонди; інвестування, що пов'язане з реалізацією інноваційних проєктів.

Важливу роль у процесі створення інноваційної інфраструктури в АПК повинні грати регіональні центри трансферу агротехнологій. В якості базових стратегічних цілей, що реалізуються центрами трансферу агротехнологій можна розглядати такі: сприяння технологічному зростанню сільського господарства за рахунок зростання продуктивності праці, виявлення потреби в нових агротехнологіях, підтримка процесів передачі та локалізації но-

вих агротехнологій; створення передумов комерціалізації нових агротехнологій для формування необхідного набору інструментів підтримки наукових досліджень і можливості їх подальшого трансферу; сприяння регіональному економічному зростанню, що може бути досягнуто, з одного боку, за рахунок створення ефективних бізнес — моделей в аграрному секторі, з іншого — за рахунок отримання економічного прибутку від діяльності.

Основною функцією регіональних центрів має стати просування вітчизняних інноваційних агротехнологій в безпосереднє виробництво. Причому такі дії доцільно здійснювати в рамках процесу "примусу до інновацій", що особливо актуально в світлі необхідності підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в умовах членства України в СОТ.

Вважаємо, що діяльність регіональних центрів повинна бути заснована на ряді принципів: виявлення і фокусування найбільш потенційно привабливих (по ряду критеріїв) технологічних сегментів. До числа таких нами віднесено: птахівництво, свинарство, молочне тваринництво. Розвиток цих сегментів доцільно здійснювати відповідно до Стратегії соціально-економічного розвитку; оптимізація портфеля інструментів для трансферу агротехнологій; ідентифікація ключових інструментів у рамках обраних технологічних сегментів; поетапний розвиток обраних технологічних сегментів; ефективна організація регіонального центру трансферу агротехнологій, яка сприятиме досягненню зазначених результатів у процесі реалізації стратегічних цілей і обраних напрямків розвитку.

У зв'язку з цим, створення регіонального венчурного фонду в аграрному секторі може стати, на наш погляд, каталізатором інноваційної активності всієї інноваційно-інвестиційної системи. Капітал, акумульований у фонді, повинен бути сформований передусім, за рахунок регіональних бюджетів, фінансових ресурсів висококонцентрованих, вертикально інтегрованих сільськогосподарських підприємств, у тому числі холдингового типу та інших зацікавлених інвесторів.

Венчурний фонд доцільно створити у вигляді закритого пайового інвестиційного фонду. Вважаємо, що в аграрному секторі України доцільно запровадити розроблену модель такого формування, яка повинна ґрунтуватися на наступних положеннях: цільовий характер інвестування (інвестування фінансування тільки в інноваційні компанії); залежність обсягів інвестування від стадії розвитку інноваційної компанії (не менше 80% коштів має бути інвесто-

вано в інноваційні компанії на початковій стадії); диверсифікований принцип інвестування (об'єктами інвестування повинні бути не менше 8 інноваційних компаній за 5 років); обмеження напрямів інвестування (інвестиційний заборона на традиційні галузі економіки та невідповідні рамкам нормативно-правового поля); обмеження сумарної винагороди учасників венчурного фонду (керуюча компанія, спеціалізований депозитарій, реєстратор власників інвестиційних паїв, аудитор, оцінювач, у сукупності можуть претендувати на винагороду, що не перевищує 2,5% вартості активів фонду).

Найважливішою особливістю сучасного періоду розвитку агропромислового комплексу є необхідність максимального прискорення науково-технічного прогресу як процесу поступового технічного, технологічного і соціально-економічного оновлення і вдосконалення агропромислового виробництва з метою значного підвищення його ефективності [9].

Світова практика свідчить про те, що вирішальною умовою прискорення науково-технічного прогресу є розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі як сукупності послідовно здійснюваних заходів щодо організації досліджень і створенні інновацій з подальшим освоєнням їх безпосередньо у виробництві з метою створення нової або поліпшеної продукції, нової або вдосконаленої технології виробництва. Інноваційний процес, як правило, не тільки заохочується, але і регулюється державою шляхом формування та реалізації інноваційної політики, яка є частиною державної аграрної політики, так як в числі сучасних пріоритетів поряд з економічними, інвестиційними, інституційними важливе значення приділяється інноваційним пріоритетам.

З метою раціоналізації своєї діяльності, підвищення конкурентоспроможності на ринку, кооперативні об'єднання повинні будувати свою діяльність на основі довгострокових програм, координуючи діяльність і з контрагентами з метою досягнення загальних цілей.

ВИСНОВКИ

Проникнення їх в різні галузі сільськогосподарського виробництва дозволить кооперативам розвивати довгострокову і більш ґрунтовну політику інвестицій, доходів і цін. На прикладі інвестиційних кооперацій: вливаючи кошти в господарства окремих кооперативів та в господарські операції кооперативів, кооператива сприяє піднесенню сільськогосподарського виробництва, а також збільшує тим самим і свою фінансову міць.

Розвиток внутрішньої інтеграції, шляхом створення вертикально-інтегрованих структур передбачає: досягнення ритмічної, збалансованої, стійкої роботи всього виробничо-переробного комплексу; раціональне розміщення сировинних зон; контроль і раціоналізацію вантажопотоків і товарних потоків; зменшення втрат продукції, поліпшення її якості; виключення дублювання операцій в рамках підкомплексу, скорочення числа посередників; оптимізацію податкових платежів, особливо по внутрішньоструктурним оборотам; підвищення технічного і технологічного рівня виробництва і агросервісного обслуговування за рахунок підвищення інвестиційної активності та інвестиційної привабливості, формування більш стійкої економічної системи; захист від конкуренції на ринку за рахунок ефекту масштабу, ефекту системності, тобто робота підрозділів холдингу за єдиними погодженими правилами, і отримання синергетичного ефекту, обумовленого об'єднанням зусиль інтегрованих систем.

Саме інтегроване формування може вирішити глобальні проблеми: більш повно використовувати потенціал регіону: підвищити ефективність та конкурентоспроможність продукції аграрного сектору; збільшити податкові надходження до бюджетів усіх рівнів; вирішити такі соціальні проблеми, як збільшення зайнятості працездатного населення і підвищення життєвого рівня сільських громадян.

Література:

1. Дудич Л. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як перспективний напрям розвитку аграрної економіки. Вісник Львівського національного аграрного університету. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. 2019. № 20. С. 161—164.

2. Слинько М.Ю. Кооперація як інструмент економічного розвитку сільських територій Черкаського регіону. Економічний простір. 2020. № 154. С. 161—164.

3. Корінець Р.Я., Малік Л.М. Просте товариство як форма кооперації виробників сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 32—38.

4. Березівський П. Кооперація у розвитку сільських територій. Аграрна економіка. 2013. Т. 6, № 1—2. С. 33—40.

5. Рибак Я.Я. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК. 2014. № 9. С. 103—107.

6. Бурик З.М. Обслуговуюча кооперація сільських територій: досвід політики держав

ЄС. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 7. С. 96—102.

7. Литвинов А.І. Фінансова кооперація як шлях розв'язання проблеми забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 4 (2). С. 39—43.

8. Самойленко Т.Г. Кооперація в аграрному секторі як напрямок сталого розвитку сільської місцевості. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 22—24.

9. Левандівський О.Т., Циріль Т.В. Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств регіону. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 188—199.

References:

1. Dudych, L. (2019), "Agricultural service cooperation as a promising area of agricultural economy", Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Arkhitektura i sil's'kohospodars'ke budivnytstvo, vol. 20, pp. 161—164.

2. Slyn'ko, M.Yu. (2020), "Cooperation as a tool for economic development of rural areas of Cherkasy region", Ekonomichnyj prostir, vol. 154, pp. 161—164.

3. Korinets, R.Ya. and Malik, L.M. (2019), "Simple society as a form of cooperation of agricultural producers", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 32—38.

4. Bereziv's'kyj, P. (2013), "Cooperation in rural development", Ahrarna ekonomika, vol. 6, no. 1—2, pp. 33—40.

5. Rybak, Ya.Ya. (2014), "Agricultural service cooperation as a means of developing personal farms", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 103—107.

6. Buryk, Z. (2019), "Serving rural cooperation: experience of eu policy", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 96—102.

7. Lytvynov, A.I. (2017), "Financial cooperation as a way to solve the problem of providing agricultural enterprises with financial resources", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 4 (2), pp. 39—43.

8. Samojlenko, T.H. (2018), "Cooperation in the agricultural sector as a direction of sustainable rural development", Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernad's'koho. Seriya : Ekonomika i upravlinnia, vol. 29 (68), no. 3, pp. 22—24.

9. Levandiv's'kyj, O.T. and Tsyryl', T.V. (2020), "Investment attractiveness of agricultural enterprises in the region", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 16, no. 2, pp. 188—199.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2021 р.

УДК 631.162:631.11

С. М. Халатур,

д. е. н., професор, в. о. завідувача кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-8331-3341

Г. Є. Павлова,

д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів, професор кафедри обліку,
оподаткування та УФЕБ, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1400-7348

В. Ю. Рудакова,

студентка гр. МгФБС-1-20, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-9641-6366

Є. Д. Матвійчук,

студент гр. МгФБС-1-20, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-1779-4014

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.19

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЇХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

S. Khalatur,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

H. Pavlova,

Doctor of Economics, Professor, Dean of the Department of Accounting and Finance, Professor
of the Department of Accounting, Taxation and MFES, Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Rudakova,

Student of the gr. MGFBS-1-20, Dnipro State Agrarian and Economic University

E. Matviychuk,

Student of the gr. MGFBS-1-20, Dnipro State Agrarian and Economic University

METHODICAL ASPECTS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THEIR DIGITALIZATION

На сучасному етапі розвитку національного господарства в Україні відбуваються процеси глобалізації і діджиталізації. Діджиталізація — це переведення інформації у цифрову форму. Цифрові технології мають потенціал для революції в сільському господарстві, допомагаючи сільськогосподарським товаровиробникам працювати більш точно, ефективно та стабільно. Управління даними може покращити прийняття рішень і практику, а також підвищити екологічну ефективність сільськогосподарського виробництва, зробити сільські території більш привабливими для молодших поколінь. Цифрові технології також можуть запропонувати керівництву сільськогосподарського підприємства більшу прозорість в управлінні фінансовою стійкістю. Діджиталізація пропонує можливості для оновлення бізнес-моделей у ланцюгах створення вартості шляхом інноваційного з'єднання усіх складових бізнес-процесів. Крім управління фінансовою стійкістю сільськогосподарського підприємства, цифрові технології є ключем до того, щоб зробити сільськогосподарське виробництво більш привабливим та ефективним.

Дослідження та інновації життєво важливі для полегшення та прискорення цифрової трансформації на сільськогосподарських підприємствах на благо громадян і бізнесу. Стратегічні заходи підтримують впровадження цифрових технологій, збільшення інвестицій у дослідження для розробки нових цифрових рішень та вирішальної оцінки фінансово-економічних наслідків діджиталізації.

У цій статті розглядаються можливі наслідки цифрової трансформації для управління фінансовою стійкістю сільськогосподарських підприємств, темі, якій досі приділялася обмежена увага. Піднімаються критичні питання про те, як цифрове сільське господарство буде перетинатися з усталеними способами прийняття рішень. Можна зробити висновок про те, що нові процеси, керовані даними, на сільськогосподарському підприємстві, а також динаміка показників фінансової стійкості, що змінюється в умовах цифрового сільськогосподарського виробництва, вносять нові вимоги, відносини та напруженість до прийняття рішень у сільському господарстві, а також створюють можливості для розвитку нового навчання, використовуючи синергію процесів діджиталізації.

At the present stage of development of the national economy in Ukraine there are processes of globalization and digitalization. Digitalization is the translation of information into digital form.

The aim of the article was to study and substantiate the methodological aspects of managing the financial stability of agricultural enterprises in terms of their digitalization.

Digital technologies have the potential to revolutionize agriculture, helping farmers to work more accurately, efficiently and stably. Data management can improve decision-making and practice, as well as increase the environmental efficiency of agricultural production, makes rural areas more attractive to younger generations. Digital technologies can also offer agricultural management greater transparency in managing financial stability. Digitalization offers opportunities to update business models in value chains through the innovative connection of all components of business processes. In addition to managing the financial stability of an agricultural enterprise, digital technologies are the key to making agricultural production more attractive and efficient.

Research and innovation are vital to facilitating and accelerating the digital transformation of agricultural enterprises for the benefit of citizens and businesses. Strategic measures support the introduction of digital technologies, increased investment in research to develop new digital solutions and a decisive assessment of the financial and economic consequences of digitalization.

This article examines the possible implications of the digital transformation for managing the financial sustainability of agricultural enterprises, a topic that has so far received limited attention. Critical questions are raised about how digital agriculture will intersect with established decision-making practices. It can be concluded that new data-driven processes in agriculture, as well as the dynamics of financial stability, which is changing in the context of digital agricultural production, introduce new requirements, attitudes and tensions to decision-making in agriculture, as well as create opportunities for the development of new learning, using the synergy of digitalization processes.

Ключові слова: цифрові технології, підприємство, фінансова стійкість, сільське господарство, прийняття рішень.

Key words: digital technologies, enterprise, financial stability, agriculture, decision making.

ВСТУП

Загальноприйнято, що цифрове сільськогосподарське виробництво забезпечить ступінчасті зміни в ефективності, продуктивності та фінансовій стійкості на рівні сільськогосподарського підприємства та по всьому ланцюжку створення вартості. Системи датчиків і пов'язана з ними аналітика можуть надати виробникам кращу інформацію для прийняття більш вчасних рішень з більш передбачуваними результатами, а автоматизація завдань із використанням сенсорних технологій і машинного навчання може підвищити надійність. Швидкий розвиток Інтернету, хмарних обчислень, робототехніки та штучного інтелекту прискорює перехід до розумного землеробства та просування даних і точного сільського господарства для підвищення фінансової стійкості сільськогосподарського виробництва. Очікується, що підходи діджиталізації сільськогосподарського виробництва в кінцевому підсумку покращать знання про окреме підприємство або завдяки ефективному обміну даними від кількох підприємств.

Однак, незважаючи на те, що діджиталізація обіцяє численні вигоди, вона також несе з собою технічні, соціальні, економічні, етичні та практичні питання, що мають значні наслідки для структурування, практики та управління комерційним сільськогосподарським підприємством.

Цифрові програми та платформи можуть кардинально змінити спосіб обробки, передачі, доступу та використання знань. Для сільськогосподарських підприємств цифрові програми нададуть можливості приймати рішення, які раніше були неможливими, що потенційно може призвести до радикальних змін в управлінні господарством. Оскільки на сільськогосподарських підприємства збільшується кількість розумних машин і сенсорних мереж, а

кількість і обсяг даних про підприємства зростають, сільськогосподарські процеси все більше керуються та підтримуються цифровими даними. Це породжує важливі питання про те, як цифрове сільське господарство вимагатиме нових можливостей, підтримки прийняття рішень і взаємодії з усталеними способами обробки знань.

Все вищезазначене підтверджує актуальність обраної теми дослідження в рамках забезпечення ефективного впровадження цифрового сільськогосподарського виробництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті стало вивчення та обґрунтування методичних аспектів управління фінансовою стійкістю аграрних підприємств в умовах їх діджиталізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління фінансовою стійкістю сільськогосподарських підприємств висвітлювалися в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців.

Так, Jarmila Strakova, Jan Vachal, Jaroslav Kollmann and Milan Talir пишуть, що організаційно-управлінська основа підприємства є невід'ємною частиною управлінської діяльності і прийняття рішень у повсякденному управлінні. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки, в якій діють підприємства, управлінська та організаційна структура є одним із вирішальних факторів у досягненні їх цілей. На конкретне налаштування на управлінські та організаційні відносини на підприємстві впливають внутрішні та зовнішні фактори. Одним із прикладів внутрішніх факторів може бути технічний і технологічний рівень джерел підприємства, тоді як фактори зовнішнього середовища можуть включати законодавчі та правові зміни, економічний цикл, екологічну політику, ціни на сировину, міжнародні конфлікти тощо. Світова економіка, тобто національне та міжнародне ринкове середовище, характеризується багатоманітністю змін, як у приватному, так і в державному секторах. Зміни є у вигляді нових цілей розвитку, технічного прогресу, інформаційних систем, інноваційних процесів, цифровізація та автоматизація бізнес-процесів. Підприємства використовують новостворені форми ринкових стратегій з новими елементами і факторами для прийняття рішень.

Premysl Pisar стверджує, що розвиток технологій, глобалізація, гіперконкурентне середовище та сильна конкуренція з боку великих і

транснаціональних корпорацій є значними факторами, що впливають на сектор малих та середніх підприємств. Його дослідження зосереджено на використанні фінансового аналізу та системи управління контролінгом як інструменту управління вартістю підприємства. Класичний підхід до підтримки малого та середнього бізнесу, їх стабільності та довгострокового розвитку орієнтований на зовнішній вплив на підприємства, які використовують субвенції, деякі стимулюючі інституції, формування правового середовища та інші. Науковцем встановлено, що планування, сучасна інформаційна система забезпечена сучасним контролінгом, точним фінансовим менеджментом та мотивацією людей до цієї діяльності (прийняти, що зміни необхідні та важливі) є важливими факторами стабільності та довгострокового розвитку. Пошук рішення всередині підприємства базується на підвищенні стабільності системи управління та довгостроковому плануванні.

Svitlana Yehorycheva, Tetiana Gudza, Mykhailo Krupka, Oleh Kolodiziev and Nataliia Tarasevych стверджують, що українська економіка стоїть перед багатьма викликами сучасного і стратегічного розвитку: подолання віддалених наслідків глибокої рецесії 2014—2015 рр., що забезпечить прискорення зростання ВВП, створення умов для скорочення державного боргу, глибокої реструктуризації та модернізації інноваційної бази тощо. Тільки фінансово міцні та економічно стабільні суб'єкти господарювання у досить сприятливому зовнішньому середовищі здатні реалізувати ці амбітні і водночас, життєво важливі завдання підвищення конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Аналіз потенційного впливу діджиталізації на сільськогосподарське виробництво на сьогодні має тенденцію, орієнтовану на пропозицію цифрових послуг, використання соціальних мереж, цифрову грамотність; впровадження технологій. Незважаючи на це, цифрове сільське господарство вимагає фундаментального переосмислення цих процесів знань і роздумів про наслідки переходу до процесів діджиталізації.

Цифрове сільське господарство пропонує можливість використовувати технологію для перетворення точних даних у практичні знання для стимулювання та підтримки прийняття складних рішень на сільськогосподарському підприємстві та на ланцюгу створення вартості. Відмінність полягає в тому, що, хоча попередні

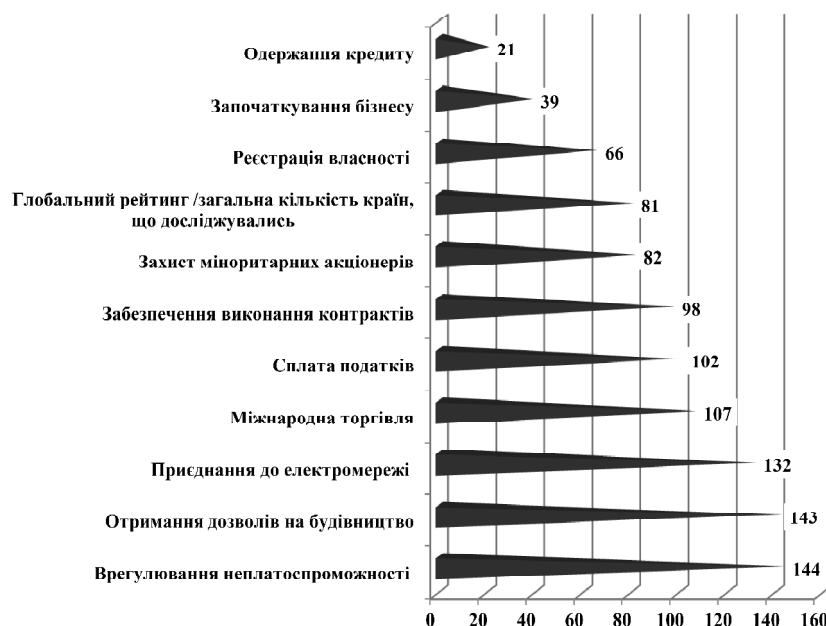

Рис. 1. Складники рейтингу ступеня сприятливості умов ведення бізнесу України в 2019 р.

Джерело: складено авторами за даними [15].

джерела знань базувалися на загальних знаннях, часто отриманих у результаті дослідницьких експериментів, технології зможуть запропонувати управлінням локальну інформацію на сільськогосподарських підприємствах. Таким чином, цифрове сільське господарство відображає перехід від узагальненого управління ресурсами сільськогосподарського підприємства до високооптимізованого, індивідуалізованого управління в режимі реального часу.

З трьох елементів цифрового сільського господарства: робототехніки, датчиків і аналітичних платформ даних, останній є критичним. Великі обсяги даних, які нині генеруються на сільськогосподарських підприємствах, мало цінні, якщо їх не можна перетворити на корисні інструменти підтримки прийняття рішень для керівників.

Датчики надають необроблені дані (зокрема, дані про погоду), а розумні пристрої (роботизовані транспортні засоби, камери, встановлені на дронах) нададуть складні поради з управління сільськогосподарським підприємством, тоді як розумні системи мають можливість виконувати автономні дії. Таке розрізнення між стратегічними та тактичними діями звільняє керівників від повсякденного моніторингу, хоча також позбавляє можливості для спостережливих знань, які сприяють навчанню на основі досвіду.

Існує передбачуваний ризик збільшення залежності від технічних експертів і технологій, що призведе до втрати знань, якщо ког-

нітивну обробку інформації делегувати машинам або алгоритмам. Можна сказати, що досвід керівників, набутий роками, під загрозою. Проте збільшується можливість для керівників сільськогосподарських підприємств краще дізнатися про свої виробничі ділянки і таким чином отримати більшу впевненість у прийнятті рішень. Більш фундаментально, прийняття рішень та обробка досвіду, які зазвичай застосовувалися на сільськогосподарському підприємстві, у минулому підтримувалися описовими, діагностичними інструментами та моделями, які пояснюють, що і чому сталося. Стосовно прийняття рішень, нові джерела даних створюють можливість інформувати та стимулювати зміни в прийнятті рішень.

Діджиталізація дає змогу сільськогосподарським підприємствам обмінюватися інформацією, порівнювати своє виробництво з іншими, налагоджувати співпрацю та експертну оцінку та розробляти неформальні інформаційні системи, які можуть доповнити більш формальні інформаційні системи.

На рисунку 1 показано складники рейтингу ступеня сприятливості умов ведення бізнесу України в 2019 р.

Процеси діджиталізації, управління даними, а також зміна динаміки розвитку підприємства в умовах цифрового сільського господарства висувають нові вимоги, відносини та напруженість. Однак існує також великий потенціал як для розвитку усталених способів пі-

Таблиця 1. Огляд відмінностей між стійким сільськогосподарським виробництвом та стійкістю сільськогосподарських підприємств, у контексті діджиталізації

Детермінанти	Стійке сільськогосподарське виробництво	Стійкість сільськогосподарських підприємств, в контексті діджиталізації
Орієнтація на стратегію	Зосередженість на продуктивності та ефективності сільськогосподарського підприємства. Ринкова вартість і частка ринку	Розумна стратегія діджиталізації. Гармонізація економічних, екологічних та соціальних цілей. Зосередженість на створенні та впровадженні інновацій в сільськогосподарське виробництво. Зосередженість на сильних сторонах, усуваючи слабкі сторони, посилюється зовнішніми загрозами. Співфінансування оптимальних рішень
Орієнтація на клієнта	Потреби клієнтів знаходяться в центрі спілкування з клієнтами	Екосистема клієнтів, сільськогосподарських товаровиробників та інших зацікавлених сторін. Залучення клієнтів до діяльності, потреби всіх зацікавлених сторін є суттєвими
ІКТ та інфраструктура процесів	Впровадження цифрових технологій. Технологічні рішення для індивідуальних бізнес-процесів	Користування усіма перевагами технологій. Технології виробництва сільськогосподарської продукції, контроль безпеки. Покращені алгоритми, створені за допомогою аналізу існуючих даних бізнес-процесів та відкриті цифрові дані про погоду, просторові чи інші умови, технології контролю ресурсу споживання. Інструменти для контролю діяльності в цілому ланцюгу створення вартості. Сумісність сервісів і пов'язаних з ними даних
Талант, здібності та зміцнення потенціалу	Основним ресурсом є зібрані дані. Конкурентна перевага полягає в застосуванні цифрових технологій. Знання та навички обмежуються використанням цифрових технологій	Основний ресурс – нові сільськогосподарські знання і алгоритми. Стійкий ріст і розвиток є конкурентною перевагою, орієнтований на технології. Знання та навички поєднують використання цифрових технологій в сільському господарстві з іншими суміжними галузями з поняттями стійкості і мультидисциплінарним підходом
Інноваційна культура	Створення інновацій у сільському господарстві. Створення інновацій в сільськогосподарських бізнес-процесах	Створення та впровадження інновацій в сільськогосподарське виробництво на основі діджиталізації. Розробка технологій підтримки та інноваційної освіти

знання, так і для сприяння новому навчанню шляхом використання синергії.

Цифрове сільське господарство — це використання цифрових технологій для інтеграції сільськогосподарського виробництва від бізнес-процесу до споживача. Ці технології можуть забезпечити сільськогосподарське підприємство інструментами та інформацією для прийняття більш обґрунтованих рішень, підвищення продуктивності та фінансової стійкості.

У таблиці 1 наведено характеристики детермінант цифрової трансформації для сталого сільськогосподарського виробництва та стійкості сільськогосподарських підприємств на основі діджиталізації. Ці два, здавалося б, схожі поняття, зосереджені на стійкості у різних контекстах. Поняття стійкого сільськогосподарського виробництва ознаменувало точне та ефективне сільське господарство. Його метою було забезпечити стійкість сільськогосподарського підприємства шляхом застосування технологічних рішень, які обмежувалися окремими бізнес-процесами. Дані були зібрані і являли собою основний ресурс,

роль якого була переважно інформаційного значення. Сільськогосподарське підприємство займалося виключно спілкуванням з клієнтами, а інновації обмежувалися інноваціями продукту або виробництва.

Стійкість сільськогосподарських підприємств на основі діджиталізації, має деякі інші, більш досконалі особливості детермінант цифрової трансформації, яка поєднує економічну, екологічну та соціальну концепцію сталого розвитку. Стратегічна спрямованість політики та планів спрямована на забезпечення та узгодження цілей стійкості підприємства. Так, деякі стратегічні плани — це захист біорізноманіття земель, зменшення негативних наслідків спричинених сільськогосподарським виробництвом, таким як викиди газів, використання пестицидів, гербіцидів та добрив, і збільшення економії таких ресурсів, як вода. Крім того, підтримка інновацій та розвитку також є важливим аспектом забезпечення стійкості сільськогосподарських підприємств. Орієнтація не тільки на клієнта, але і на всіх зацікавлених сторін у ланцюжку створення вартості дуже важлива для забезпечення стійкості. Задово-

лення потреб кожного в ланцюжку створення вартості та внесок у досягнення індивідуальних цілей дуже важливо для виживання ринку, особливо в часи частих коливань, які порушують нормальні економічні та соціальні потоки. Відповідність вимогам інфраструктури і використання цифрових технологій, які пов'язують усі процеси, і на тлі яких передові алгоритми, розроблені для конкретних сільськогосподарських процесів, знаменують майбутнє і відіграватимуть важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств. Особливе значення будуть мати рішення, розроблені для забезпечення стійкості, як-от: програми або програмне забезпечення, що економлять ресурси та контролюють процеси захисту, зрошення, безпеки та споживання в сільськогосподарських бізнес-процесах.

Розвиток талантів, здібностей і потенціалу буде пов'язаний з відкриттям нових даних, використання сільськогосподарських даних з різних джерел, а також створенням передових алгоритмів і знань, які сприяють фінансовій стійкості сільськогосподарського підприємства, а також його соціальній, економічній та екологічній стійкості. Крім того, велика увага буде приділена мультидисциплінарному підходу та набуттю навичок в аграрному бізнесі. Зосередженість на інноваціях та організаційній культурі, розвиток нових інноваційних форм бізнесу та співпраці, створення культури навчання та розвитку формується у рамках діджиталізації. Велика увага приділяється обміну даними, знаннями та створенню нових продуктів та послуг, інноваційних та вдосконалених процесів та форм співпраці через платформи або розумні інструменти.

Діджиталізація змінила всі аспекти життя та бізнесу, призвела до нових бізнес-ініціатив, як-от: нові бізнес-моделі, нові продукти та послуги. Це вплинуло на функціонування та управління бізнес-процесами в усіх галузях і в сільському господарстві зокрема. Покращені форми ведення бізнесу, які підтримуються цифровими технологіями, дозволяють працювати швидше та простіше виконувати бізнес-завдання, економити час та кошти, сприяють гнучкості та ефективності бізнес-процесів. Технології розглядалися в контексті покращення фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства та її зростання. Однак глобальні проблеми, як-от: зміна клімату та глобальне потепління, різкі погодні умови та несподівані збої є зростаючою проблемою сільського господарства. Саме це є причиною для

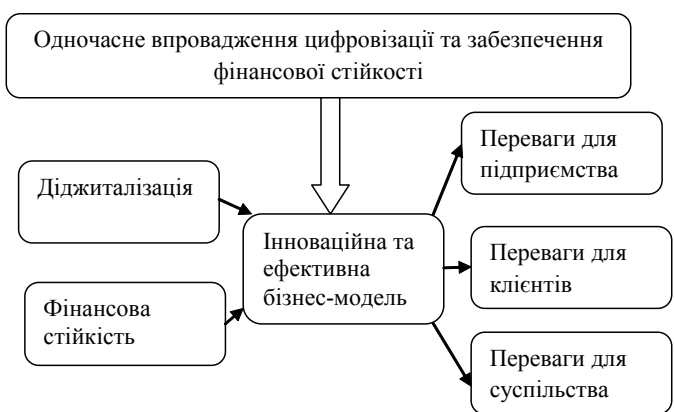

Рис. 2. Блок-схема використання інноваційних і стійких бізнес-моделей на сільськогосподарських підприємствах в контексті діджиталізації

вивчення нових передових можливостей цифрових технологій. Концепція фінансової стійкості підкреслює цілі пов'язані з трьома основними аспектами: економічною, екологічною та соціальною стійкістю. Сільськогосподарські підприємства відіграють особливо важливу роль у цих трьох аспектах, оскільки їх діяльність може безпосередньо впливати на них, у позитивному чи негативному ключі.

Технічні рішення в сільському господарстві були зосереджені на фінансовій стійкості сільськогосподарського підприємства, ці рішення зазвичай пов'язували деякі види діяльності та обмежувалися окремими бізнес-процесами. Однак, враховуючи проблеми та виклики, які, з одного боку, впливають на сільськогосподарські підприємства, а з іншого боку, негативно впливають на фінансову стійкість, очікується, що розробка нових передових цифрових рішень дасть відповідь на це. Необхідні стратегії адаптовані до сталості біорізноманіття та охорони навколишнього середовища, забезпечення достатньої кількості якісного та здорового харчування, розвиток сільськогосподарських інновацій та гармонізації всіх інших економічних, екологічних та соціальних цілей. Акцент зміщується з потреб клієнтів, а на потреби всієї екосистеми, до якої входять і сільськогосподарські підприємства і виробники з інших галузей, а також усі інші зацікавлені сторони.

Основним ресурсом будуть не просто дані, а щойно створені передові алгоритми та знання за допомогою яких буде керуватися фінансова стійкість сільськогосподарського підприємства. Інновації та розвиток цифрових технологій також будуть зосереджені на управлінні зміною клімату та глобальному потеплінні, бо-

ротьбі з ними як відповідь на різкі зміни погоди та інші порушення в економіці.

Сільськогосподарське виробництво в контексті діджиталізації має стати привабливою діяльністю, яка сприяє гармонізації і досягнення цілей фінансової стійкості. Моделі прогнозування банкрутства розробляються на основі фінансових коефіцієнтів. Незалежні змінні, які будуть використовуватися при розробці моделі, поділяються на групи. Моделі розроблені на основі трьох бізнес-циклів з використанням галузевих відносних (середніх і медіанних) коефіцієнтів і некоригованих коефіцієнтів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження сприяє розумінню перетину між діджиталізацією та фінансовою стійкістю. Зокрема, результати цього дослідження розширюють теоретичні знання про методичні аспекти управління фінансовою стійкістю аграрних підприємств в умовах їх діджиталізації. Більше того, незважаючи на те, що інвестиції в передові технології досить суттєві, можна досягти кількох переваг в організаційному, індивідуальному та суспільному рівнях. Взаємодія між сільськогосподарськими підприємствами та навколишнім середовищем, пов'язані з ним впливи може стати ефективним проектуванням і впроваджувати політику сталого розвитку.

Поява цифровізації становить величезний виклик для сільськогосподарських підприємств, їх клієнтів і суспільства загалом. Нині сільськогосподарські підприємства, як правило, впроваджують інновації, щоб захопити численні можливості, пов'язані з використанням нових технологій. В цифрову епоху справжньою цінністю діджиталізації є створення щільної мережі взаємозв'язків між підприємствами, клієнтами та партнерами, з метою обміну та розширення цифрових рішень. Цей дух співпраці відіграє вирішальну роль у перетворенні конкурентних переваг у фінансову стійкість.

Напрямом подальших досліджень є виявлення можливих наслідків впливу діджиталізації на ймовірність того, що сільськогосподарські підприємства підтримуватимуть фінансову стійкість в довгостроковій перспективі та за яких умов.

Література:

1. Ayre M., Mc Collum V., Waters W., Samson P., Curro A., Nettle R., et al. (2019). Supporting and practising digital innovation with advisers in

smart farming. *NJAS-Wagen. J. Life Sci.* 90—91:100302. doi: 10.1016/j.njas.2019.05.001

2. Barnes A., Soto I., Eory V., Beck B., Balafoutis A., Sanchez B., et al. (2019). Exploring the adoption of precision agricultural technologies: a cross regional study of EU farmers. *Land Policy* 80, 163—174. doi: 10.1016/j.landusepol.2018.10.004

3. Berest M. and Merenkova L. (2019). Evaluation and analysis of factors influencing the financial sustainability of engineering enterprises. *Economics of Development*, 18 (3), 1—11. doi:10.21511/ed.18(3).2019.01

4. Bucci G., Bentivoglio D., Finco A., Belletti M., Bentivoglio D. Exploring the impact of innovation adoption in agriculture: How and where Precision Agriculture Technologies can be suitable for the Italian farm system? *IOP Conf. Series Earth Environ. Sci.* 2019, 275, 012004.

5. Khalatur S., Trokhymets O., Karamushka O. (2020). Conceptual basis of tax policy formation in the globalization conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (2), 81—92. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/793>

6. Khalatur S., Kriuchko L., Sirko A. (2020). World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of national economy's transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (3), 171—182. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-171-182>

7. Khalatur S., Velychko L., Pavlenko O., Karamushka O. and Huba M. (2021). A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions. *Banks and Bank Systems*, 16 (1), 182—194. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.16](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.16)

8. Khalatur S., Vinichenko I., Volovyk D. (2021). Development of modern business processes and outsourcing activities. *Baltic Journal of Economic Studies*, 7 (3), 195—202. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>

9. Khalatur S., Masiuk Y., Kachula S., Brovko L., Karamushka O., Shramko, I. 2021. Entrepreneurship development management in the context of economic security, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 9 (1): 558—573. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

10. Premysl Pissar (2019). European SMEs' value management based on controlling, financial analysis and ratios — empirical study. *Investment Management and Financial Innovations*, 16 (4), 277—289. doi:10.21511/imfi.16(4).2019.24

11. Rotz S., Duncan E., Small M., Botschner J., Dara R., Mosby I., et al. (2019). The politics of digital agricultural technologies: a preliminary review. *Sociol. Ruralis* 59, 203—229. doi: 10.1111/soru.12233

12. Shamin A., Frolova O., Makarychev V., Yashkova N., Kornilova L., Akimov A. Digital transformation of agricultural industry. IOP Conf. Series Earth Environ. Sci. 2019, 346, 012029.

13. Strakova J., Jan Vachal, Kollmann J. and Talir M. (2021). Development trends in organizational and management structures. Problems and Perspectives in Management, 19 (2), 495—506. doi:10.21511/ppm.19(2).2021.39

14. Velychko O., Velychko L., Butko M., Khalatur S. (2019). Modelling of strategic managerial decisions in the system of marketing logistics of enterprise. Innovative Marketing, 15 (2), 58—70. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(2\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(2).2019.05)

15. World Economic Forum. (2020). The Global Competitiveness Report 2019—2020. Retrieved from <https://www.weforum.org>

16. Yehorycheva S., Gudz T., Krupka M., Kolodiziev O. and Tarasevych N. (2019). The role of the banking system in supporting the financial equilibrium of the enterprises: the case of Ukraine. Banks and Bank Systems, 14 (2), 190—202. doi:10.21511/bbs.14(2).2019.17

References:

1. Ayre, M. Mc Collum, V. Waters, W. Samson, P. Curro, A. and Nettle, R. (2019), "Supporting and practising digital innovation with advisers in smart farming", NJAS-Wagen. J. Life Sci. pp. 90—91:100302. doi: 10.1016/j.njas.2019.05.001

2. Barnes, A. Soto, I. Eory, V. Beck, B. Balafoutis, A. and Sanchez, B. (2019), "Exploring the adoption of precision agricultural technologies: a cross regional study of EU farmers", Land Policy 80, pp. 163—174. doi: 10.1016/j.landusepol.2018.10.004

3. Berest, M. and Merenkova, L. (2019), "Evaluation and analysis of factors influencing the financial sustainability of engineering enterprises", Economics of Development, vol. 18 (3), pp. 1—11. doi:10.21511/ed.18(3).2019.01

4. Bucci, G. Bentivoglio, D. Finco, A. Belletti, M. and Bentivoglio, D. (2019), "Exploring the impact of innovation adoption in agriculture: How and where Precision Agriculture Technologies can be suitable for the Italian farm system?" IOP Conf. Series Earth Environ. Sci. 275, 012004.

5. Khalatur, S. Trokhymets, O. and Karamushka, O. (2020), "Conceptual basis of tax policy formation in the globalization conditions", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 6 (2), pp. 81—92. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/793>

6. Khalatur, S. Kriuchko, L. and Sirko, A. (2020), "World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of

national economy's transformation", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 6 (3), pp. 171—182. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-171-182>

7. Khalatur, S. Velychko, L. Pavlenko, O. Karamushka, O. and Huba, M. (2021), "A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions", Banks and Bank Systems, vol. 16 (1), pp. 182—194. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.16](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.16)

8. Khalatur, S. Vinichenko, I. and Volovyk, D. (2021), "Development of modern business processes and outsourcing activities", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 7(3), pp. 195—202. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>

9. Khalatur, S. Masiuk, Y. Kachula, S. Brovko, L. Karamushka, O. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (1), pp. 558—573. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

10. Premysl, P. (2019), "European SMEs' value management based on controlling, financial analysis and ratios — empirical study", Investment Management and Financial Innovations, vol. 16 (4), pp. 277—289. doi:10.21511/imfi.16(4).2019.24

11. Rotz, S. Duncan, E. Small, M. Botschner, J. Dara, R. and Mosby, I. (2019), "The politics of digital agricultural technologies: a preliminary review", Sociol. Ruralis, vol. 59, pp. 203—229. doi: 10.1111/soru.12233

12. Shamin, A. Frolova, O. Makarychev, V. Yashkova, N. Kornilova, L. and Akimov, A. (2019), "Digital transformation of agricultural industry", IOP Conf. Series Earth Environ. Sci. 346, 012029.

13. Strakova, J. Vachal, J. Kollmann, J. and Talir, M. (2021), "Development trends in organizational and management structures", Problems and Perspectives in Management, vol. 19 (2), pp. 495—506. doi:10.21511/ppm.19(2).2021.39

14. Velychko, O. Velychko, L. Butko, M. and Khalatur, S. (2019), "Modelling of strategic managerial decisions in the system of marketing logistics of enterprise", Innovative Marketing, vol. 15 (2), pp. 58—70. [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(2\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(2).2019.05)

15. World Economic Forum (2020), "The Global Competitiveness Report 2019—2020", available at: <https://www.weforum.org> (Accessed 15 Oct 2021).

16. Yehorycheva, S. Gudz, T. Krupka, M. Kolodiziev, O. and Tarasevych, N. (2019), "The role of the banking system in supporting the financial equilibrium of the enterprises: the case of Ukraine", Banks and Bank Systems, vol. 14 (2), pp. 190—202. doi:10.21511/bbs.14(2).2019.17

Стаття надійшла до редакції 06.11.2021 р.

УДК 330.341.2:338.242.2

О. В. Орлова-Курилова,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу, Луганський національний аграрний університет, м. Старобільськ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8382-8070

О. М. Таран-Лала,

д. е. н., доцент, професор кафедри підприємництва і права, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7045-5129

М. В. Петченко,

к. е. н., доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1104-5717

А. А. Мартинов,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9337-9141

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.27

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЙ ЛОГІСТИЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

O. Orlova-Kurilova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management, Law, Statistics and Economical Analysis, Luhansk National Agrarian University, Starobils'k, Ukraine

O. Taran-Lala,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

M. Petchenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

A. Martynov,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Banking, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine

MODEL OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF STRATEGIES OF LOGISTICS AND FINANCIAL INFRASTRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC, DIGITALIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто модель управління інноваційним підприємництвом у контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку. Доведено, що напрями державної підтримки інноваційного підприємництва в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку повинні враховувати усталені тенденції в сфері дифузії технологічних і процесових інновацій. Така дифузія визначається як прагнення підприємців реалізувати інноваційні проєкти, у вигляді нового або вдосконаленого продукту або послуги, їх комерціалізації на вітчизняному або зарубіжному ринках. Конкретизовано, що сучасній інституціональній матриці притаманне наростання взаємних претензій науки, бізнесу і держави. До таких претензій віднесено організаційно-управлінські: рутинізація адміністративного управління, бюрократизм, закритість у прийнятті управ-

лінських рішень, консерватизм при розробці або реалізації інноваційної політики, небажання вітчизняної освіти і науки займатися інноваційною діяльністю в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

The article considers the model of innovative entrepreneurship management in the context of strategies of logistics and financial infrastructure of the national economy in the context of the COVID-19 pandemic, digitalization and sustainable development. It is proved that the directions of state support of innovative entrepreneurship in the context of logistics and financial infrastructure strategies of the national economy in the context of the COVID-19 pandemic, digitalization and sustainable development should take into account established trends in diffusion of technological and process innovations. Such diffusion is defined as the desire of entrepreneurs to implement innovative projects in the form of new or improved product or service, their commercialization in domestic or foreign markets. It is emphasized that the depth of diffusion is determined depending on the proximity of the economy, which is transformed to the global technological front, which is characterized as an evolutionary-temporal boundary between old and new goods or services, innovative technologies and reformed communication channels between science, education, state, innovative enterprises and infrastructure elements. Such claims include organizational and managerial: routine administrative management, bureaucracy, secrecy in management decisions, conservatism in the development or implementation of innovation policy, reluctance of domestic education and science to engage in innovation in the context of strategies for logistics and financial infrastructure of the national economy. COVID-19, digitalization and sustainable development. It is concluded that in the world and domestic economy inter-institutional interaction is conditioned by the dynamism of innovative development. In this context, an important measure is the formation of territorial ties for the optimal use of shared resources within the institutional matrix. A large number of research institutions and an extensive industrial base will create optimal conditions for the diffusion of innovations in the context of strategies for logistics and financial infrastructure of the national economy in the context of the COVID-19 pandemic, digitalization and sustainable development.

Ключові слова: модель, управління інноваційним підприємництвом, стратегія, логістична та фінансова інфраструктура, національна економіка, пандемія COVID-19, діджиталізація, сталий розвиток.

Key words: model, management of innovative entrepreneurship, strategy, logistics and financial infrastructure, national economy, pandemic COVID-19, digitalization, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Напрями державної підтримки інноваційного підприємництва в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку повинні враховувати усталені тенденції в сфері дифузії технологічних і процесових інновацій. Така дифузія визначається як прагнення підприємців реалізувати інноваційні проєкти, у вигляді нового або вдосконаленого продукту або послуги, їх комерціалізації на вітчизняному або зарубіжному ринках. Причому глибина дифузії визначається в залежності від наближеності економіки, яка трансформується до світового технологічного фронтиру, який характеризується як еволюційно-темпоральна межа між старими і новими товарами або послугами, інноваційними технологіями, а також реформованими комунікаційними каналами між наукою, освітою, державою, інноваційними підприємствами та інфраструктурними елементами. Зазначені факти актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

При цьому технологічний фронт ґрунтується на взаємовигідній триєдиній паритетності науки, бізнесу і держави з метою стимулювання нововведень затребуваних на національному та глобальному рівнях: штучного інтелекту, блокчейну, 3D друку, генетичної медицини, генної інженерії, квантових систем [1; 8; 10]. Просування перелічених нововведень вимагає взаємодії людських, технологічних, маркетингових, фінансових, інтелектуальних та соціокультурних ресурсів через їх високу трудомісткість або наукоємність, експериментальний характер і необхідність їх горизонтально-вертикального відтворення в різних секторах економіки [2—4; 6; 9]. Комунікаційні канали в такій триєдності повинні формуватися з урахуванням необхідності підвищення інтелектуально-професійних компетенцій її учасників, тісного діалогу, відкритості, синергетичності, адаптивності трансакцій і розподілі відпові-

дальності за ризики [5; 7]. Таким чином, дифузії інновацій передбачають обов'язкову мультикомунікативність стейкхолдерів державного регулювання в процесі реалізації адаптивних і симультанних стратегій. Водночас сучасній інституціональній матриці притаманне наростання взаємних претензій науки, бізнесу і держави. До таких претензій слід віднести організаційно-управлінські: рутинізація адміністративного управління, бюрократизм, закритість у прийнятті управлінських рішень, консерватизм при розробці або реалізації інноваційної політики, небажання вітчизняної освіти і науки займатися інноваційною діяльністю в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження моделі управління інноваційним підприємництвом у контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На нашу думку, участь науки і освіти в інноваційному підприємстві повинна бути точковою та чітко спланованою. Точкова участь має на увазі залучення науки до вирішення конкретної організаційно-технологічної проблеми. Вона не повинна проектуватися виключно на кінцевих результатах інноваційної діяльності і, тим більше, на доходах від комерціалізації нововведень на ринку. Така позиція ґрунтується на тому, що інноваційне підприємство не просто виводить новачку на ринок, а й передбачає сервісне та післягарантійне її обслуговування, формуючи таким чином симпатії споживачів, що дає можливість бізнесу отримувати додаткові джерела доходів.

У такому контексті існує потреба активізації комунікацій в сфері патентування, ліцензування шляхом обговорення можливих способів захисту університетських розробок в рамках спільних проєктів науки, освіти та бізнесу. В умовах трансформації національної економіки мотивації для інноваційної активності в закладах вищої освіти досить високі, особливо в частині розробки проривних, революційних і випереджальних інноваційних тех-

нологій або проєктів. Водночас таким установам необхідно мати репутаційні переваги на ринку освіти, потужний науково-дослідний майданчик, розширений професорсько-викладацький склад, який зможе приступити до розробок проривних і революційних технологій шляхом вибудовування ефективних взаємозв'язків з іншими стейкхолдерами, які працюють у межах ринку інновацій. Ефективні комунікації інноваційних підприємств з наукою та освітою обмежується тим, що основним джерелом фінансового забезпечення інноваційної діяльності є держава як проміжна комунікативна ланка. В такому випадку інноваційні підприємства і заклади вищої освіти, найчастіше, не цікаві один одному. Високі вимоги та адміністративний контроль у напрямі цільового використання бюджетних коштів, передбачають обов'язкову успішність виконання інноваційного проєкту, змушуючи вибирати заклади освіти і бізнес свідомо традиційні рішення (з метою мінімізації ризиків від інноваційної діяльності), що призводить до спотворення адміністративних стимулів у сфері нововведень та виготовлення високотехнологічної продукції.

Крім того, навіть у разі успішного виробництва інноваційної продукції за сприяння науки і бізнесу існують високі ризики зміни кон'юнктури ринку, що може спричинити відсутність попиту на результати інноваційної діяльності. Недосконалість нормативно-правової бази, відсутність у багатьох підприємців досвіду комерціалізації на ринку інтелектуальної продукції, мінімальність державних замовлень ускладнюють і призводять до згорання такого партнерства.

Прямі комунікації інноваційних підприємств з закладами вищої освіти також скорочуються через бюрократичні обмеження для сфери науки і широку адміністративну регламентацію освітнього процесу. Назріла необхідність концептуальної організованої інтеграції інноваційної діяльності в освітній процес: створення умов для стартапів, стимуляція грантових програм, заохочення інкубаторства малого бізнесу, в рамках яких слід вирішувати першочергові завдання для національної економіки — ресурсозбереження, автоматизації, екологізації, що також користуються попитом на глобальному рівні. Існує потреба формування у майбутніх фахівців необхідних для інноваційної діяльності специфічних компетенцій та інтелектуальних активів. У той же час вітчизняні роботодавці все частіше акцентують увагу держави на нестачі необхідних навичок у випускників закладів вищої освіти при здійс-

ненні практичної діяльності в умовах трансформації національної економіки та швидких змін інституціональної матриці. Таким чином, адаптивні та симультанні стратегії забезпечення взаємодії інноваційних підприємств і освіти повинні ґрунтуватися на удосконаленні нормативно-правової бази, підготовці і перепідготовці висококваліфікованих трудових ресурсів, які володіють специфічними знаннями або навичками, необхідними для реалізації інноваційних проєктів в економіці що змінюється.

Наступним умовою реалізації адаптивних і симультанних стратегій партнерської взаємодії, є підвищення результативності комунікацій між бізнесом та державою у сфері державно-корпоративного управління в частині удосконалення інституціонального середовища недискримінаційним методом. Держава є регулятором інститутів інституціональної матриці, створює умови ведення інноваційного підприємництва тим самим забезпечуючи трансформацію позитивної синергії. Функціонуюча матриця в умовах трансформації національної економіки постає як регуляторне середовище нормативно-організаційного порядку, що описує формальні і неформальні комунікації між державою та підприємцем в результаті реалізації регуляторної політики певним органом державної влади. Регуляторне середовище визначає трансформаційні і трансакційні витрати інноваційних підприємств. Зокрема, такі витрати залежать від: якості поширення інформації в інноваційному середовищі про правила і регуляції; послідовності і доцільності впровадження інституціональних норм або правил; глибини регулювання бізнесу, за допомогою оподаткування, митних зборів, трудового та екологічного законодавства; часу, який витрачають стейкхолдери на трансакції з державними органами; ступеню поширеності корупції, пов'язаної з отриманням адміністративних послуг; рівню бюрократичності управлінської вертикалі.

Порівняння регуляторного середовища між інноваційно активними і пасивними країнами показало, що наявність адміністративних бар'єрів для інноваційної діяльності з боку держави, а саме: високий ступінь втручання держави в приватну власність, нестабільність нормативно-правової бази, слабкість фінансових інститутів, мінливість обмінного курсу, макроекономічна нестабільність, безробіття, корумпована судова система, девіантна поведінка суб'єктів ринку, недосконала інфраструктура, корупція — значно обтяжують процес управління інноваційним підприємством.

Водночас практика мінімізації втручання держави в діяльність бізнесу показує не повну ліквідацію адміністративного впливу на інноваційну діяльність, а реалізацію прозорої політики вибіркового регулювання в напрямку: забезпечення інвестиційної та інноваційної активності держави, що сприяє підвищенню прибутковості і продуктивності бізнесу; актуалізації ефективності і своєчасності державного управління; підвищення комунікативної ролі стейкхолдерів інноваційної діяльності (підприємницьких і державних структур) у частині розробки та реалізації стратегій, механізмів або інструментів регуляторної політики; підтримки справедливої конкуренції та ліквідації несприятливих протиріч в суспільстві. Політика вибіркового впливу на інноваційне підприємництво в межах адаптивного і симультанного стратегування показує доцільність впровадження таких форм взаємодії між бізнесом і державою: імпліцитна форма комунікацій — посилена взаємодія груп інтересів (бізнесу і держави) по формуванню інституціональних правил за допомогою неофіційних трансакцій; експліцитна форма комунікацій — посилена взаємодія груп інтересів (бізнесу і держави) по просуванню оптимальних правил за допомогою відкритого лобіювання інтересів інноваційного бізнесу; імпліцитно-експліцитна форма комунікацій — посилена взаємодія груп інтересів (бізнесу і держави) по зміні правил за допомогою формальних і неформальних взаємодій, але виключно в рамках правового поля. Доцільність вибору тієї чи іншої форми взаємодії між бізнесом і державою визначається різними умовами, які присутні в національній економіці та її інноваційному середовищі: масштабами інноваційної діяльності, формою власності, домінуванням тієї чи іншої партії з притаманними їй поглядами на державні методи управління, захистом інтелектуальної власності, рівнем монополізації економіки, типом системи економіки.

В умовах формування інноваційної моделі національної економіки будуть доцільними такі рекомбінації регуляторного впливу на інноваційне підприємництво: глибокий регуляторний вплив держави — інноваційне підприємництво повністю контролюється державними інститутами, за допомогою активного адміністративного втручання в діяльність приватного бізнесу з використанням прямих трансакцій в напрямі реалізації інноваційних проєктів через укладення договорів про державно-приватне партнерство при спільному здійсненні інноваційної діяльності протягом всього життєвого циклу

проєкту, здійснення інвестиційної підтримки промислових підприємств або стратегічно важливих для держави галузей; частковий регуляторний вплив держави — державна політика проводиться за допомогою м'якого втручання держави в діяльність інноваційних підприємств, за допомогою вибіркової підтримки інноваційних проєктів переважно на етапах їх розробки; мінімальний регуляторний вплив держави — державне управління направлено на забезпечення саморегуляції ринку і контролю тільки динаміки попиту та пропозиції в макроекономічній системі, а також мінімального регулювання інститутів інституційної матриці або інфраструктурних елементів представлених на ринку; цілеспрямований регуляторний вплив держави — державне регулювання засноване на стратегії цілепокладання, забезпеченні справедливої конкуренції за допомогою реалізації інструментів податкового стимулювання випуску інноваційної продукції та розвитку адаптивних інноваційних елементів інфраструктури; відсутність регуляторного впливу держави на діяльність інноваційних підприємств — невтручання органів державної влади в інноваційну діяльність та інституціональну матрицю.

Слід зазначити, що вибір доцільного ступеню регуляторного впливу на інноваційне підприємництво може бути різним і визначатися еволюційними передумовами розвитку національної економіки. Однак особливого значення в процесі реалізації регуляторного впливу необхідно приділяти формуванню стартових умов розвитку інноваційного бізнесу. Запуск такого бізнесу в умовах трансформації національної економіки є важким, тому вимагає з боку держави і елементів інституціональної матриці певних стратегій. Існує потреба створення інвестиційних умов для відкриття нових підприємств, відстеження зростання прибутковості економічної системи внаслідок функціонування інноваційних підприємств, визначення ступеню конкурентоспроможності продукції, що випускається інноваційним бізнесом. Надалі при відстеженні таких тенденцій повинна визначатися глибина регуляторного впливу на інноваційні підприємства. При цьому в процесі вибору оптимального регуляторного впливу необхідно змінювати або вдосконалити інституціональну матрицю і переглядати існуючі комунікаційні канали між бізнесом та державою. Таким чином, інституціональна матриця в національній економіці повинна бути мультиоб'єктною і підтримувати ефективний регуляторний вплив у разі втручання держави в

діяльність стейкхолдерів інноваційного підприємництва, а також бути здатною самостійно адаптуватися до потреб бізнесу за допомогою саморозвитку або трансформації. Отже, вибір глибини регуляторного впливу держави на бізнес має на увазі застосування моделей комунікацій в залежності від кризових тенденцій в національній економіці та інноваційної діяльності, а також ґрунтується на попереджувальних діях з антикризового державного управління інноваційною системою.

Ефективність реалізації адаптивних і симультанних стратегій партнерської взаємодії між бізнесом та державою визначається наявністю менеджерського ядра, здатного реалізовувати державну політику в сфері інновацій. В умовах трансформації національної економіки компетентнісний підхід при державному регулюванні повинен займати ключове місце в системі державного менеджменту. Перехід України на інноваційний тип економіки обумовлює необхідність трансформації людського капіталу та підвищення кваліфікаційних якостей державних службовців. Необхідність формування єдиного інноваційного простору, мінливості інституційної матриці, діджиталізація державного апарату висувають підвищені вимоги до кваліфікації державних службовців у сфері створення, оновлення та реалізації інноваційної політики. Найчастіше вітчизняні державні службовці розвивають такі компетенції, як цілеспрямованість, відповідальність, ефективна організація власного часу, стресостійкість, при цьому мінімальне значення віддається стимулюванню креативності, готовності до самонавчання, ініціативності, творчості, ризикованості, які так необхідні в процесі управління інноваційними підприємствами. Формування позначених компетенцій має на увазі адаптивний підхід кожного державного службовця до накопичення свого людського капіталу, а також розробки спеціальних здібностей які необхідні в умовах діджиталізації державної служби.

Інертність науки, дисбаланс на ринку праці призводять до низької сприйнятливості економіки до інновацій. Крім того, неефективні системи перенавчання та підвищення кваліфікацій держслужбовців є найважливішими перешкодами на шляху формування державної політики в інноваційній сфері і збільшують комунікаційні розриви між стейкхолдерами інноваційної діяльності. Основними напрямками підготовки державних службовців для ефективно реалізації інноваційної політики є: перенавчання персоналу з використанням інно-

Рис. 1. Умови для забезпечення паритетної взаємодії держави та влади в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку

ваційних педагогічних технологій; підготовка керівників в області інноваційного антикризового менеджменту, захисту інтелектуальної власності, маркетингу, комерціалізації; удосконалення кваліфікації державних службовців шляхом поглиблення знань з дисциплін пов'язаних з інноваційною, фінансовою, юридичною та інтелектуальною діяльністю, трансфертом наукомістких технологій; перепідготовка фахівців з оцінювання та аудиту результатів інтелектуальної діяльності.

Загалом, інноваційне підприємництво в Україні має перспективні можливості та трудовий потенціал для стабільного і гармонійного розвитку у майбутньому. Однак для ефективного використання такого потенціалу необхідним є розробка комплексного механізму державного регулювання, який би забезпечував адаптацію інноваційних підприємств до змін навколишнього середовища за допомогою наявних ресурсів і підтримував співпрацю бізнесу, науки та держави.

Таким чином, ключові акценти, які необхідно враховувати при визначенні засобів дер-

жавного регулювання розвитком інноваційного підприємництва полягають у такому:

поліпшення якості середньої освіти особливо перегляд навчальних програм стосовно математичних дисциплін, перенавчання учителів у напрямку оволодіння ними інноваційних технологій викладання шкільних предметів;

збільшення фінансового забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств, сприяння залученню іноземних інвесторів та бізнес-ангелів (особливо на початкових етапах реалізації високоризикованих інноваційних проєктів у виробництві);

удосконалення законодавчого забезпечення партнерської діяльності;

надання податкових канікул, субвенцій та пільг підприємцям-початківцям, створення безподаткових зон за окремими територіями України, в яких спостерігається інертний розвиток інноваційного підприємництва (зокрема Луганської та Донецької областей);

запозичення зарубіжного досвіду у контексті формування інструментарію державної підтримки інноваційної діяльності;

стимулювання створення нових інноваційних об'єктів інфраструктури за регіонами України, що забезпечують розвиток підприємництва;

підвищення мотивації та стимулів серед безробітних щодо зайняття інноваційним підприємництвом і реалізації новаторських проєктів у промисловості;

організаційне забезпечення процесу класифікації економіки заснованої на паритетності бізнесу та держави, стимулювання справедливої конкуренції у кластерах.

Існує потреба поліпшення співпраці держав та інноваційних підприємств у напрямках просування інноваційної продукції промислових підприємств. Зокрема, результати досліджень стану та умов інноваційної діяльності свідчать про те, що значна частина промислових підприємств мають труднощі у розповсюдженні своєї продукції на зовнішніх ринках через низький рівень її конкуренції у порівнянні з більш інноваційними іноземними суб'єктами підприємницької діяльності. Враховуючи дуже малий відсоток інноваційних промислових підприємств у національній економіці це означає, що потенціал конкурувати з сучасними країнами або провідними підприємствами світу невеликий. Це тривожний сигнал, який вимагає реагування підприємців та держави на зазначену проблему. Значною перешкодою для стимулювання технологічних інновацій є занадто високий рівень бюрократизації вітчизняних державних установ, що зменшує схильність серед населення до підприємницьких починань у ризикованій інноваційній діяльності. Це обумовлює необхідність дерегуляції, послаблення ряду адміністративних обмежень, які можуть стримувати розвиток інноваційних галузей промисловості (рис. 1).

У такому контексті заходи державного стимулювання розвитку інноваційного підприємництва повинні спрямовуватися на допомогу підприємствам у пошуках альтернативних сегментів збуту та їх виходу на світові ринки за рахунок створення затребуваних нововведень. Виходячи з зазначеного, слід визначити умови, для забезпечення паритетності держави та влади.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у світовій та вітчизняній економіці міжінституціональна взаємодія обумовлюється динамізмом інноваційного розвитку. У

такому контексті важливим заходом є формування територіальних зв'язків для оптимального використання спільних ресурсів у межах інституціональної матриці. У цьому аспекті забезпечення доступу до ресурсів усіх учасників інноваційної діяльності має особливе значення. Це стосується сфери наукових досліджень, впровадження інновацій і ведення бізнесу. Велика кількість наукових установ та розгалужена промислова база сформуєть оптимальні умови для дифузії інновацій в контексті стратегій логістичної та фінансової інфраструктури національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

Література:

1. Воронько-Невіднича Т.В., Лещин Д.І., Василенко М.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23—27.
2. Гнатенко І.А. Методологічні аспекти розвитку інноваційного підприємництва: теорія та практика: монографія. Харків: СГНТМ "Новий курс", 2019. 253 с.
3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.
4. Hutorov A.O., Hutorova O.O., Lupenko Yu.O., Yermolenko O.A., Voronko-Nevidnycha T.V. Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine). *Revista Espacios*. 2019. Vol. 40. № 7. P. 19.
5. Hnatenko I., Kuksa I., Orlova-Kurilova O. Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*. Collective monograph. Poland: Publishing House "Baltija Publishing", 2019. P. 48—61.
6. Hnatenko I., Kuksa I., Orlova-Kurilova O., Moisieieva N., Rubezhanska V. State regulation of innovative employment in the context of innovative entrepreneurship development. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. № 41 (2). P. 228—236.
7. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace In Review*. 2021. № 7 (3). P. 315—323.

8. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43 (3). P. 403—414.

9. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 4. № 35. P. 238—247.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T.V., Leshchyn, D.I. and Vasylenko, M.V. (2018), "Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 23—27.

2. Hnatenko, I. (2019), *Metodolohichni aspekty rozvytku innovatsijnoho pidpryemnytstva: teoriia ta praktyka* [Methodological aspects of innovative entrepreneurship development: theory and practice], New Course, Kharkiv, Ukraine.

3. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.

4. Hutorov, A. O., Hutorova, O. O., Lupenko, Yu. O., Yermolenko, O. A. and Voronko-Nevidnycha, T. V. (2019), "Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine)", *Revista Espacios*, vol. 40.7, pp. 19.

5. Hnatenko, I., Kuksa, I., and Orlova-Kurilova, O. (2019), "Paragenesis of entrepreneurship and innovation as drivers of the future economy", *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*. Collective monograph. Poland: Publishing House "Baltija Publishing", pp. 48—61.

6. Hnatenko, I., Kuksa, I., Orlova-Kurilova, O., Moisieieva, N. and Rubezhanska, V. (2019), "State regulation of innovative employment in the context of innovative entrepreneurship development",

Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 41 (2), pp. 228—236.

7. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplace In Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.

8. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization". *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.

9. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4.35, pp. 238—247.

10. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 334.716:658.821

Л. М. Березіна,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0003-2843-5893

О. В. Вараксіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту імені І. А. Маркіної

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0003-1351-6578

А. С. Олійник,

к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту імені І. А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0002-0274-5204

А. Г. Рак,

здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: 0000-0002-8647-5335

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.35

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

L. Berezina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations, Poltava State Agrarian University, Poltava

E. Varaksina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management named after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava

A. Oliynyk,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management named
after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava

A. Rak,

Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT

У статті наведено основні елементи управління конкурентоспроможністю та з'ясовано їх взаємозв'язок. Досліджено функції управління конкурентоспроможністю підприємства. Доведено, що реалізація функцій управління конкурентоспроможністю підприємств формує цикл управління конкурентоспроможністю. Проаналізовано парадигму пріоритетів управління конкурентоспроможністю підприємства. Досліджено адаптації підприємств до конкурентних умов нестабільного та мінливого зовнішнього середовища. Систематизовано групи методів формування конкурентних стратегій. Наведено основні переваги методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Зазначено, що оцінка конкурентоспроможності, що здійснюється підприємствами, у більшості випадків заснована на інтуїції, адже об'єктивний аналіз стану підприємства можна отримати тільки шляхом формалізації її окремих показників. Виокремлено головні критерії та показники конкурентоспроможності підприємства та продукції. З'ясовано, що розрахунок рівня управління конкурентоспроможністю акумулює у собі найважливіші оцінки господарської діяльності підприємства, виключає дублювання показників, дозволяє своєчасно отримати картину стану підприємства на галузевому ринку.

The article presents the main elements of competitiveness management and clarifies their relationship. The modern concept of enterprise competitiveness management is based on the use of management theory, according to which the main elements of management are the purpose, subject, object, methodology and principles, process and management functions. The functions of enterprise competitiveness management are investigated. It is proved that the implementation of the functions of enterprise competitiveness management forms the cycle of competitiveness management. The paradigm of priorities of enterprise competitiveness management is analyzed. The adaptations of enterprises to the competitive conditions of unstable and changing external environment are investigated. The ambiguity of the functioning methodological principles for the study of enterprise competitiveness management is caused by the multiplicity of approaches and evaluation methods. Groups of methods of formation of competitive strategies are systematized. The main advantages of methods for assessing the competitiveness of the enterprise are presented. It is noted that the assessment of competitiveness carried out by enterprises, in most cases, is based on intuition, because an objective analysis of the state of the enterprise can be obtained only by formalizing its individual indicators. The main criteria and indicators of competitiveness of the enterprise and products are singled out. It was found that the calculation of the level of competitiveness management accumulates the most important assessments of economic activity of the enterprise, eliminates duplication of indicators, allows you to get a timely picture of the state of the enterprise in the industry market. The potential of the enterprise has a significant impact on the strategy development process. By improving the internal composition, maintaining a balanced resource, the company increases its capabilities. The strategic potential is determined by the internal environment and depends on external factors: consumer demand, actions of competitors, relations with suppliers of raw materials, government policy, etc.

Ключові слова: управління конкурентоспроможністю, елементи, цикл, функції, групи методів, парадигма пріоритетів, критерії, показники.

Key words: competitiveness management, elements, cycle, functions, groups of methods, paradigm of priorities, criteria, indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління конкурентоспроможністю підприємства набуло більшої значимості після появи сучасних ідей для розвитку бізнесу, нових запитів з боку споживачів, розвитку інформаційних технологій. Кожне підприємство є унікальним і процес вироблення конкурентної стратегії залежить від позиції підприємства на ринку, динаміки його розвитку, потенціалу, поведінки конкурентів, характеристик виробленого ним товару і послуг, стану економіки, культурного середовища.

Оскільки основною метою підприємств є збереження (розширення) позицій на ринку та стабільне отримання прибутку (його зростання), то максимізація прибутку може бути досягнута шляхом забезпечення високої конкурентоспроможності. Посилення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринку зумовлене посиленням глобалізації світової економіки, зростанням темпів та масштабів змін у технологічному середовищі виробництва. Постійний контроль за конкурентами та відстеження власної позиції на ринку дає змогу виявити та задовольнити запити споживачів раніше конкурентів. Знаючи сильні і слабкі сторони як свого підприємства, так і підприємств-

конкурентів, можна оцінити їх потенціал. Це допоможе сконцентруватися на тому векторі діяльності, де конкуренти слабкіші. Крім того, вивчення конкурентоспроможності підприємства доцільне при залученні коштів інвесторів, виборі підприємства-партнера, прийнятті рішення про зміну асортименту, складанні програми виходу підприємства на нові ринки збуту, модернізації та автоматизації виробництва тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Теоретичні та методологічні основи управління конкурентоспроможністю розглядали у своїх працях І. Бурачек, В. Гросул, Ю. Іванов, М. Ковальчук, В. Павлова, І. Смолін, Н. Хрущ та багато інших. Однак неоднозначність поглядів потребує детальнішого вивчення зазначених засад.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та обґрунтування теоретико-методологічних основ управління конкурентоспроможністю підприємства.

Рис. 1. Управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: [2; 8; 11].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Теоретичною основою управління конкурентоспроможністю підприємства є концептуальні положення, норми управлінської та економічної теорії. Сучасна концепція управління конкурентоспроможністю підприємства базується на використанні положень теорії управління, відповідно до яких основними елементами управління є мета, суб'єкт, об'єкт, методологія та принципи, процес та функції управління. За цим підходом на рисунку 1 наведено елементи управління конкурентоспроможністю підприємства та зображено їх взаємозв'язок.

Управління конкурентоспроможністю підприємства доцільно розглядати як процес реалізації сукупності управлінських функцій планування, організації, мотивації і контролю діяльності відносно форму-

вання конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності [1; 10].

Реалізація функцій управління конкурентоспроможністю підприємства формує цикл управління конкурентоспроможністю (рис. 2).

Функції управління конкурентоспроможністю підприємства передбачають:

— планування — формування стратегії та тактики реалізації цілей, розробка програм, складання планів, графіків реалізації заходів нарощування конкурентоспроможності як загалом по підприємству, так і по структурних підрозділах;

— організація — реалізацію прийнятих планів та програм, а саме: розподіл ресурсів між напрямками операційної діяльності, забезпе-

чення необхідної узгодженості дій операційних підрозділів;

— мотивація — використання економічних та психологічних мотиваційних регуляторів активності суб'єктів управління;

— контроль — забезпечує нагляд за реалізацією передбачених конкурентною стратегією заходів за рахунок використання планових показників.

Процес управління конкурентоспроможністю підприємства у загальному випадку доцільно розглядати через етапи:

1. Дослідження конкурентоспроможності підприємства.

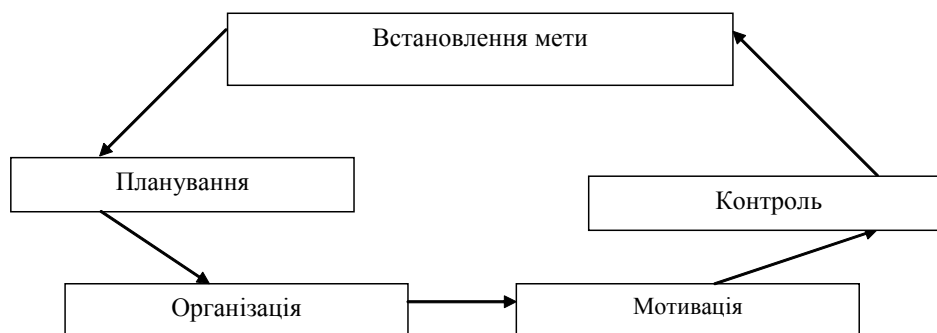

Рис. 2. Цикл управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: [4; 8].

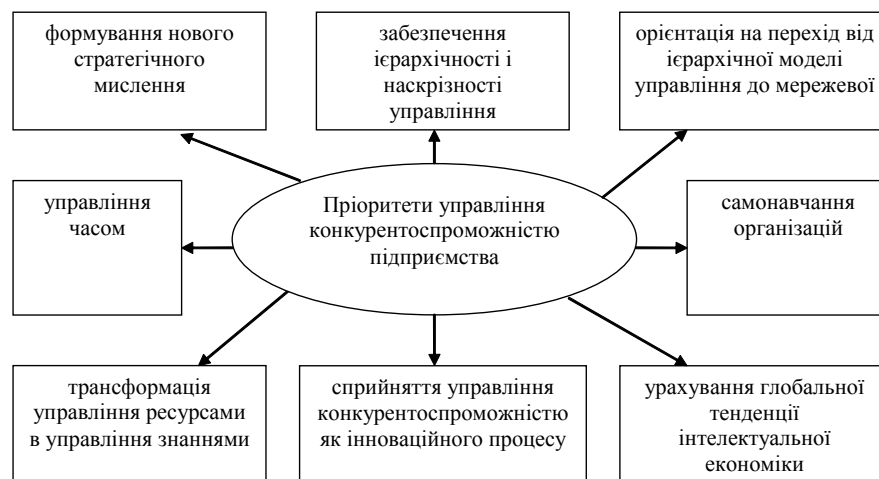

Рис. 3. Парадигма пріоритетів управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: [7; 10].

2. Визначення всіх конкурентних переваг, встановлення ключових факторів успіху.

3. Розробка конкурентної стратегії, вироблення тактики.

4. Впровадження положень стратегії у процесі здійснення підприємством господарської діяльності.

5. Оцінка результатів реалізації конкурентної стратегії, удосконалення виявлених невідповідностей.

Формування управління конкурентоспроможністю підприємства повинне базуватися на певних пріоритетах (рис. 3).

Парадигма пріоритетів управління конкурентоспроможністю підприємства (рис. 3) передбачає:

- формування сучасного стратегічного мислення не повинне відображати стратегічне планування;

- забезпечення ієрархічності та наскрізності управління (організація як відкрита система досліджується як частина системи вищого порядку);

- розуміння фактора часу як пріоритетного у конкурентній боротьбі;

- прийняття управління конкурентоспроможністю підприємства як інноваційного процесу (побудова стратегічних конкурентних переваг на основі формування та розвитку інноваційного типу поведінки);

- врахування глобальної інтелектуалізації економіки (успіх залежить від рівня інтелектуальних технологій);

- трансформація управління ресурсами у менеджмент знаннями, що видається логічним та взаємопов'язується з необхідністю формування інтелектуального потенціалу;

- самонавчання організацій (в організації має виявлятися діалектична єдність процесів

єдиноначальності та групової самоорганізації, що дає змогу розкрити дійсну сутність діяльності керівника);

— перехід від ієрархічної моделі до мережевої (перспективна модель передбачає врахування процесів поширення сучасних форм організаційних утворень та форм конкуренції).

Адаптації підприємств до конкурентних умов нестабільного та мінливого зовнішнього середовища повинна бути врахована при процесі постійного та всебічного аналізу конкурентів, а також при пошуку місця підприємства на ринку, тобто оцінці конкурентоспроможності підприємства.

Неоднозначність функціонуючих методичних засад щодо дослідження управління конкурентоспроможністю підприємства спричиняє і множинність підходів, методів оцінки.

Найпоширенішим методичним підходом до оцінки управління конкурентоспроможністю підприємств є визначення на базі міжнародного розподілу праці. Передумовою цього підходу є порівняльні переваги, що забезпечують низькі витрати виробництва відносно конкурентів.

Використання критерію аналізу виробничих витрат не забезпечує комплексної оцінки конкурентних позицій, бо вони характеризують масштаб та рівень ефективності виробничої діяльності під впливом зовнішнього середовища, але практично не відображає специфіку механізму взаємодії товаровиробника з ринком. Тому при теорії порівняльних переваг краще використовувати такі критерії як обсяг продажу, обсяг і норма прибутку, частка на ринку та інше.

Зазвичай, оцінка управління конкурентоспроможністю підприємства проводиться за рахунок співставлення зазначених показників

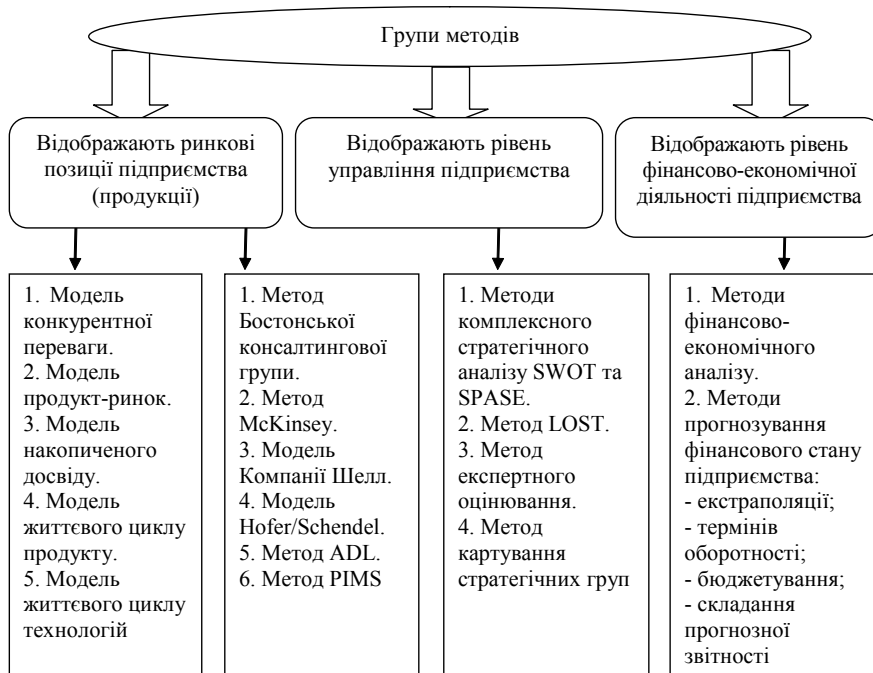

Рис. 4. Групи методів формування конкурентних стратегій

Джерело: [5; 11].

Таблиця 1. Основні переваги методів оцінки конкурентоспроможності підприємства

Назва методу	Суть методу	Перевага
Оцінка з позиції порівняльних переваг	В якості основного критерію, використовуюваного у даному методі, є низькі витрати	Простота оцінки рівня конкурентоспроможності
Оцінка на базі якості продукції	Критерієм конкурентоспроможності є якість реалізованої продукції	Можливість обліку споживчих переваг при забезпеченні рівня конкурентоспроможності
Профіль полярностей	В якості критерію використовується зіставлення параметрів випередження або відставання від найближчих конкурентів	Дає можливість виявити найбільш потенційних конкурентів
Оцінка виходячи з теорії ефективності конкуренції	Основним критерієм при використанні структурного підходу є концентрація капіталу	Дає можливість оцінити фінансові результати діяльності підприємства.
Профіль вимог	За допомогою шкали експертних оцінок визначається ступінь просування організації та найсильніші конкуренти. В якості критерію – зіставлення профілів	Наочність
Матричний метод	Аналіз конкурентоспроможності з урахуванням життєвого циклу продукції	Точність
SWOT-аналіз	Аналіз слабких та сильних сторін внутрішнього середовища; виявлення потенційних небезпек зовнішнього середовища та можливостей для розвитку	Багатогранність
Побудова «багатокутника конкурентоспроможності»	Оцінка проводиться за такими чинниками: концепція товару і послуги, на якій базується діяльність підприємства; якість, що виражається у відповідності продукту високому рівню ринкових лідерів; ціна товару з можливою націнкою	Інформативність, графічність
Метод експертних оцінок	Збір суджень і припущень експертів з подальшою обробкою отриманих відповідей і формуванням результатів	Швидке отримання інформації для управлінського рішення
Метод оцінки основних групових показників і критеріїв	Є узагальненим методом оцінки з використанням окремо взятих критеріїв, що показують ефективність діяльності організації	Своєчасне виявлення більшості недоліків

Джерело: [1; 3; 4; 9].

підприємства та аналогічних підприємств-конкурентів. Високий рівень показника є достатньою умовою для аналізу підприємства як найконкурентоспроможного. Недоліком вищевказаного методичного підходу є статичність отриманих оцінок, адже розвиток конкурентних переваг не є предметом вивчення та аналізу. Крім того, ця методика не може оцінити рівень ефективності адаптації підприємства до змінного зовнішнього середовища [5; 9].

Заслугує уваги оцінка рівня конкурентоспроможності виробника на базі теорії рівноваги фірми і галузі, та теорії факторів виробництва. Під рівновагою мається на увазі такий стан, при якому у виробника відсутні стимули для переходу в інший кількісно-якісний стан.

Критерієм конкурентоспроможності є наявність у товаровиробника тих факторів виробництва, які можуть бути використані продуктивніше ніж у конкурентів. Для оцінки доцільно використати відносну вартість устаткування і обладнання, що закупляється, вартість матеріальних ресурсів, відсоткові ставки за кредитами тощо. Чим менші показники у товаровиробника щодо конкурентів, тим сильніші конкурентні позиції і вищий рівень конкурентоспроможності. Недоліком є відображення зовнішніх умов роботи, що об'єктивно склалися, і не відображають здатності підприємства до адаптації щодо змін середовища.

Наступним методом є розрахунок конкурентоспроможності, побудованої на теорії ефективної конкуренції. Предметом є три групи показників, а саме: ефективність виробничо-збутової діяльності, фінансова стій-

кість підприємства, власна виробнича діяльність.

Для оцінки конкурентоспроможності також зіставляють одиничні та групові показники відносно конкурентів. На основі результатів формуються уявлення про порівняльну конкурентоспроможність. Недоліками є складність і узагальнення результатів, обґрунтування підсумкової оцінки.

Аналіз управління конкурентоспроможністю на основі теорії якості спричиняє вивчення споживчої цінності, причому, найважливіші параметри порівнюються з аналогічними конкурентів. Недоліком методу є те, що він не враховує ефективність виробничо-збутової діяльності та ототожнює конкурентоспроможність послуги, товару з конкурентоспроможністю підприємства [6].

Особливого інтересу набувають матричні методи оцінки конкурентоспроможності, що базуються на динамічних процесах конкуренції. Згідно з цією концепцією з моменту проникнення на ринок до зникнення товар або технологія функціонує на стадіях життєвого циклу.

Метод є надійним інструментом для аналізу конкурентоспроможності, однак альтернативні стратегії є недоліком при даному методі.

Неоднозначність методичних засад до дослідження управління конкурентоспроможності підприємства спричиняє необхідність розробки сучасних методів, які спонукають дослідження конкурентоспроможності у динаміці розвитку підприємства.

Використання методу інтегральної оцінки управління конкурентоспроможністю диверсифікованих підприємств вимагає аналізу не одного виду товару, а всієї товарної маси, причому, номенклатура продукції може істотно відрізнятися. Негативним є те, що інтегральна оцінка не забезпечує глибокий аналіз та пошук резервів.

Потенціал підприємства має значний вплив на процес розробки стратегії. Покращуючи внутрішній склад, займаючись підтримкою збалансованості ресурсів, підприємство збільшує свої можливості. Таким чином, стратегічний потенціал визначається внутрішнім середови-

Таблиця 2. Критерії і показники конкурентоспроможності підприємства

Назва	Роль показника в оцінці	Правило розрахунку
Ефективність виробничої діяльності підприємства		
Витрати на виробництво одиниці продукції, грн/грн	Відображає ефективність витрат при випуску продукції	Валові витрати / Обсяг випуску продукції
Фондовіддача, грн/грн	Характеризує ефективність використання основних виробничих засобів	Обсяг випуску продукції / Середньорічна вартість основних виробничих фондів
Рентабельність товару, %	Характеризує ступінь прибутковості виробництва товару	Прибуток від реалізації*100 / Повна собівартість продукції
Продуктивність праці, тис. грн /осіб	Відображає ефективність організації виробництва та використання робочої сили	Обсяг випуску продукції / Середньоспискова чисельність працівників
Фінансовий стан підприємства		
Коефіцієнт автономії	Характеризує незалежність підприємства від позикових джерел	Власні засоби підприємства / Загальна сума джерел фінансування
Коефіцієнт платоспроможності	Відображає здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання і вимірює ймовірність банкрутства	Власний капітал / Загальні зобов'язання
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Відображає якісний склад засобів, що є джерелами покриття поточних зобов'язань	Грошові кошти і цінні папери, що швидко реалізуються / Короткострокові зобов'язання
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Характеризує ефективність використання оборотних коштів. Відповідає часу, протягом якого оборотні кошти проходять усі стадії виробництва і звернення	Виручка від реалізації продукції / Середньорічний залишок оборотних коштів

Джерело: [1; 3; 5; 9].

щем та залежить від зовнішніх факторів: споживчого попиту, дій конкурентів, відносин з поставальниками сировини, політики уряду тощо.

Сучасна теорія управління конкурентоспроможністю підприємства має й інші методи, інструменти, концепції підвищення рівня. Однак вітчизняні підприємства використовують незначну частину методів, це відображається переважно через невідповідність конкурентного середовища та незначну кваліфікацію керівництва.

Досліджуючи значну кількість різних методів, доцільним є систематизувати їх за 3 групами (рис. 4):

- методи, які відображають ринкові позиції підприємства;
- методи, які характеризують рівень менеджменту підприємства;
- методи, які оцінюють рівень фінансово-економічної діяльності [11]:

Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства доцільно порівняти з позицій оцінки їх сутності і основних переваг (табл. 1).

Оцінка конкурентоспроможності, що здійснюється підприємствами, у більшості випадків заснована на інтуїції, адже об'єк-

Таблиця 3. Критерії і показники конкурентоспроможності продукції

Назва	Роль показника в оцінці	Правило розрахунку
Ефективність організації збуту та просування товарів		
Рентабельність продажу, %	Характеризує ступінь прибутковості роботи підприємства на ринку, правильність встановлення ціни товару	Прибуток від реалізації x 100 / Обсяг продажу
Коефіцієнт затовареності готовою продукцією	Відображає ступінь затовареності готовою продукцією. Зростання показника свідчить про зниження попиту	Обсяг нереалізованої продукції/ Обсяг продажу
Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей	Характеризує ділову активність підприємства, ефективність роботи служби побути	Обсяг випуску продукції/ Виробнича потужність
Коефіцієнт ефективності реклами і засобів стимулювання збуту	Характеризує економічну ефективність реклами і засобів стимулювання збуту	Витрати на рекламу і стимулювання збуту / Приріст прибутку від реалізації
Конкурентоспроможність товару		
Якість товарів	Характеризує здатність товару задовольняти потреби відповідно до його призначення	Комплексний метод
Ціна товару	Характеризує доступність товару для споживача	Визначається різними методами

Джерело: [1; 3; 5; 9].

тивний аналіз стану підприємства можна отримати тільки шляхом формалізації її окремих показників, дослідженні впливу факторів та діагностиці отриманих результатів.

Загалом оцінка конкурентоспроможності підприємства потрібна для вибору контрагентів для спільної діяльності, розробки заходів відносно збільшення конкурентоспроможності, здійснення інвестиційної діяльності, формування програми виходу підприємства на нові ринки збуту, здійснення державного економічного регулювання [3].

Доцільною є також класифікація методів аналізу конкурентоспроможності підприємства, що передбачає їх розподіл на групи за ознакою. Найчастіше такою ознакою може бути зображення результатів оцінки, відносно якої виокремлюють розрахункові, графічні, комбіновані та матричні методи.

Графічний метод аналізу управління конкурентоспроможністю ґрунтується на побудові "Багатокутника конкурентоспроможності" та "Радіальної діаграми конкурентоспроможності". Перевагою методу є наочність, а недоліком — неможливість встановити значення критерію.

Матричні методи управління конкурентоспроможністю підприємства ґрунтуються на побудові матриці-таблиці. Найбільш показовим прикладом є матриця БКГ, побудована за принципом системи координат: по горизонталі, тобто по стовпцях матриці — у логарифмічному масштабі відкладається відносна частка виробника продукції на ринку, а по вертикалі — тем-

пи росту місткості ринку, що розміщуються по рядках матриці у лінійному масштабі [5].

Критерії та показники конкурентоспроможності описані у таблиці 2.

Розрахунок рівня управління конкурентоспроможністю акумулює у собі найважливіші оцінки господарської діяльності підприємства, виключає дублювання показників, дозволяє своєчасно отримати картину стану підприємства на галузевому ринку.

До ключових методів належать методи, які базуються на використанні життєвого циклу товару, частки ринку, конкурентних переваг, методу бенчмаркінгу, споживчої вартості, теорії ефективної конкуренції тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Управління конкурентоспроможністю є комплексною характеристикою рівня розвитку підприємства, що виражає здатність порівняно з конкурентами підтримувати та розширювати ринкову частку за рахунок своєчасного реагування на зміни зовнішнього середовища та використанні конкурентних переваг, що відображають ключові сфери діяльності підприємства. Стратегія управління конкурентоспроможністю підприємства характеризує план заходів щодо отримання зростаючого прибутку у порівнянні з конкурентами, а ефективна стратегія — дозволяє удосконалити привабливість підприємства для споживачів,

зменшити витрати на залучення клієнтів, отримувати високу норму рентабельності від продажів.

Серед всіх методів, що використовуються для оцінки конкурентоспроможності підприємства, досить проблематично об'єктивно виокремити найбільш прийнятні. Кожне підприємство підбирає методику враховуючи потенційні можливості, специфіки та напрями діяльності, бажані результати. Вивчення розробок у сфері дослідження конкурентоспроможності підприємств свідчать, що найбільш застосовуваними методами оцінки є матричні методи (прості та надають наочність інформації) та розрахунково-статистичні методи (дозволяють шляхом розрахунків господарсько-фінансових показників оцінити результати діяльності підприємства).

Література:

1. Бурачек І.В. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. С. 288—295.
2. Вакуленко Ю.В., Олійник А.С., Гевленко О.Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. Агросвіт. 2018. № 18. С. 10—15. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.18.10
3. Гросул В.А. Конкурентоспроможність торговельного підприємства: сутність та критерії оцінки. Вісник ЖДУ. 2010. № 3. С. 239—241.
4. Іванов Ю.Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2008. 352 с.
5. Карпенко Л.М. Методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 3 (2). С. 24—31.
6. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 390 с.
7. Кошова Л.М., Мерефа А.С. Розвиток конкурентоспроможності аграрних підприємств при виході на зовнішній екоринок. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь. 2012. № 2 (18). Т. 2. С. 193—201.
8. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2006. 276 с.
9. Смолін І.В. Конкурентоспроможність підприємств. Київ: КНТЕУ, 2009. 204 с.

10. Храпкіна В.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. № 50. С. 245—248.

11. Хрущ Н.А. Конкурентні стратегії: процеси створення та реалізації. Київ: Освіта України, 2010. 316 с.

References:

1. Burachek, I.V. (2016), "Competitiveness of enterprise products: essence, evaluation methods and foreign management experience", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 14, pp. 288—295.
2. Vakulenko, Yu.V., Oliinyk, A.S. and Gevlenko, O.E. (2018), "System characteristics of enterprise competitiveness management", *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 10—15. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.18.10.
3. Grosul, V.A. (2010), "Competitiveness of a commercial enterprise: essence and evaluation criteria", *Visnyk ZhDU*, vol. 3, pp. 239—241.
4. Ivanov, Yu. B. (2008), *Konkurentni perevahy pidpryemstva: otsinka, formuvannia ta rozvytok* [Competitive advantages of the enterprise: assessment, formation and development], VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.
5. Karpenko, L.M. (2013), "Methodical approaches to assessing the level of competitiveness of the enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 3 (2), pp. 24—31.
6. Kovalchuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpryemstv APK* [Economic analysis of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Koshova, L.M. and Merefa, A.S. (2012), "Development of competitiveness of agricultural enterprises in entering the foreign eco-market", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 2 (18), pp. 193—201.
8. Pavlova, V.A. (2006), *Konkurentospromozhnist' pidpryemstva: otsinka ta stratehiia zabezpechennia* [Enterprise competitiveness: assessment and support strategy], DUEP, Dnepropetrovsk, Ukraine.
9. Smolin, I.V. (2009), *Konkurentospromozhnist' pidpryemstv* [Competitiveness of enterprises], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
10. Khrapkina, V.V. (2020), "Enterprise competitiveness management", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 50, pp. 245—248.
11. Khrush, N.A. (2010), *Konkurentni stratehii: protsesy stvorennia ta realizatsii* [Competitive strategies: processes of creation and implementation], Education of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2021 р.

УДК 657.6:657.372.12

Т. О. Меліхова,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
 Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
 ORCID ID: 0000-0002-9934-8722
 О. В. Лисяк,
 магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
 Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
 ORCID ID: 0000-0002-5428-7049

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.43

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

T. Melikhova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing,
 Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University
 O. Lysiak,
 Master's student, Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVING THE DOCUMENTATION OF ACCOUNTING AND AUDIT OF WAGES IN ENTERPRISE MANAGEMENT

Основним джерелом доходів робітників є заробітна плата, яку вони отримують на підприємстві за результатами їх праці згідно з штатним розписом. Регулярно проводять перевірки оплати праці працівників органи податкової служби в напрямі правильності її оподаткування, а при виявлених порушеннях накладають фінансові санкції. На підприємствах створюють відділи внутрішнього аудиту для своєчасного виявлення помилок та попередження порушень.

Метою роботи є удосконалення документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством. Аудит заробітної плати здійснюється з метою встановлення правильності документування операцій з нарахування та оподаткування заробітної плати, своєчасності та повноти відображення їх в обліку та складання звітності.

Завдання проведення аудиту нарахування заробітної плати, а саме: перевірити правильність виплати та оподаткування наданого додатково блага робітникам, виплати та оподаткування виплаченого виграшу робітникам, оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19, документального відображення нарахування заробітної плати.

У роботі удосконалено методику документування обліку та аудиту заробітної плати, яка на відміну від існуючих включає в себе: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Це надасть змогу охопити всі аспекти правильності оподаткування наданого додатково блага робітникам, виплати та оподаткування виплаченого виграшу робітникам, оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19, документального відображення нарахування заробітної плати. Що поліпшить правильність здійснення документування операцій з нарахування та оподаткування заробітної плати, своєчасність та повноту відображення їх в обліку та складання звітності.

З метою удосконалення документування обліку заробітної плати запропоновані форми Довідкових відомостей, які допоможуть здійснювати: виплату та оподаткування наданого додаткового блага і виграшу робітникам, оплату праці працівників на самоізоляції з COVID-19, а також графік документообігу нарахування заробітної плати. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних документів з обліку заробітної плати, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, бо будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

The main source of income for workers is the salary they will receive at the company as a result of their work in accordance with the staff list. Regular inspections of employees' remuneration are carried out by the tax service in the direction of the correctness of its taxation, and in case of detected violations, financial sanctions are imposed. The enterprises create internal audit departments for timely detection of errors and prevention of violations.

The purpose of the work is to improve the documentation of accounting and audit of wages in the management of the enterprise.

Wage audit is carried out in order to establish the correctness of documentation of operations for the calculation and taxation of wages, the timeliness and completeness of their reflection in accounting and reporting.

The objectives of the payroll audit, namely: to verify the correctness of payment and taxation of additional benefits provided to employees, payment and taxation of benefits paid to employees, remuneration of employees in self-isolation from Covid 19, documentation of payroll.

The method of documenting the accounting and audit of wages is improved in the work, which in contrast to the existing ones includes: questionnaire, general audit plan, audit program, auditor's working documents. This will cover all aspects of the correctness of taxation of additional benefits provided to workers, payment and taxation of benefits paid to workers, remuneration of employees in self-isolation from Covid 19, documentation of payroll. Which will improve the correctness of the documentation of operations on the calculation and taxation of wages, the timeliness and completeness of their reflection in accounting and reporting.

In order to improve the documentation of payroll accounting, the following forms of Reference Information are proposed, which will help to carry out: payment and taxation of additional benefits and benefits to employees, remuneration of employees in self-isolation from Covid 19, as well as the schedule of payroll. This will help reduce the time for the formation and processing of primary documents on the accounting of wages, will prevent the possibility of omitting any information, as will be used in the work of document templates with a list of details.

Ключові слова: документування, аудит, облік, нарахування, оподаткування, заробітна плата.

Key words: documentation, audit, accounting, accrual, taxation, wages.

ВСТУП

Основним джерелом доходів робітників є заробітна плата, яку вони отримують на підприємстві за результатами їх праці згідно з штатним розписом. Регулярно проводять перевірки оплати праці працівників органи податкової служби в напрямку правильності її оподаткування, а при виявлених порушеннях накладають фінансові санкції. На підприємствах створюють відділи внутрішнього аудиту для своєчасного виявлення помилок та попередження порушень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями документування обліку та аудиту нарахування заробітної плати займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпен-

ко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Огійчук М.Ф., Піча Ю.В., Савченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають це питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення обліку та аудиту заробітної плати. Проте саме питання документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є удосконалення документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством.

Аудит заробітної плати здійснюється з метою встановлення правильності документування операцій з нарахування та оподаткування заробітної плати, своєчасності та повноти відображення їх в обліку та складання звітності.

Таблиця 1. Анкета перевірки заробітної плати

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи надають на підприємстві додаткові блага?				
2	Які податки стягуються при виплаті додаткового блага: - ПДФО; - ВЗ?				
3	Чи виплачуються виграші працівникам?				
4	Які податки стягуються при виплаті виграшу: - ПДФО; - ВЗ?				
5	Чи були працівники підприємства на самоізоляції з Covid 19?				
6	У якому розмірі їм виплачувалась заробітна плата у період самоізоляції: - 100%; - 50%; - 2/3 від окладу?				
7	Скільки тривала самоізоляція на Вашому підприємстві: - 14 днів; - Місяць?				
8	Чи були відправлені у відпустки без збереження заробітної плати?				
9	На який термін відправлялися робітники підприємства у відпустку за власний рахунок: - 14 днів; - 30 днів?				
10	Чи оформлюється наказами на підприємством: - прийняття на роботу; - відпустку; - звільнення з роботи?				
11	Чи ведуться на підприємстві особові картки на кожного працівника?				
12	Чи ведеться табель обліку використання робочого часу?				
13	Чи були на підприємстві несвочасні виплати заробітної плати?				
14	Чи відпускають робітників в учнівську відпустку?				
15	Чи були на підприємстві скорочення штату за перевіряє мий період?				

Завдання проведення аудиту нарахування заробітної плати, а саме: перевірити правильність виплати та оподаткування наданого додатково блага робітникам, виплати та оподаткування

виплаченого виграшу робітникам, оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19, документального відображення нарахування заробітної плати.

Анкету перевірки заробітної плати подано в таблиці 1.

У програмі аудиту заробітної плати відображені основні процедури для вирішення встановлених завдань перевірки. Одержавши в процесі попереднього планування дані, приступають до розробки загального плану аудиту заробітної плати (табл. 2).

Програму аудиту заробітної плати наведено в таблиці 3.

Для вирішення поставлених завдань аудиту заробітної плати пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—7), які, на думку авторів, стануть обґрунтованими доказами якісного проведення перевірки.

У підприємств нині у деяких бланків немає встановленої форми, тому їх складають вручну у довільній формі. Для удосконалення документування обліку заробітної плати пропонуємо форми Довідкових відомостей з: оподаткування наданого додаткового блага (табл. 8), виплати та оподаткування виграшу робітникам (табл. 9), оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19

(табл. 10). Також вважаємо доречним до наказу про облікову політику додати графік документообігу нарахування заробітної плати (табл. 11).

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту заробітної плати

Етап аудиту	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з нормативно-правовою базою, що регламентує порядок нарахування, сплати, ведення обліку нарахування заробітної плати	Законодавчі акти Звіти попередніх, перевірок, накази.		
Основний	Перевірка правильності виплати та оподаткування наданого додаткового блага робітникам	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази		
	Перевірка правильності виплати та оподаткування виграшу робітникам	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази		
	Перевірка правильності оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази		
	Перевірка правильності документального відображення нарахування заробітної плати	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази		
Завершальний	Складання звіту за результатами перевірки	Звіт		

Таблиця 3. Програма аудиту заробітної плати

№	Мета аудиту	Аудиторські процедури	Критерії якості аудиту	Аудиторські докази	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Впевнитись у правильності оподаткування наданого додаткового блага	Перевірка правильності виплати та оподаткування наданого додаткового блага	А, Б, Г	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази	ОП-1			
2	Впевнитись у правильності виплати та оподаткування виграшу робітникам	Перевірка правильності виплати та оподаткування виграшу робітникам	А, Б, Г	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази	ОП-2			
3	Впевнитись у правильності оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19	Перевірка правильності оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19	А, Б, Г	Довідка бухгалтерії, розрахункова відомість, накази	ОП-3			
4	Впевнитись у правильності документального відображення нарахування заробітної плати	Перевірка правильності документального відображення нарахування заробітної плати	А, Б, Г	Довідка бухгалтерії, табель обліку робочого часу, розрахункова відомість, накази	ОП-4			
Критерії якості аудиторської перевірки: наявність – А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінку вартості – Е; подання і розкриття – Є								

Таблиця 4. Перевірка правильності виплати та оподаткування наданого додаткового блага

ПІБ	Період	За даними підприємства	За даними аудиту				Відхилення
			Розмір додаткового блага	Перерахунок суми ПДФО за допомогою коеф. 1/0,82	ПДФО	ВЗ	

Таблиця 5. Перевірка правильності виплати та оподаткування виграшу робітникам

ПІБ	Період	За даними підприємства	За даними аудиту						Відхилення
			Розмір виграшу	Балансова вартість ОЗ	Справедлива вартість ОЗ	Доплачено за виграш	ПДФО	ВЗ	

Таблиця 6. Перевірка правильності оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19

ПІБ	Період	За даними підприємства	За даними аудиту			Відхилення
			ЗП	50%	Сума лікарняних на період самоізоляції	

Таблиця 7. Перевірка правильності документального відображення нарахування заробітної плати

Документи	Наказ (розпорядження) про прийом на роботу	Особова картка	Наказ (розпорядження) про переведення на іншу роботу	Наказ (розпорядження) про надання відпустки	Наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту)	Табель обліку використання робочого часу

Таблиця 8. Довідкова відомість виплати та оподаткування наданого додаткового блага

Період	ПІБ	Розрахунок			
		Розмір додаткового блага	Перерахунок суми ПДФО за допомогою коеф. 1/0,82	ПДФО	ВЗ

Таблиця 9. Довідкова відомість виплати та оподаткування виграшу робітникам

Період	ПІБ	За даними аудиту					
		Розмір виграшу	Балансова вартість ОЗ	Справедлива вартість ОЗ	Доплачено за виграш	ПДФО	ВЗ

Таблиця 10. Довідкова відомість оплати праці працівників на самоізоляції з COVID -19

Період	ПІБ	За даними аудиту		
		ЗП	50%	Сума лікарняних на період самоізоляції

Таблиця 11. Фрагмент з наказу про облікову політику з відображення нарахування заробітної плати в обліку

Документи	Наказ (розпорядження) про прийом на роботу	Особова картка	Наказ (розпорядження) про переведення на іншу роботу	Наказ (розпорядження) про надання відпустки	Наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту)	Табель обліку використання робочого часу
Процес створення:						
Відповідальний за створення документів						
Терміни створення документів						
Процес передачі:						
Кому передається документ						
Терміни передачі документів						
Процес обробки:						
Хто обробляє документ						
Терміни обробки документів						
Процес здачі в архів:						
Терміни здачі в архів						

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено методику документування обліку та аудиту заробітної плати, яка на відміну від існуючих включає в себе: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Це надасть змогу охопити всі аспекти правильності оподаткування наданого додатково блага робітникам, виплати та оподаткування виплаченого виграшу робітникам, оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19, документального відображення нарахування заробітної плати. Що поліпшить правильність здійснення документування операцій з нарахування та оподаткування заробітної плати, своєчасність та повноту відображення їх в обліку та складання звітності.

З метою удосконалення документування обліку заробітної плати запропоновані форми Довідкових відомостей, які допоможуть здійснювати: виплату та оподаткування наданого додаткового блага і виграшу робітникам, оплати праці працівників на самоізоляції з COVID-19, а також графік документообігу нарахування заробітної плати. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних до-

кументів з обліку заробітної плати, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, так як будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
3. Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254—258.
4. Меліхова Т.О., Ніколаєнко Н.С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2017. № 1. С. 51—55.
5. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ. Вісник Дніпро-

петровського національного університету. Серія "Економіка". Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. № 10/1. Т. 22. С. 158—164.

6. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства. Матеріали тез доповідей Міжнар. наук.-прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів". 11 листопада 2015 р. Запоріжжя: КПУ, 2015. С. 118—120.

7. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2016. № 6. С. 164—171.

8. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.

9. Меліхова Т.О., Шишига М.П. Удосконалення обліку і аудиту адміністративних витрат підприємства. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

10. Макаренко А.П., Максименко І.Я., Меліхова Т.О., Зоря О.П. Державний фінансовий контроль. Навч. посібник для внз: [гриф ЗДІА]. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

11. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.

12. Меліхова Т.О., Верьовкіна А.С. Удосконалення методики перевірки грошових коштів у національній валюті. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

13. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Середенко Т.С. Удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 5. С. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32

14. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Іващенко Є.Є. Удосконалення внутрішнього контролю розрахунків за виплатами працівникам для підвищення якості формування інформації в обліку. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95

15. Меліхова Т.О., Феофанова І.В., Магда Г.В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нараху-

вань на фонд оплати праці. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

16. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 56—63.

17. Меліхова Т.О., Алексютіна Т.В. Розробка системи знаків виявлених помилок для удосконалення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. Економічний форум. Луцьк: АНТУ, 2013. С. 391—396.

18. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.

19. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подמשальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.

20. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. С. 26—32.

21. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.

22. Меліхова Т.О., Троян О.В., Бондаренко І. В. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства. Економіка та держава. 2019. № 2. С. 88—93. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.88

23. Меліхова Т.О. Методичні засади проведення внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення ефективності діяльності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 9. С. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.9.10

24. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

25. Меліхова Т.О., Філатова А.І. Методологічні аспекти організації обліку та аудиту матеріалів та палива на підприємстві. Агросвіт. 2020. № 21. С. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26

26. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

27. Салига С.Я., Меліхова Т.О. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 224 с.

28. Меліхова Т.О., Корнева Л.В. Удосконалення методичних підходів до внутрішнього контролю нарахування заробітної плати для підвищення економічної безпеки підприємства. Агросвіт. 2020. № 1. С. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17

29. Меліхова Т.О., Петренко А.Е. Удосконалення методики внутрішнього аудиту нарахування заробітної плати. Агросвіт. 2019. № 3. С. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

30. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

4. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

5. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya 'Ekonomika'*, vol. 10/1, pp. 158—164.

6. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", *Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk. — prak. konf. "Suchasni problemy moder-*

nizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrayiny i rehioniv", [Materials of Abstracts International sciences — prak conf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine, 11 nov, pp. 118—120.

7. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

8. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanyie, kontrol', efektyvnist'* [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency], Kherson, Ukraine.

9. Melikhova, T. and Shyshyha, M. (2020), "Improving accounting and auditing of administrative costs of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

10. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'*, [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

12. Melikhova, T. and Verovkina, A. (2019), "Improvement of checking method of cash assets in national currency", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

13. Melikhova, T., Chakalova, N. and Sereidenko, T. (2019), "Improvement of methodological principles of audit of operations with cash and cash within the bank for improvement of efficiency of business management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32

14. Melikhova, T., Chakalova, N. and Ivashchenko, E. (2019), "Improvement of internal control of calculations for payments for employees for improving the quality of forming information in account", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95

15. Melikhova, T., Feofanova, I. and Magda, G. (2019), "Improvement of internal control method of deductions from wage and accruals to payroll", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

16. Melikhova, T.O. and Zhuravel', K.O. (2019), "Methodical approaches to conducting internal

audit of goods for timely detection of threats in the system of management of economic security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63.

17. Melikhova, T.O. and Aleksytina, T.V. (2013), "Development of a system of signs of detected errors to improve the audit of payments with suppliers and contractors", *Ekonomichnyy forum*, pp. 391—396.

18. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

19. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukh-halterskyi oblik: navch.-metod. posibnyk* [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

20. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

21. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

22. Melikhova, T., Troyan, O. and Bondarenko, I. (2019), "Improvement of internal audit method of settlements with suppliers for increasing enterprise economic security", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 88—93. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.88

23. Melikhova, T. (2019), "Methodical principles of internal audit conducting of accounts with accountable persons for improving the efficiency of enterprise activity", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.9.10

24. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk* [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

25. Melikhova, T. and Filatova, A. (2020), "Methodological aspects of the organization of accounting and auditing of materials and fuel at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26

26. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti* [Theory and

methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

27. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), *Audyt podatkov sub'ektiv hospodariuvannya* [Audit of Taxes of Business Entities], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

28. Melikhova, T. and Korneva, L. (2020), "Improvement of methodological approach to internal control of payroll calculation for company economic security enhancement", *Agrosvit*, vol. 1, pp. 17—23. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.1.17

29. Melikhova, T. and Petrenko, A. (2019), "Improvement of the method of payroll internal audit", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

30. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti* [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2021 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.341.2:338.242.2

О. А. Ковтун,к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2142-928X**Т. Г. Мостенська,**к. е. н., докторант, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6962-2463**А. Д. Остапчук,**к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5663-5895**І. А. Гнатенко,**д. е. н., доцент, професор кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0254-2466

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.51

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗБУДОВИ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

O. Kovtun,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

T. Mostenska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

A. Ostapchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

I. Hnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Business, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

MODELING OF TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF INNOVATION CLUSTERS IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF NATIONAL ECONOMY AT DECISION-MAKING ON ACTIVIZATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF SUBJECTS OF AGRIBUSINESS IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку. Визначено фундаментальні умови

формування інституціонально-матричної кластеризації в інноваційній економіці заснованої на авторській методології неоінноваційного формування державних пріоритетів. Конкретизовано, що умовами реалізації інституціонально-матричної кластеризації є інституціональне забезпечення функціонування кластеру, використання потенціалу ринку праці та залучення "якірних" підприємств. Показано, що у постіндустріальній економіці, наявний дуже сильний ефект внутрішньокластерної колаборації, що зумовлюється пануванням суперконкурентного середовища та взаємовигідної співпраці держави, бізнесу та науки. Запропоновано формування в системі інноваційної економіки інституціонально-матричної кластеризації, ефективність якої забезпечується високим ступенем його стейкхолдерної комунікативності. В інноваційному кластері постійно відбувається технологічний, людський, матеріальний та інформаційний обмін із мінливим зовнішнім середовищем. Таке середовище характеризується сукупністю економічних суб'єктів, з якими постійно відбувається інноваційний, матеріальний та інформаційний взаємобмін. Найголовнішою властивістю інституціонально-матричної кластеризації є виникнення синергетичного ефекту і формування взаємовигідного співробітництва у сітвовій системі.

The article considers modeling of tendencies of development of innovation clusters in the system of management of social and economic security of national economy at decision-making on activization of foreign economic activity of subjects of agribusiness in the conditions of sustainable development. The fundamental conditions for the formation of institutional-matrix clustering in the innovative economy based on the author's methodology of neo-innovative formation of state priorities are determined. It is specified that the conditions for the implementation of institutional-matrix clustering — is the institutional support of the cluster, the use of labor market potential and the involvement of "anchor" enterprises. It is proposed to define the innovation cluster as an organized economic and social system characterized by high stability, adaptability and competitiveness, due to the formation of a synergistic effect in the interaction of participants. The evolution of the collaboration effect and the achievement of the synergy effect within clusters under different types of economic systems are determined. It is shown that in the post-industrial economy, there is a very strong effect of intra-cluster collaboration, which is due to the dominance of a super-competitive environment and mutually beneficial cooperation between government, business and science. The formation of institutional-matrix clustering in the system of innovative economy is proposed. It is shown that the efficiency of institutional-matrix clustering is provided by a high degree of its stakeholder communicativeness. Technological, human, material and information exchange with the changing external environment is constantly taking place in the innovation cluster. This environment is characterized by a set of economic entities with which there is a constant innovation, material and information exchange. The most important property of institutional-matrix clustering is the emergence of a synergistic effect and, as a consequence, the formation of mutually beneficial cooperation in the network system.

Ключові слова: моделювання, тенденції, розбудова інноваційних кластерів, система управління, соціально-економічна безпека, національна економіка, прийняття рішень, активізація зовнішньоекономічної діяльності, суб'єкти агробізнесу, сталий розвиток.

Key words: modeling, trends, development of innovation clusters, management system, socio-economic security, national economy, decision-making, intensification of foreign economic activity, agribusiness entities, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останні десятиліття характеризуються тенденціями підвищення інтересів науковців та державних діячів до проблематики кластеризації економіки, результатом чого є чисельна кількість досліджень, у яких визначе-

но переваги функціонування кластерів у сучасній економіці. Підтримка кластерів стала поширеною місцевою стратегією стимулювання соціально-економічного розвитку, насамперед, за рахунок активізації у кластерах нововведень, підвищення продуктивності, стійкості виробництва до несприятливих умов тощо. Зазначені факти актуалізують тему дослідження.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО
РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ
СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ
НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН
ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ**

Синтез наукових ідей стосовно розвитку теорії кластерів та інноваційних кластерів, а також визначення їх переваг для сучасної економіки свідчить про те, що зазвичай терміни "кластер" та "інноваційний кластер" є щільно взаємопов'язаними. Тому більшість вчених взагалі вважають, що майже усі кластери мають ознаки інноваційності. Звернення до концепцій одного з основоположників кластерної теорії М. Портера, свідчить, що стимулювання функціонування кластерів сприймається як важливий інструментарій розвитку інновацій [1; 2; 8].

Кластери вже давно стали поширеною формою промислової організації, а їх інноваційність вважається ключовим джерелом регіональних та національних конкурентних переваг. Кластери відображають системний характер сучасних інтерактивних інновацій і тому вони пов'язані з декількома концептуальними рамками та моделями, розробленими в науковій літературі, присвяченій теорії формування інноваційних систем. У такій теорії кластери та інновації постають як взаємодоповнюючі діалектично пов'язані елементи [3—7; 9—10]:

по-перше, одним із важливих результатів кластерів є сприяння інноваційному процесу, оскільки кластери можуть стимулювати активізацію специфічних знань та умінь, які мають вирішальне значення для інновацій. Окремі ефективно діючі кластери просувають інновації та роблять процвітаючими регіональні економіки;

по-друге, в сучасній теорії економічного зростання, інновації є важливим рушієм довгострокового економічного успіху. Як результат, підприємства, регіони та країни намагаються удосконалювати та стимулювати інноваційні процеси, щоб досягти найліпших результатів макроекономічних показників. Переважно більшості ефективна інноваційна діяльність вимагає взаємодії з іншими суб'єктами ринку, що сприяє формуванню кластерів.

Отже, розуміння управління синергетичної дії кластерів та інновацій в сучасній економіці є ключем до вирішення питань державного та регіонального економічного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ
ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ
НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

Високий рівень конкуренції в бізнес-середовищі змушує суб'єктів підприємницької діяльності використовувати нові моделі ведення господарської діяльності, що базуються на підвищенні цінностей взаємовигідних відносин, заснованих на щільному обміні знань, умінь, інформаційних джерел. Більше того, продукування інновацій все більше вимагає зближення багатьох виробничих ресурсів та людського потенціалу. Динамічні та невизначені сценарії розвитку зовнішнього середовища, з якими доводиться стикатися підприємцям, змушують їх глибоко переосмислити свою організаційну структуру з метою удосконалення внутрішнього інноваційного процесу. Таке переосмислення спрямоване на те, щоб зробити підприємницьку діяльність більш адаптивною, через активізацію мережових відносин, у тому числі неформальних. У таблиці 1 визначено переваги та недоліки утворення кластерних мереж відповідно до поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених.

Слід визначити, що в Україні на цей час зареєстровано близько 50 кластерів у харчовій галузі, переробці деревини, легкій промисловості [10]. Водночас статистичне обстеження їх діяльності практично не проводиться, що значно утруднює оцінювання переваг від процесу кластеризації для національної економіки.

Також у обмеженому доступі для підприємців й інших осіб перебуває реєстр кластерних об'єднань суб'єктів господарювання та їх статистична звітність, що узагальнювалася Державною фіскальною службою України, а на вебсторінці Європейської платформи кластерного співробітництва взагалі аналітичні дані не оновлювалися майже 10 років. Отже, процес оцінювання та державного спостереження за кластеризацією в Україні є недосконалим, через свою закритість, невпорядкованість, що практично унеможливорює розробку правиль-

Таблиця 1. Переваги та недоліки утворення кластерних мереж у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки

Характеристики	Переваги	Недоліки
Кооперація	Кластерні мережі охоплюють не лише підприємства, які входять до кластеру але й інститути, науково-дослідні центри, постачальників, споживачі, які сприяють кооперації	Висока залежність кінцевих результатів діяльності усього кластеру від ефективності роботи кожного з його учасників
Інтеграція та координація	Наявність формальних та неформальних комунікацій, що сприяє більш ефективній координації зусиль для пристосування до турбулентних умов зовнішнього середовища	Надмірна концентрація підприємств на внутрішніх зв'язках та ігнорування середовища за межами кластеру можуть призвести до застаріння технологій та зниження їх конкурентоспроможності
Територіальна локалізація	Близько розташовані фірми приваблюють одне одного можливістю економити на швидкій економічній взаємодії, процесах навчання, виникає мультиплікаційний ефект впливу на регіон	Замкнутість кластеру може стати причиною зниження гнучкості підприємств-учасників
Інноваційність	Включеність стейкхолдерів кластеру в процеси технологічних, продуктових, ринкових та організаційних інновацій	Інноваційні процеси завжди пов'язані з високою часткою ризику їх реалізації
Закритість	Гарантує певний рівень збереження конфіденційної інформації, розповсюдження унікальної інформації лише серед учасників кластеру	Відсутність конкурентів у межах певного кластеру «знищує» необхідність постійного удосконалення виробничого та збутового процесу
Унікальність (спеціалізація)	Кластери концентруються навколо певної сфери діяльності, до якої мають відношення усі учасники	Унікальність кожного кластеру призводить до значного ускладнення оцінювання ефективності його функціонування внаслідок відсутності можливості для порівняння з іншими
Наявність підприємств-лідерів	Наявність ядра – Центру акценту інновацій дозволяє оперативно керувати та реагувати на зовнішні зміни	Послаблення інтересів дрібних організацій з боку крупних лідерів кластеру

ної стратегії розвитку інноваційних кластерів [7].

Із сказаного вище вбачається, що головною перевагою кластерів для економіки будь-якого рівню — є стимулювання інноваційної діяльності. Водночас не завжди продукування інновацій та їх комерціалізація у кластерах відбувається однаково ефективно. На сьогодні наукові знання про переваги кластерів для поширення інновації є подекуди дискусійними. Наведені нами вище наукові висновки авторів свідчать, що дійсно кластери можуть стимулювати інновації завдяки виникненню ефекту переливу знань, підвищення адаптивності учасників кластеру тощо, але також існують інші емпіричні дослідження, в яких акцентується увага на тому, що кластери можуть поставити під загрозу інновації через ефекти "блокування".

Окрім незначних чи змішаних результатів, позитивні ефекти від кластерів спостерігалися в два-три рази частіше, ніж негативні. Наведені результати показують, що кластери мають позитивний вплив на інновації, водночас різні дослідження, що аналізувала авторка, демонст-

рують неоднорідність підходів до оцінювання розміру ефекту. Окремі науковці оцінюють переваги від інноваційних кластерів виключно з позицій "кластер-нововведення", інші — результату новоствореного ресурсного потенціалу для окремих його учасників, решта — ефекту для галузі, в якій працює кластер або території його розташування. На цій основі вчена зробила висновок про загалом позитивний вплив кластерів на інновації, проте конкретизувала, що розмір ефекту переваг від його діяльності оцінити практично не можливо. Наукові дослідження ставлять очевидним питання: чи усі типи мережевих об'єднань спроможні однаково впливати на стимулювання інновацій та створювати переваги для національної економіки? Чи такі мережеві утворення самі повинні мати в собі інноваційні ознаки або розміщуватися в інноваційних галузях (як біотехнології, нанотехнології, космічна галузь тощо)? Загалом, у науковій літературі виділено три типи угруповань суб'єктів підприємницької діяльності, які слід відрізнити від кластерів. Перший тип — це агломерація, в якій відбувається переривчаста локальна взаємодія, що

виникає внаслідок наявності великої кількості різних фірм та природних процесів їх відбору. Другий — промисловий комплекс, в якому визначальним чинником концентрації є зменшення виробничих витрат, що виникають внаслідок розгалуженого розташування ресурсів. Третій — базується на соціальних мережах [1], у цьому випадку довірчі, а іноді неформальні відносини змушують підприємства ініціювати спільні проекти або ідеї та інколи діяти разом для досягнення спільних цілей.

Поява кластерів, серед усього різноманіття угруповань вимагає створення "правильних" державних пріоритетів для формування груп підприємств, а також тригерів, які визначають місце розташування кластерів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На сьогодні можна констатувати, що територіальний інноваційний кластер став однією з найбільш відомих та популярних стратегічних концепцій серед політиків, державних управлінців, науковців та підприємців, які займаються макро- та мікроекономічним розвитком. Щільні державні та приватні взаємозв'язки що динамічно розвиваються (як правило, засновані на моделі державно-приватного партнерства), сприяють розвитку інноваційного процесу. Основна різниця ефективно діючого інноваційного кластеру від інших форм економічної інтеграції полягає в тому, що компанії, які перебувають у кластері, не йдуть на повне злиття, але створюють механізм взаємодії, який дозволяє їм зберігати статус юридичної особи, фінансову автономію та одночасно співпрацювати з іншими підприємствами, що утворюють інший кластер. Існує складне поєднання добросовісної конкуренції та співпраці, що формується в кластерах, особливо в контексті інноваційних процесів. Практично кожен з типів інноваційного кластеру призводить до змін у конкурентному середовищі на усіх рівнях.

Література:

1. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
2. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.

3. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.

4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.

5. Gryshchenko I., Ganushchak-Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos-Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. № 1. P. 571—583.

6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3). P. 315—323.

7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43 (3). P. 403—414.

8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. № 35. P. 238—247.

9. Zherdetska L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko A. Zos-Kior M. Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3A). P. 111—119.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika"*, vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.

2. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University*, vol. 32, pp. 69—72.

3. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 6 (18), pp. 70—74.

4. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.

5. Gryshchenko, I., Ganushchak-Efimenko, L., Shcherbak, V., Nifatova, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Martynova, L., Martynov, A. (2021). "Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market", *European Journal of Sustainable Development*. vol. 10.1, pp. 571—583.

6. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. (2021). "Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplace in Journal*, 7 (3), p. 315—323.

7. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.

8. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4.35, pp. 238—247.

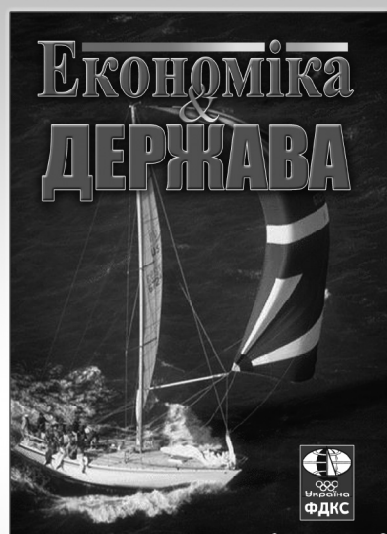
9. Zherdetska, L., Diatlova, Y., Diatlova, V., Derkach, J., Goncharenko, A., Zos-Kior, M. (2021),

"Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component", *Laplace in Journal*, vol. 7 (3A), pp. 111—119.

10. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2021 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік
наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 338.435

С. В. Качула,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-2540-862X

А. А. Буштін,

магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8987-2352

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.57

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ПРИБУТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Kachula,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State University of Agriculture and Economics

A. Bushtin,

Master's student of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

FEATURES OF FORMATION OF INCOME AND PROFIT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджено теоретичні аспекти формування доходів та розподілу прибутку підприємства. Охарактеризовано зміст та структуру методичного забезпечення управління щодо формування доходів та розподілу прибутку підприємства. Показано, що сільськогосподарські підприємства є особливими з точки зору особливостей формування їх доходів, виокремлення прибутку, сукупності факторів, що впливають на дохід і прибуток підприємства. Визначено специфіку управління доходами та прибутком сільськогосподарського підприємства, яка визначається особливостями його діяльності. Встановлено, що при управлінні доходами та фінансовим результатом сільськогосподарського підприємства слід враховувати облікове викривлення фактично отримуваних доходів. Окреслена необхідність мінімізувати вплив існуючих в аграрній галузі негативних явищ на загальну ефективність діяльності зазначених підприємств шляхом створення результативної, дієвої і гнучкої системи управління підприємством.

In this article the theoretical aspects of income generation and distribution of enterprise profits are examined. The content and structure of methodical providing of management concerning formation of incomes and distribution of profit of the enterprise are characterized. It is proved that the management of financial resources must be carried out taking into account the specifics of each individual agricultural enterprise, the history of its development, performance indicators, current financial condition, etc. Negative endogenous and exogenous factors, primarily the COVID-19 pandemic, have led to the deterioration of Ukrainian agricultural enterprises, which are currently in extremely unfavorable conditions and this has a significant impact on their performance. It is shown that agricultural enterprises are special in terms of the particularities of the formation of their income, the separation of profits, a set of factors that affect the income and profits of the enterprise. The specifics of income and profit management of an agricultural enterprise are determined, which are determined by the particularities of its activity. The main sources of income of agricultural enterprises are outlined, which include income (revenue) from the sales of agricultural products and biological assets; valuation of agricultural products (biological assets) at initial recognition; increase in the fair value of biological assets. The main source of income of agricultural enterprises is identified — the main operating activity, which is aimed at the production of biological assets that are converted into agricultural products. It is proved that the income of an agricultural enterprise is determined after the production (often before its sale), and the financial result — to take full account of all

costs. It is shown that the formation of income of an agricultural enterprise can include products that will be included in costs in subsequent periods. It is established that in the management of income and financial results of an agricultural enterprise should take into consideration the accounting distortion of actual income. The need to minimize the impact of existing negative phenomena in the agricultural sector on the overall efficiency of these enterprises by creating an effective, efficient and flexible enterprise management system is emphasized.

Ключові слова: дохід, прибуток, фінансові ресурси, фінансові результати, фінансове управління.

Key words: income, profit, financial resources, financial results, financial management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток економіки України підлягає нині значній кількості ризиків та небезпек, серед яких зовнішня загроза, скорочення ринків збуту, зменшення платоспроможного попиту, погіршення стану основних фондів підприємств тощо. Відповідно фінансові результати діяльності підприємств аграрного сектору стають все гіршими. Так, у 2015—2020 рр. кількість підприємств, які одержали збиток у відповідному році, збільшилась з 11,5% в 2015 р. до 17,3 у 2020 р. Все більш актуальним постає завдання підвищення прибутковості аграрних підприємств за рахунок удосконалення управління фінансовими ресурсами. Однак управління фінансовими ресурсами необхідно здійснювати із врахуванням специфіки діяльності кожного окремого аграрного підприємства, історії його розвитку, показників діяльності, поточного фінансового стану тощо. Негативні ендегенні та екзогенні фактори, насамперед пандемія COVID-19, призвели до погіршення стану українських підприємств аграрного сектору, які наразі перебувають у надзвичайно несприятливих умовах і це суттєво впливає на результати їх діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемні аспекти побудови ефективної системи управління фінансовими ресурсами з метою підвищення доходів та покращення фінансового результату аграрних підприємств присвячено значну кількість публікацій сучасних українських науковців. Зокрема, праці П.С. Березівського [6], А.В. Гуцаленко [11], Т.П. Добрунік [8], А.І. Пастушенко [7], Н.О. Петрова [14], О.В. Приказок [13], О.В. Чернецька [12], С.М. Халатур [15; 16; 17] та ін.). Зважаючи на високий рівень актуальності досліджуваної проблеми, висвітлювались її різноманітні аспекти — починаючи від теоретичного осмислення джерел формування доходу сільськогосподарського підприємства та прибутку до при-

кладних питань управління їх рівнем. Однак формування доходів і розподіл прибутку на кожному окремому підприємстві є вельми специфічними, що обумовлює постійну актуальність обґрунтування системи фінансового управління ними. Подальшого вирішення потребує пошук шляхів підвищення прибутковості та ефективності діяльності підприємства в управлінні фінансовими ресурсами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретико-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування доходів та прибутку сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток національної економіки України у сучасний період часу, як і набагато раніше, залежить від розвитку аграрного сектору економіки. Трансформація інституційних засад суспільства включає в себе також трансформацію інституційних засад агробізнесу. Зростання фінансової ефективності сільськогосподарського виробництва, відтак, визначає ефективність суспільних перетворень в Україні і успішність розвитку її економіки. Водночас нестабільність зовнішнього економічного середовища негативно впливає на результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та посилює ризикованість їх діяльності.

Тому одним із найбільш важливих напрямів фінансового менеджменту для сільськогосподарських підприємств є управління формуванням доходів та розподіл прибутку.

Управління формуванням доходів та прибутку можна здійснювати тільки на основі врахування загальних тенденцій розвитку підприємства. Необхідно врахувати який буде стан підприємства та показники його діяльності за так званого "природного" розвитку, при збереженні існуючих традицій управління.

Рис. 1. Фактори, що впливають на фінансовий результат аграрних підприємств

Джерело: [8].

Дохід підприємства в Міжнародному стандарті фінансової звітності інтерпретують як "Дохід — це валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників власного капіталу" [1].

Утилітарно, прибуток є додатнім фінансовим результатом господарської діяльності підприємства, що підкреслюється законодавством України: "прибуток — це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збиток — це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати (Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності") [2].

Визначаючи фінансовий результат, різні науковці підкреслюють різні нюанси розуміння цього поняття:

- є уособленням доданої вартості, що визначається як різниця між доходами та витратами підприємства, та є основним критерієм ефективності функціонування підприємства [3];

- є уособленням чистого доходу підприємства на вкладений капітал, що визначається як різниця між сукупним доходом та сукупними витратами [4];

- є уособленням значущості та сталості розвитку підприємства з погляду на формування його доходу, уособленням впливу чинників зовнішнього середовища з погляду структури та обсягу витрат [5].

На нашу думку, невірним є вважати прибуток як такий, об'єктом управління. Більш ко-

ректним бути вказати, що об'єктом управління є фінансовий результат підприємства, який може бути як додатнім (прибуток), так і від'ємним (збиток). Навіть більше — для фінансового менеджменту більш актуальним є управління збитком, ніж прибутком.

Сільськогосподарські підприємства є особливими з точки зору особливостей формування їх доходів, виокремлення прибутку, сукупності факторів, що впливають на дохід і прибуток підприємства (рис. 1):

- оскільки доходи сільськогосподарського підприємства формуються внаслідок реалізації біологічних активів, а прибуток формується внаслідок витрат, значною часткою яких є також біологічні активи, то визначальним чинником для доходів і витрат є вплив природно-кліматичних факторів. Крім того, неспівпадаюча сезонність доходів і витрат також обумовлюється природно-кліматичними факторами [6];

- сільськогосподарське виробництво є багатогалузевим. На сільськогосподарському підприємстві виробляється різноманітна продукція рослинництва та тваринництва, причому частина видів продукції стає сировиною чи формує витрати при виробництві інших видів продукції [7]. Відповідно виникає проблема при визначенні фінансового результату підприємства. Наприклад, подібні витрати можна визначати за собівартістю власної сировини чи за справедливою їх вартістю;

- у фінансово-господарській діяльності сільськогосподарського підприємства використовуються біологічні активи, які підприємець може обліковувати як біологічні активи у стадії перетворення (у складі оборотних коштів) чи

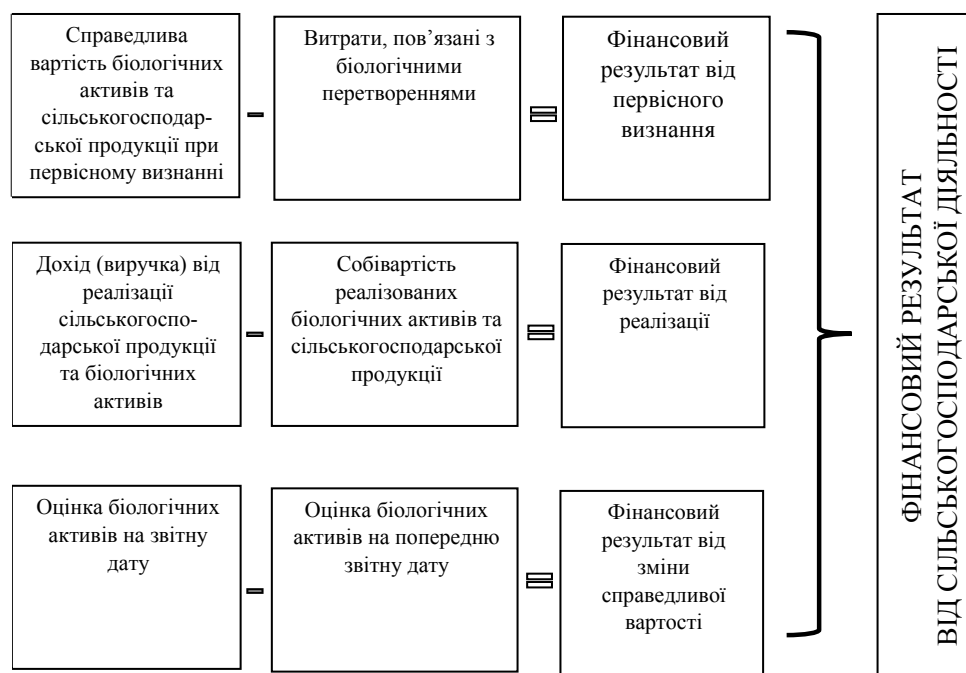

Рис. 2. Формування фінансового результату від основної діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: [16; 17].

як довгострокові біологічні активи (у складі основних засобів). Водночас часто саме процес обліку біологічних активів визначає формування доходів та визначення фінансового результату підприємства, оскільки принципової різниці між активами немає. Наприклад, тварини на вирощуванні та відгодівлі (у стадії біологічних перетворень) можуть стати продуктивною худобою (перейти до складу довгострокових біологічних активів);

— на сільськогосподарські підприємства здійснюється набагато менший фіскальний тиск, ніж на підприємства, що діють у інших видах господарської діяльності. Сам статус сільськогосподарського підприємства дає змогу сплачувати єдиний сільськогосподарський податок та використовувати спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість.

Специфіка формування доходу сільськогосподарського підприємства визначається особливостями його діяльності. Сільськогосподарська діяльність — "це процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів" (П(С)БО 30 [9]). Дохід сільськогосподарських підприємств та його прибуток визначаються положенням (стандартом) бухгалтерського обліку "біологічні активи" та пояснюються Методичними рекомендаціями з бухгалтерського

обліку біологічних активів № 1315 [10]. Дохід сільськогосподарських підприємств формується із трьох джерел [9; 10; 15; 16]: дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та біологічних активів; оцінка сільськогосподарської продукції (біологічних активів) при первісному визнанні; зростання справедливої вартості біологічних активів.

Прибуток сільськогосподарського підприємства також формується із трьох джерел (рис. 2).

Основним джерелом доходів сільськогосподарських підприємств є його основна операційна діяльність, спрямована на виробництво біологічних активів, що перетворюються у сільськогосподарську продукцію. Другим вагомим джерелом доходів сільськогосподарських підприємств є дохід від первісного визнання біологічних активів. Але визначення обсягу цієї суми має певні перепони. Зокрема, до первісного визнання біологічних активів вони перебувають у стадії перетворень і їх величина найбільш точно може бути оцінена тільки наприкінці фінансового року [7]. Крім того, частина біологічних активів, що мають бути первісно визнані, можуть бути використані для виробництва сільськогосподарської продукції, отже, не повинні бути визнані, а повинні бути віднесені до витрат на виробництво продукції.

При визначенні доходу від зростання справедливої вартості біологічних активів слід вра-

ховувати те, що такі біологічні активи можуть бути використані для виробництва продукції на майбутній рік. Тоді зростання справедливої вартості біологічних активів у поточному періоді призведе до зменшення фінансового результату у майбутньому. Відбудеться викривлення доходів і фінансового результату як у поточному, так і у майбутньому періодах.

Таким чином, формування доходів і фінансового результату сільськогосподарських підприємств не відповідає такому у інших підприємств. Якщо зазвичай дохід визначається відразу після його надходження на підприємство після реалізації продукції, а фінансовий результат — після врахування всіх витрат на отримання цього доходу, то у сільськогосподарського підприємства дохід визначається після виробництва продукції (часто до її реалізації), а фінансовий результат — до повного врахування всіх витрат. Виходячи із зазначеного, вагомим фактором в управлінні доходами і фінансовим результатом сільськогосподарських підприємств є вибір оптимальної облікової політики [12].

Окрім суто облікових проблем визначення доходу і фінансового результату сільськогосподарських підприємств, можна виокремити й інші, пов'язані із визначенням спрямованості ефективного розвитку [13; 14]:

- вплив на дохід та фінансовий результат зміни обсягів чи/та ціни продукції;

- визначення порогу рентабельності із врахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва;

- вплив структури виробництва продукції за її асортиментним складом на дохід та фінансовий результат.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дохід підприємства та його фінансовий результат діяльності є специфічними об'єктами управління, що дають змогу виокремити у системі фінансового менеджменту підсистему управління доходами і прибутком. Компонентами системи управління доходами та фінансовим результатом підприємства є забезпечення (організаційне, інформаційне, фінансове) та системи та методи управління (аналізу фінансового результату, планування прибутку, внутрішнього контролю). Управління доходами та прибутком може ґрунтуватись на стратегіях виживання, стабілізації та зростання.

Визначено, що доходи та прибуток сільськогосподарського підприємства утворюються не стільки під час продажу продукції, скільки

під час її виробництва. Слід також враховувати, що при формуванні доходів сільськогосподарського підприємства до їх складу може бути зарахована продукція, яка в наступні періоди буде включена до витрат. Таким чином, при управлінні доходами та фінансовим результатом сільськогосподарського підприємства слід враховувати облікове викривлення фактично отримуваних доходів. Необхідно мінімізувати вплив існуючих в аграрній галузі негативних явищ на загальну ефективність діяльності зазначених підприємств шляхом створення результативної, дієвої і гнучкої системи управління підприємством.

Література:

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 (МСБО 18). Дохід. № 929_025 від 01.01.2012. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (дата звернення 05.11.2021).

2. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку "Загальні вимоги до фінансової звітності" затверджене наказом МФУ України від 07.02.2013 р. № 73. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 05.11.2021).

3. Білик Т.О. Теоретичні аспекти прибутку. Формування ринкових відносин в Україні. 2005. № 8. С. 8—13.

4. Бланк И.А. Управление прибылью. Київ: Ника-Центр. 2007. 768 с.

5. Вороніна О.О. Управління фінансовим результатом промислового підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)". Харків, 2009. 23 с.

6. Березівський П.С. Проблемні аспекти управління прибутком сільськогосподарських підприємств. Економічний простір. 2009. № 21. С. 312—320.

7. Пастушенко А.І. Особливості управління прибутком аграрних підприємств у сучасних умовах. Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2016. № 1 (05). С. 61—64.

8. Добрунік Т.П. Особливості управління фінансовими результатами аграрних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 5 (1). С. 76—83.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи" затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 18.11.2005 р. № 790 URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 05.11.2021).

10. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджені наказом Міністерства Фінансів України № 1315 від 29.12.2006 р. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 05.11.2021).

11. Гуцаленко Л.В. Формування та облік фінансових результатів відповідно до П(С)БО 30 "Біологічні активи". Облік і фінанси АПК. 2010. № 11. С. 96—99.

12. Чернецька О.В. Внутрішні чинники у формуванні системи управління фінансовими результатами сільськогосподарських підприємств. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2014. № 5(67). С. 146—151.

13. Приказок О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. Банківська справа. 2009. № 2. С. 82—88.

14. Петрова Н.О. Стратегія диверсифікації сільськогосподарського виробництва, як шлях формування конкурентоспроможності підприємства АПК. Вісник СНАУ. 2009. № 4. С. 129—130.

15. Khalatur S., Dubovych O., Puss A. Complex assessment of financial and economic condition of the enterprises of agricultural industry. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 24. С. 84—91.

16. Khalatur S., Kriuchko L., Sirko A. World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of national economy's transformation. Baltic Journal of Economic Studies. 2020. № 6 (3), Pp. 171—182.

17. Khalatur S., Masiuk Y., Kachula S., Brovko L., Karamushka O., Shramko I. Entrepreneurship development management in the context of economic security. Entrepreneurship and Sustainability. 2021. № 9 (1). Pp. 558—573.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 18 (IAS 18). Income" [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (Accessed 05.11.2021).

2. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "National Regulation (standard) of accounting "General requirements for financial reporting", [Online], available at: www.rada.gov.ua (Accessed 05.11.2021).

3. Bilyk, T. O. (2005), "Theoretical aspects of profit", Formation of market relations in Ukraine, vol. 8. pp. 8—13.

4. Blank, Y. A. (2007), Upravlenye prybyl'iu [Profit management], Nyka-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

5. Voronina, O. O. (2009), "Management of the financial result of an industrial enterprise",

Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises (by type of economic activity), Kharkiv, Ukraine.

6. Bereziv's'kyj, P. S. (2009), "Problematic aspects of profit management of agricultural enterprises", Economic space, vol. 21, pp. 312—320.

7. Pastushenko, A. I. (2016), "Features of profit management of agricultural enterprises in modern conditions", Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu, vol. 1 (05), pp. 61—64.

8. Dobrunik, T. P. (2016), "Features of managing the financial results of agricultural enterprises", Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii, vol. 5(1), pp. 76—83.

9. Ministry of Finance of Ukraine (2005), Decree "Accounting Regulation (Standard) 30 "Biological Assets" [Online], available at: www.rada.gov.ua (Accessed 05.11.2021).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2006), Decree "Methodical recommendations on accounting of biological assets", [Online], available at: www.rada.gov.ua (Accessed 05.11.2021).

11. Hutsalenko, L. V. (2010), "Formation and accounting of financial results in accordance with UAS 30 "Biological assets", Oblik i finansy APK, vol. 11, pp. 96—99.

12. Chernets'ka, O. V. (2014), "Internal factors in the formation of the management system of financial results of agricultural enterprises", Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, vol. № 5 (67), pp. 146—151.

13. Prykazok, O. V. (2009), "Profit in the formation of financial security of agricultural enterprises", Banking, vol. 2, pp. 82—88.

14. Petrova, N. O. (2009), "Strategy of diversification of agricultural production as a way to form the competitiveness of agricultural enterprises", Visnyk SNAU, vol. № 4, pp. 129—130.

15. Khalatur, S., Dubovych, O., and Puss, A. (2019), "Complex assessment of financial and economic condition of the enterprises of agricultural industry", Investments: practice and experience, vol. 24. pp. 84—91.

16. Khalatur, S., Kriuchko, L., Sirko, A. (2020), "World experience adaptation of anti-crisis management of enterprises in the conditions of national economy's transformation", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 6 (3), pp. 171—182.

17. Khalatur, S., Masiuk, Y., Kachula, S., Brovko, L., Karamushka, O., and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (1), pp. 558—573.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

УДК 338.432:631.16

В. М. Ходаківський,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-3913-7461

М. А. Місевич,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
імені М. П. Поліщука, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0002-2018-4834

Д. В. Матвійчук,

магістрант кафедри економіки і підприємництва,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0002-8225-4543

А. М. Паламарчук,

магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування
імені М. П. Поліщука, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-2637-4310

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.63

ФОРМУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

V. Khodakivskyy,

Ph.D., assistant professor, assistant professor of the Department of Economics
and Business, Polissya National University, Zhytomyr

M. Mysevych,

Ph.D., assistant professor of the Department of Management Organizations
and Administration by M. Polishchuk, Polissya National University, Zhytomyr

D. Matviychuk,

Master's student of the Department of Economics and Business, Polissya National University, Zhytomyr

A. Palamarchuk,

Master's student of the Department of Management Organizations
and Administration by M. Polishchuk, Polissya National University, Zhytomyr

FORMATION OF ALTERNATIVES FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL SUPPORT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE IN MODERN BUSINESS CONDITIONS

Проведено ґрунтовний аналіз системи стратегічного фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства. Встановлено існуючий рівень фінансової діяльності об'єкта дослідження. Обґрунтовано методику та підходи до оцінки альтернатив розвитку фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Доведено необхідність використання виробничих та ресурсних інновацій в фінансовому забезпеченні діяльності підприємства та виявлено їх взаємозв'язок. Аргументовано існуючі методики оцінки рівня та якості залучення стратегії фінансового управління діючими сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах господарювання. Виявлено та оцінено розмір впливу опосередкованих чинників впливу на рівень та умови стратегічного фінансового забезпечення підприємства. Досліджено фактори прогресивного впливу на рівень фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства. Рекомендовано використання стратегічної схеми фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства на перспективу. Запропоновано регламентний механізм менеджменту стратегічного управління фінансовим забезпеченням підприємства. Доведено ефективність сучасних методик оцінки стану стратегічного фінансового забезпечення з врахуванням чинників його мінливого середовища. Обґрунтовано основні економічні системи та опції макросередовища щодо можливих змін умов виявлення та прогнозування показників стратегічного фінансового розвитку сільськогосподарського підприємства.

A thorough analysis of the system of strategic financial support of agricultural enterprises. The existing level of financial activity of the object of research is established. The methodology and approaches to the assessment of alternatives for the development of financial support of agricultural enterprises are substantiated. The necessity of using production and resource

innovations in the financial support of the enterprise activity is proved and their interrelation is revealed. The existing methods of assessing the level and quality of involvement of the strategy of financial management of existing agricultural enterprises in modern economic conditions are argued. The size of the influence of indirect factors of influence on the level and conditions of strategic financial support of the enterprise is revealed and estimated. The factors of progressive influence on the level of financial support of the agricultural enterprise are investigated. It is recommended to use the strategic scheme of financial support of the agricultural enterprise for the future. The regulatory mechanism of management of strategic management of financial maintenance of the enterprise is offered. The effectiveness of modern methods of assessing the state of strategic financial support taking into account the factors of its changing environment is proved. The basic economic systems and options of the macroenvironment concerning possible changes of conditions of detection and forecasting of indicators of strategic financial development of the agricultural enterprise are substantiated. Recommendations are given on the conditions for building a quality system of financial management of an agricultural enterprise, establishing an effective protectionist policy of the financial environment and managing the factors of its change. The economic growth of the level of efficiency of use of own and involved financial resources of agricultural enterprises is substantiated. The existing system of financial support of an agricultural enterprise has been optimized from the standpoint of avoiding irrational costs and restructuring the existing system of strategic management in the medium-term economic alternative. The hidden reserves of growth of financial independence of the agricultural enterprise are revealed.

Ключові слова: стратегія, фінансове забезпечення, сільськогосподарське підприємство, управління, розвиток, використання інновацій, управління, стратегічне забезпечення, аналіз, оцінка, функціонування, перспективи, обґрунтування, доцільність.

Key words: strategy, financial support, agricultural enterprise, management, development, use of innovations, management, strategic support, analysis, assessment, functioning, prospects, substantiation, expediency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах трансформації економічної системи господарювання, фінансові ресурси підприємства виконують вирішальну роль в ефективному функціонуванні підприємств і є визначальним чинником процесу розширеного відтворення. У системі управління діяльністю будь-якого підприємства в сучасних умовах найбільш складною та відповідальною ланкою є управління фінансами, зокрема фінансовими ресурсами. У сучасних умовах господарювання головною метою будь-якої господарської діяльності є нарощування багатства. Визначальним фактором у досягненні такої мети є фінансові ресурси, які розміщуються підприємством в оборотних і необоротних активах з метою формування матеріальної бази господарської діяльності, створення резервів, виконання зобов'язань, стимулювання працівників тощо. Вони є сукупністю грошових надходжень та нагромаджень утворених за рахунок власних та позичених джерел фінансування і розміщуються підприємством для ефективного ведення господарської діяльності та отримання від неї прибутку. Основною дилемою при формуванні структури фінансових ресурсів є вибір їх оптимального співвідношення, що задовольняв би такі вимоги: отримання максимального рівня прибутковості; обґрунтування прийняттого рівня ризику; достатність рівня платоспроможності та забезпеченості власним капіталом [5].

Важливого значення в формуванні альтернатив розвитку фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства безпосередньо набуває визначення його стратегічних альтернатив у середньостроковій діяльності. Сучасне господарське середовище підприємства є досить мінливим та потребує повсякчасних змін саме з позиції адаптації такої стратегії до можливих глобальних перетворень економічного характеру, а також до можливості застосування швидких змін економічних важелів впливу з позиції набуття конкурентних переваг фінансового характеру з метою подолання циклічних економічних криз.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання наукового тлумачення сутності, призначення, формування, розподілу фінансових ресурсів підприємств розглядалися в наукових працях вітчизняних і закордонних учених. Серед них Г. Азаренкова, В. Буряковський, Г. Вознюк, В. Гриньова, А. Завгородній, І. Зятковський, В. Опарін, К. Павлюк, А. Подєрьогін, В. Д'яченко, В. Сенчагова, А. Бірман, Г. Шахова та інші. Більшість вчених ототожнюють фінансові ресурси підприємства з їх джерелами формування, включаючи в їх склад прибуток, амортизаційні відрахування і т. п. [3].

Формування чітких методик оцінки стратегічних аспектів управління фінансовим забезпеченням сільськогосподарських підприємств не має достатнього обґрунтування, особливо в сучасному економічному середовищі. Дослідження наведеної проблематики та використання її результатів дасть змогу якісно оцінити альтернативи розвитку стратегічного фінансового забезпечення підприємств та виокремити основні елементи його управління. Наступне їх поліпшення та оптимізація в значній мірі зможе впливати на процеси економічної ефективності використання фінансових ресурсів підприємств. Більш детального дослідження потребують інструменти стратегічного фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств залучених форм фінансування. Диспаритети вартості капіталів спонукають сучасне фінансове середовище підприємств досить якісно та збалансовано будувати стратегічні плани такого використання в середньостроковій господарській альтернативі, особливо за умови використання кредитного фінансування основних видів діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданнями дослідження є: виявлення умов та проведення ґрунтовного аналізу ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств; визначення умов та альтернатив стратегічного фінансового забезпечення при оптимізації існуючої системи фінансового забезпечення підприємств у середньостроковій господарській альтернативі; виявлення аспектів оптимізації процесів управління фінансовим забезпеченням підприємств.

Об'єктом дослідження є процес використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, зокрема СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району в контексті можливої оптимізації та розробки системи стратегічного управління ними з метою набуття конкурентних переваг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Структура та розмір фінансових ресурсів залежить від обсягу виробництва та його ефективності. Зв'язок між розміром фінансових ресурсів та обсягом виробництва є двояким, оскільки основним регламентуючим фактором збільшення обсягів виробництва є величина фінансових ресурсів, як і навпаки. Наприклад, недостатній розмір фінансових ресурсів веде до

скорочення обсягу виробництва та неможливості його розширення, зниження рівня використання виробничих потужностей, недостатнього забезпечення матеріальними, трудовими та іншими ресурсами і, як наслідок, до ще більшого скорочення фінансових ресурсів. Достатній розмір фінансових ресурсів забезпечує: фінансову стійкість, платоспроможність, стабілізацію обсягів виробництва, а також можливість його розширення; високий, проте не повний рівень використання виробничих потужностей; достатній рівень забезпечення організації матеріальними ресурсами а отже, здатність в процесі виробництва відшкодувати авансовані фінансові ресурси в обсязі, що не буде поступатися використаному [1].

Надлишковий обсяг фінансових ресурсів сприяє тенденції збільшення обсягів виробництва, розширення асортименту продукції, що випускається, освоєння нових видів продукції, повного використання існуючих виробничих потужностей, повного забезпечення підприємства необхідними товарно-матеріальними цінностями, що забезпечить зростання об'ємів фінансових ресурсів, проте може також вести до перевитрат та недоцільного їх використання і, до скорочення обсягів виробництва. Ключовим моментом розгляду фінансових ресурсів підприємства з точки зору їх формування є визначення їх складу та структури згідно норм національних стандартів обліку, за якими фінансові ресурси є фінансовим капіталом, що відображається в пасиві балансу. Збільшення частки власних фінансових ресурсів, що сконцентровані у власному капіталі, означає для підприємства: а) зменшення рівня фінансового ризику та збільшення рівня забезпеченості зобов'язань власним капіталом; б) посилення впевненості кредиторів у виконанні підприємством кредитних зобов'язань; в) появу перспектив для збільшення обсягів залучення коштів на позиковій основі. При цьому слід відмітити, що середньостатистична ефективність використання власного капіталу є нижчою за ефективність використання капіталу залученого [4].

Політика держави у сфері управління фінансовими ресурсами підприємства полягає у прямому чи опосередкованому впливі органів державної влади на механізм формування та використання фінансових ресурсів підприємства. При цьому держава: встановлює порядок визнання та відображення пасивів підприємства (фінансового капіталу) у фінансовій звітності; визначає мінімальні розміри фінансових ресурсів, авансованих у капітал, необхідних для заснування певних видів господарської

діяльності (мінімальні розміри статутного капіталу для ТзОВ, АТ, банків, страхових компаній тощо); через амортизаційну політику, політику оподаткування результатів діяльності та інші механізми господарського, фінансового та податкового регулювання визначає порядок надходження та нагромадження фінансових ресурсів підприємства; постійно вилучає частину фінансових ресурсів суб'єктів господарювання через податковий механізм та концентрує їх у своїх руках, використовуючи для здійснення своїх функцій; здійснює забезпечення фінансовими ресурсами підприємств та організацій із сектору загальнодержавного управління; використовуючи інструменти грошово-кредитної політики — операції на відкритому ринку, норми мінімального резервного покриття, облікову ставку — гальмує

чи прискорює ділову активність, зменшуючи чи збільшуючи обсяг фінансових ресурсів, що обертаються в економіці країни та опосередковано впливаючи на структуру капіталу господарюючих суб'єктів (проводячи стримуючу монетарну політику, держава зменшує кредитну спроможність банків та зацікавленість підприємств у отриманні кредиту з метою запобіганню "перегріву" та деінвестуванню коштів; таким чином зменшується схильність суб'єктів господарювання до отримання кредитів і збільшується частка власних фінансових ресурсів, при проведенні стимулюючої політики ефект є зворотнім); через органи державного фінансового контролю та примусу (податкову інспекцію, податкову міліцію, КРСУ, Рахункову Палату та інші) проводить фінансовий контроль за діяльністю державних та приватних суб'єктів господарювання [2].

Слід зазначити, що держава у ринковій економіці не виступає основним регулятором руху фінансових ресурсів у комерційному секторі, де "правила гри" визначаються об'єктивними ринковими факторами — попитом, пропозицією, конкуренцією, інформацією, розвитком інфраструктури тощо. Держава в ідеалі визначає лише ключові орієнтири розвитку національної економіки в інтересах зростання добробуту населення та забезпечення економічної незалежності. Державна політика є засобом оптимізації ринкових відносин, які мають ряд дефектів з точки зору їх економічної та соціальної ефективності, до курсу, визначеного

Таблиця 1. Порівняльний аналіз рівня платоспроможності в СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району в системі досягнення результатів стратегічного фінансового аналізу 2019—2020 рр.

Групи	Роки		Групи	Роки		Надлишок (+), нестача (-) платіжних засобів	
	2019	2020		2019	2020	2019	2020
активів			фінансових ресурсів (зобов'язань)				
A ₁	97,1	81,6	З ₁	248,4	229,7	-151,25	-148,1
A ₂	207,6	208,38	З ₂	316,2	323,8	-108,55	-115,4
A ₃	644,8	651,2	З ₃	0	8,2	644,8	643
A ₄	435,6	441,1	З ₄	820,6	820,6	-385	-379,5
Баланс	1385	1382,3	Баланс	1385	1382	0	-0,02
Показники				2017	2018	Відхилення, +/-	
абсолютна платоспроможність				0,3910	0,3552	-0,0357	
проміжна платоспроможність				0,5398	0,5239	-0,0159	
загальна платоспроможність				1,6820	1,7004	0,0184	
інтегральний показник платоспроможності				4,7166	4,5242	-0,1924	
загальна платоспроможність щодо зовнішніх зобов'язань (перспективна платоспроможність)				1,6820	1,6756	-0,0064	

Джерело: розраховано за даними річної звітності СГ "Дружба" 2018—2020 рр.

державою, та засобом подолання дефектів ринку [6].

Важливим елементом забезпечення діяльності суб'єкта господарювання фінансовими ресурсами є забезпечення його зобов'язань з певною ліквідністю відповідним обсягом активів такої ж ліквідності. Зіставлення відповідних груп активів та зобов'язань дає уявлення про можливість підприємства вчасно розраховуватися з контрагентами, тобто, характеризує платоспроможність підприємства. Для проведення аналізу платоспроможності підприємства розділимо його активи та зобов'язання за групами ліквідності. До груп активів віднесемо: A₁ — абсолютно ліквідні активи (грошові кошти в касі на рахунках у банку), A₂ — швидко ліквідні активи (поточну дебіторську заборгованість, короткострокові векселі отримані, готову продукцію та товари), A₃ — усі інші оборотні активи, A₄ — необоротні активи. До груп зобов'язань віднесемо: З₁ — зобов'язання по поточним розрахункам, З₂ — короткострокові кредити банків та інші поточні зобов'язання, З₃ — довгострокові кредити банків, З₄ — зобов'язання перед власниками (власний капітал). Порівнюючи відповідні групи активів та зобов'язань, (за методом розрахункового балансу дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства) визначаємо відповідно показники абсолютної, проміжної та загальної платоспроможності, а також показники інтегральної та перспективної платоспроможності (табл. 1).

За даними таблиці бачимо, що у плані відпо-

Таблиця 2. Оцінка рівня фінансової стійкості та перспектив її зростання в СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району 2018—2020 рр.

Показник	Нормативне значення	Роки			Відхилення 2020 р. до 2018 р., +/-
		2018	2019	2020	
Власні та прирівняні до них оборотні активи	тис. грн	466,4	385,0	387,7	-78,7
Власні оборотні активи	тис. грн	466,4	385,0	379,5	-86,9
Рівень забезпеченості БОА	%	56,35	40,55	40,32	-16,03
Рівень маневреності БОА	%	10,31	25,22	21,50	11,19
Коефіцієнт абсолютної автономії	коефіцієнт	0,6926	0,5924	0,5937	-0,10
Загальна залежність підприємства	коефіцієнт	1,4439	1,6879	1,6845	0,24
Рівень абсолютного ризику авансованих у господарську діяльність ресурсів	коефіцієнт	0,4439	0,6879	0,6678	0,22

Джерело: розраховано за даними річної звітності СГ "Дружба" 2018—2020 рр.

відності ліквідності активів та зобов'язань СГ "Дружба" є певні відхилення. Так, станом на кінець 2019 та 2020 рр. розмір поточних грошових (абсолютно ліквідних) активів не відповідав розміру поточних зобов'язань, які потрібно погасити у найближчі роки. Така ж ситуація і по фінансовим ресурсам середньої ліквідності. Проте однозначно дані відхилення не можна назвати проблемами з платоспроможністю, хоча на них варто звернути увагу фінансовому менеджменту підприємства. Загалом на основі показників загальної та інтегральної платоспроможності можна стверджувати, що підприємство за рахунок своїх активів здатна розраховуватись з поточними та довгостроковими зобов'язаннями. Так, на 1 грн поточних зобов'язань у 2019 р. припадало 1,68 грн поточних активів, що відповідає середнім нормативам для галузі (1,5—2). У 2020 р. цей показник дещо зріс і становив 1,7 грн. Загалом маємо незначне зниження абсолютної, проміжної та перспективної платоспроможності у 2020 р. порівняно з попереднім періодом. Показники перспективної платоспроможності знаходяться на достатньому ($\approx 1,68$ грн/грн) рівні, що дозволяє стверджувати, що в цілому СГ "Дружба" є платоспроможним і може вчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями. Проведемо аналіз показників фінансової стійкості СГ "Дружба" у таблиці 2.

Як бачимо, на підприємстві фізично зменшився обсяг власних та прирівняних до них оборотних активів. Це вказує на збільшення залежності оборотного капіталу підприємства від зовнішніх джерел фінансування. У 2020 р. 40,32 % оборотного капіталу СГ "Дружба" було профінансовано за рахунок власних джерел фінансування, що на 11,9% менше, ніж у 2018 р.

При цьому на кінець 2019 р. 21,5 % оборотних активів, утворених за рахунок власних джерел фінансування, були абсолютно ліквідними. У 2018 р. цей показник становив 10,31%, що свідчить про зростання маневреності власного оборотного капіталу. Підприємство має достатній рівень забезпеченості активів та зобов'язань власним капіталом (значення коефіцієнта автономії 0,59 станом на 01.01.2018 р., тобто, активи підприємства на 59,37 % профінансовані власним капіталом). Рівень абсолютного

ризик авансованих у господарську діяльність ресурсів, що показує відношення поточних зобов'язань до суми власних та прирівняних до них фінансових ресурсів, за 2018—2020 рр. зріс з 43 % до 67 %, що свідчить про зменшення рівня самофінансування СГ "Дружба". Отже, в цілому фінансовий стан СГ "Дружба" можна вважати стійким. Підприємство має достатній рівень забезпеченості поточних зобов'язань і має змогу вчасно розраховуватись з контрагентами. Фінансові ресурси, що розміщуються підприємством у оборотних та необоротних активах, мають значний рівень рентабельності. Підприємство має досить високий (59,37 % у 2020 р.) рівень незалежності, який визначається часткою власного капіталу в пасивах та активах підприємства. Це свідчить про низький рівень ризику та достатню інвестиційну привабливість господарства.

Для діагностики фінансового стану СГ "Дружба" застосуємо закордонний досвід оцінки платоспроможності, а саме три найрозповсюдженіших дискримінантних моделі оцінки платоспроможності підприємств: двофакторну модель Альтмана; п'ятифакторну Z-модель і тест Альтмана; тест на ймовірність банкрутства моделі Ліса. У двофакторній моделі Альтмана ймовірність банкрутства підприємства визначається за Z-критерієм на основі коефіцієнта покриття ($K_{\text{пок}}$) і коефіцієнта автономії ($K_{\text{авт}}$). Якщо $Z=0$, то ймовірність банкрутства підприємства 50%. При від'ємних значеннях критерію ймовірність банкрутства зменшується, при додатних зростає (табл. 3).

При використанні моделі ймовірності банкрутства Р. Ліса обчислюють Z-критерій за формулою: $Z = 0,063 x_1 + 0,092 x_2 + 0,057 x_3 + 0,001 x_4$. Критичне значення критерію Романа

Ліса 0,037. При цьому x_1 = Обороти/Актив; x_2 = Прибуток від реалізації/Актив; x_3 = Нерозподілений прибуток/Актив; x_4 = Власний капітал/Залучений капітал. Критичне значення становить 0,037. Розрахунок коефіцієнтів критерію Ліса подано в таблиці 4.

Тобто, розрахункове значення Z-критерію Ліса для СГ "Дружба" 0,1103 є більшим за критичне значення, що дорівнює 0,037, що свідчить про сприятливі довгострокові перспективи підприємства. Проведемо оцінку показників ринкової стійкості СГ "Дружба" (табл. 5) на основі коефіцієнта фінансової незалежності, фінансової стійкості, фінансової залежності та плеча фінансового важеля.

Отже, рівень концентрації власного капіталу за аналізований період дещо зменшився (з 0,6926 до 0,5937). Станом на 01.01.2013 р. значення коефіцієнта автономії відповідає оптимальному для підприємства, що працює в ринкових умовах. Значення коефіцієнта фінансової стійкості у 2018 та 2020 р. дорівнювало значенню коефіцієнта автономії, бо СГ "Дружба" не залучало і не використовувало довгострокові кредитні ресурси. Значення плеча фінансового левевериджу вказує на те, що з точки зору співвідношення "власні-залучені кошти" структура капіталу СГ "Дружба" відповідає нормативним вимогам. Однак деякі економісти стверджують, що діяльність підприємства може бути безризиковою і в умовах, коли плече фінансового важеля більше за одиницю. Таким чином, оцінюючи фінансовий стан СГ "Дружба" за 2018—2020 рр. можна стверджувати, що підприємство достатньо фінансово стійке у своїй фінансово-господарській діяльності.

Якщо розглядати інноваційний шлях розвитку СГ "Дружба" як один із варіантів розміщення капіталу, то, виходячи із загальних підходів фінансового менеджменту, мають існувати альтернативні варіанти розміщення, порівняння з якими надає можливість оцінити всі переваги й недоліки досліджуваного варіанта. Інакше кажучи, необхідно сприяти інноваційному розвитку як на рівні держави, так і на рівні досліджуваного господарства. Інноваційна

Таблиця 3. Розрахунок Z-критерію Альтмана у СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району 2018—2020 рр.

К-коефіцієнти	Чисельник	Знаменник	Коефіцієнт
K_1	601,5	1382,3	0,4352
K_2	3134,9	1382,3	2,2680
K_3	820,6	561,7	1,4610
K_4	279,4	1382,3	0,2021
K_5	379,5	1382,3	0,2745
Z-критерій			4,5903

Джерело: розраховано за даними річної звітності СГ "Дружба" 2018—2020 рр.

Таблиця 4. Розрахунок Z-критерію Р. Ліса у СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району 2018—2020 рр.

Х-коефіцієнти	Чисельник	Знаменник	Коефіцієнт
x_1	941,2	1382,3	0,6809
x_2	818,2	1382,3	0,5919
x_3	279,4	1382,3	0,2021
x_4	820,6	561,7	1,4610
Z-критерій			0,1103

Джерело: розраховано за даними річної звітності СГ "Дружба" 2018—2020 рр.

діяльність наразі СГ "Дружба" залежить від його інноваційного потенціалу, який розглядають як сукупні можливості підприємства щодо ефективного впровадження нових технологій. Такими можливостями вважають сукупність фінансових, кадрових, матеріальних та інших ресурсів. Рівень інноваційної активності СГ "Дружба" залишається поки що низькою і має тенденцію до зменшення. Головною перешкодою для інвестування інновацій є дефіцит фінансових ресурсів підприємств. На сьогодні для збереження стабільності та заохочення НДДКР, слід: залучити додаткові кошти або, принаймні, зменшити витрати, щоб забезпечити господарству більшу самостійність у діях і звільнити їх від необхідності пасивно чекати на замовника (слід переглянути порядок оподаткування НДДКР, виконуваних за рахунок власних коштів); заохочувати заходи щодо розміщення замовлень на НДДКР (спрямування коштів з бюджету у вигляді державного замовлення чи цільового фінансування).

Таблиця 5. Аналіз показників фінансової стійкості СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району 2018—2020 рр.

Показник	Нормативне значення	Роки			Відхилення 2020 р. до 2018 р.	
		2018	2019	2020	+/-	%
Коефіцієнт абсолютної автономії	0,6	0,6926	0,5924	0,5937	-0,10	85,72
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,5	0,6926	0,5924	0,5995	-0,09	86,58
Коефіцієнт фінансової залежності	0,4	0,3074	0,4076	0,4064	0,10	132,18
Плече фінансового левевериджу	0,3-0,5	0,4439	0,6879	0,6678	0,22	150,44

Джерело: розраховано за даними річної звітності СГ "Дружба" 2018—2020 рр.

Всі інновації у сфері стратегічного управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба", повинно бути орієнтованим на динамічний розвиток і невинне підвищення ефективності виробництва, мають спиратись на власну юридичну базу або відповідні нормативно-правові акти, тобто інститути. Слід також зауважити, що на сьогодні відсутність дієвих інститутів інвестиційного фінансування перешкоджає міжгалузевому "переливу" фінансових ресурсів. Керівники та спеціалісти вітчизняних підприємств досі не мають повного уявлення про роль інновацій в економічному розвитку, не використовують сучасних методів управління інноваційними процесами. Отже, шлях до зростання інноваційної активності СГ "Дружба", має пролягати через системний механізм взаємодії держави та підприємств цієї галузі, а також через розробку механізму формування інституціонального середовища, сприятливого для розвитку партнерства між державою та підприємством, зокрема створення системи спеціальних інститутів з регулювання партнерських відносин. Надійні інститути є запорукою розподілу ризиків, стимулювання інноваційної активності для господарства, спрямування інноваційно-активної поведінки на дієві шляхи управління фінансовими ресурсами. Саме дієві інститути та відповідне інституційне середовище покликані мінімізувати витрати, а отже, і примножити або хоча б заощадити певні фінансові ресурси СГ "Дружба".

Інституціональне середовище можна представити як певну сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних та економічних правил, що визначатимуть рамки поведінки. Інституційне середовище впливає й на інвестиційну привабливість як чинник управління фінансовими ресурсами. Через відсутність стимуляційних інститутів пропозицій щодо інноваційно-інвестиційних проєктів для СГ "Дружба" відсутні. Однією з важливих форм партнерства може стати проєктне фінансування, що супроводжується виявленням, оцінюванням та розподілом ризиків між сторонами угоди про партнерство, забезпеченням фінансової безпеки великих, капіталомістких проєктів, виключає можливі збитки і припинення проєктів. Але більш дієвим методом воно буде за умов комплексного використання з інституціональним проєктуванням. Організація стратегічного управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" на всіх стадіях перебуватиме під впливом певних інституційних особливостей. Передусім відносно об-

межена мобільність наукових знань та досягнень сучасної економіки зумовлює отримання переваг СГ "Дружба", що прагне дотримання активної інноваційної стратегії лідерства. Водночас керівник господарства намагається пристосуватись до динамічних змін у ринковому середовищі та реалізувати власні стратегічні та фінансові цілі, але це, зокрема, залежить і від національної специфіки інституціональних засад діяльності. Наприклад, системи управління інноваційною діяльністю, правового регулювання фінансового управління на підприємствах, взаємодії з інноваційно розвиненими вітчизняними і зарубіжними підприємствами, сприяння державних органів кооперації для створення інноваційних проєктів.

Можна визначити етапи процесу управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" в сучасних умовах господарювання: виявлення та формулювання проблеми й завдання управління фінансовими ресурсами, які повинні бути виконані на базі попередньо набутого досвіду та наявної інформації; прийняття управлінського рішення щодо використання фінансових ресурсів і його реалізації; аналіз результатів прийнятого рішення з погляду можливих способів його модифікації чи зміни, а також їх врахування в процесі накопичення досвіду, який може бути використаний у майбутньому. Систему стратегічного управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" можна представити у вигляді схеми (рис. 1). Визначення проблеми або нереалізованих можливостей виявляється менеджерами при оцінці реалізації попередніх рішень або при аналізі фінансово-господарської діяльності підприємства.

Інноваційний проєкт процесу управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" може включати певну кількість індивідуальних програм дослідження, тобто часткових процесів, що забезпечуються сукупністю дієвих інститутів. Самі інновації передбачають освоєння нових підходів та чинників, що допомагають вирішити ряд проблем, нової методики, заснованої на спеціальній технології, що здатна вивести на ринок сільськогосподарську продукцію СГ "Дружба". Інновації є основним засобом підвищення вартості підприємства та його оцінювання. Але для успішного застосування інновацій в господарстві необхідно підтримувати цей процес надійними інститутами (інститут розподілу ризиків, інститут інформації, інститут стимулювання бізнесу, інститут захисту інноваційного бізнесу), що є передумовою

розподілу ризиків, управлінських системах. Без набору необхідних дієвих інститутів захисту інноваційного бізнесу в умовах ринкової нестабільності не виникає стимулів до інновацій. Управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" є циклічним процесом та потребує постійного вдосконалення. На другому етапі управління менеджери аналізують можливість виникнення подібних проблем чи ситуацій у минулому та пристосовують набутий досвід до теперішніх можливостей, які можна використати в процесі управління фінансовими ресурсами підприємства. На цьому етапі є взаємопов'язаними такі кроки, як аналіз отриманих даних, встановлення критеріїв ефективності та визначення системи альтернативних рішень, оскільки менеджер, спираючись на кожен з них, може повернутися назад і визначити їхню взаємодію зі своїм досвідом, знаннями, уміннями [2].

Серед критеріїв ефективності пріоритет повинен належати таким параметрам системи управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба": визначення реального обсягу наявних фондів фінансових ресурсів; обґрунтування оптимальних розмірів фондів грошових ресурсів, їхній розподіл і використання з урахуванням потреб підприємств, економічної доцільності видатків, а також впливу їх на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності підприємства; контроль за раціональним використанням ресурсів, виробничих фондів, виконанням планових завдань, безперервністю розрахунків, підвищенням рентабельності виробництва; організація своєчасних економічних розрахунків з фінансово-кредитною системою, іншими підприємствами, організаціями, працівниками; проведення аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства з погляду ефективності його роботи як бази для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Щоб знайти оптимальне рішення тієї чи іншої проблеми вибору досконалої системи управління фінансовими ресурсами керівнику СГ "Дружба", потрібно розглянути кілька різних варіантів. Їхнє дослідження допоможе вибрати один із них, що забезпечить отримання максимального ефекту. Отже, на етапах визначення найкращого з альтернативних рішень і його прийняття, менеджер повинен проаналізувати

Рис. 1. Система стратегічного управління фінансовими ресурсами СГ "Дружба" Житомирської області Бердичівського району в господарській перспективі 2021—2025 рр.

Джерело: власні пропозиції авторів.

можливі наслідки й ефекти кожного з альтернативних варіантів та обрати такий, що найбільше відповідає цілям і завданням підприємства загалом [4].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Систему фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства можна розглядати з позиції однієї з найважливіших сфер його діяльності котра потребує повсякчасного планування та якісного стратегічного обґрунтування з метою налагодження дієвої економічної системи. В цьому аспекті формуються кількісні переваги функціонального забезпечення господарської системи підприємства, рівень його конкурентоспроможності та майбутні конкурентні переваги. Головною метою формування альтернатив розвитку стратегічної основи фінансового забезпечення підприємства є оптимізація всіх видів витрат, вдосконалення існуючої системи управління підприємством, виявлення його економічних резервів, можливостей використання запозичених ресурсів підприємства та ін. Доцільність зазначеного підходу враховує специфіку галузі сільськогосподарського виробництва та передбачає можливість значного зниження ризику втрати фінансованого капіталу, а також скорочує період його кругообігу при одночасному підвищенні рівня його рентабельності.

Існуючі методики оцінки рівня та структури фінансового забезпечення підприємства неспроможні в повній мірі відобразити якісні його характеристики при формуванні та управління фінансовими стратегіями аграрних підприємств та досить часто вимагають реалістичного підходу в процесі реалізації. Основою стратегічного фінансового планування є системний підхід котрий враховує низку факторів сучасного господарського середовища сільськогосподарського підприємства: при одночасній реалізації існуючої фінансової програми підприємства мають формуватися перспективи його зміни з врахуванням розвитку економічних подій у майбутньому; досконалий аналіз рівня та умов розвитку глобалізаційних ринкових процесів оточуючого середовища підприємства та їх поєднання з основними економічними показниками ефективності конкретного господарського суб'єкта; використання прогресивним систем моделювання економіко-господарських процесів підприємства з можливістю інтеграції основ їх побудови в більш глобальні системи програмного моделювання; пошук та використання ефективних систем забезпечення фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства за загальними показниками його ефективності.

Розробка та реалізація стратегії фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства має підлягати таким принципам: швидке реагування на зміни умов функціонування підприємства; застосування реалістичного підходу в процесі її розробки зі збільшенням інтервалів форм можливого ризику втрати капіталу; чітке розмежування систем походження та умов використання фінансового забезпечення х позиції виокремлення індивідуальних характеристик реалізації фінансової стратегії; аргументації новітніх умов та характеристик економічного впливу котрі стають результатом процесів інтернаціоналізації аграрного бізнесу; оптимізацію системи менеджменту підприємства та пошуку можливих резервів економії адміністративних витрат при одночасному поліпшенні його ефективності. Стратегія управління фінансовою діяльністю сільськогосподарських підприємств стає невід'ємною складовою їх ефективного функціонування та потребує відповідного рівня забезпечення її функціональних характеристик. Достатня ефективність її реалізації в середньостроковій перспективі не гарантує загальний економічний ефект в довгостроковій перспективі за рахунок появи нових чинників впливу на розрахунок умов її сталого функціонування.

Література:

1. Воропай В.А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 257. С. 190—195.
2. Гудзь О.І. Формування фінансової стратегії підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24., Ч. 1. С. 107—110.
3. Забедюк М.С. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2016. № 3. С. 195—200.
4. Москальов А.А., Щавінська О.В. Світовий досвід та перспективи використання форфейтингу та міжнародного факторингу в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 1176—1179.
5. Остапенко А.С., Головченко Т.М. Фінансове забезпечення підприємств аграрної сфери в сучасних економічних умовах. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки*. 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 197—203.
6. Павловський С.В. Фінансування підприємств у період фінансової кризи: альтернативні рішення. *Херсонський державний університет*. 2016. Вип. 17. Ч. 3. С. 112—117.

References:

1. Voropaj, V.A. (2013), "Analysis of methodological approaches to assessing the state and level of economic security of the enterprise", *Kul'tura narodov Prychernomor'ia*, vol. 257, pp. 190—195.
 2. Hudz', O.I. (2017), "Formation of the financial strategy of the enterprise", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ekonomika i menedzhment*, vol. 24, pp. 107—110.
 3. Zabediuk, M.S. (2016), "Theoretical principles of financial support of the enterprise", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 195—200.
 4. Moskal'ov, A.A. and Schavins'ka, O. V. (2018), "World experience and prospects for the use of forfaiting and international factoring in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 11 (63), pp. 1176—1179.
 5. Ostapenko, A.C. and Holovchenko, T.M. (2011), "Scientific works of Poltava State Agrarian Academy", *Naukovi pratsi Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 3 (1), pp. 197—203.
 6. Pavlovs'kyj, S.V. (2016), "Financing of enterprises during the financial crisis: alternative solutions", *Khersons'kyj derzhavnyj universytet*, vol. 17 (3), pp. 112—117.
- Стаття надійшла до редакції 03.11.2021 р.*

УДК 657(645)

А. П. Макаренко,д. е. н., професор, професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: 0000-0002-9576-928X

А. В. Бусилкова,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: 0000-0002-5161-2694

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.72

УДОСКОНАЛЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДЗВІТНИМИ ОСОБАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТОВ "ЮВЕЛІРНА ГРУПА УКРАЇНИ"

A. Makarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting
and Auditing, Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

A. Busylkova,

Master's student of the Department of Accounting and Auditing, Engineering Educational
and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVEMENT OF THE AUTOMATED SYSTEM OF ACCOUNTING AND AUDIT OF SETTLEMENTS WITH ACCOUNTABLE PERSONS AT ENTERPRISES LLC "JEWELRY GROUP OF UKRAINE"

У сучасному світі всі внутрішні процеси на будь-якому підприємстві пов'язані між собою, ефективність управління кожним процесом накладає відбиток на загальний фінансовий стан підприємства. У зв'язку з тим, що розрахунки з підзвітними особами завжди пов'язані з ризиком зловживання службовим становищем зі сторони співробітників господарського сектору, та безпосередньо пов'язані з грошовим обігом готівкових коштів, управління і контроль розрахунків з підзвітними особами є одним з найважливіших процесів на підприємстві. Розрахунки з підзвітними особами є на кожному підприємстві і включають у себе багато різноманітних видів: кошти на відрядження, на закупівлю необхідних підприємству господарських матеріалів/запчастин, канцелярії, операційних, представницьких витрат тощо. Як правило, підзвітні кошти видаються на виробничо-господарські, представницькі цілі та на витрати, пов'язані з відрядженням. Розрахунки з підзвітними особами охоплюють широке коло операцій з готівковими коштами, розрахунками, придбанням матеріальних цінностей, оподаткуванням тощо. Вивчення та аналіз системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами дозволить з'ясувати типові помилки при обліку таких розрахунків та виявити, застосувати і оцінити способи уникнення помилок, що допускаються при обліку розрахунків з підзвітними особами.

Метою статті є удосконалення автоматизованої системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами на підприємстві ТОВ "Ювелірна група України" з метою покращення напрямків їх контролю.

Завдання дослідження: проаналізувати існуючу систему розрахунків з підзвітними особами, розробити окремі пропозиції щодо удосконалення автоматизованого обліку, управління і аудиту розрахунками з підзвітними особами на ТОВ "Ювелірна група України".

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості впровадження удосконалених робочих документів, автоматизованих звітів, програм обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами на ТОВ "ЮВЕЛІРНА ГРУПА УКРАЇНИ", що дозволить підвищити якість і ефективність обліку та аудиту розрахунків з підзвітними особами, отримувати своєчасно складені актуальні звіти, звести до мінімуму "людський фактор" в обліку, а також скоротити час перевірки і надання аудиторського висновку.

In today's world, all internal processes in any enterprise are interconnected, the effectiveness of management of each process has an impact on the overall financial condition of the enterprise. Due to the fact that settlements with accountable persons are always associated with the risk of abuse of office by employees of the business sector, and directly related to cash flow, management and control of settlements with accountable persons is one of the most important processes in the enterprise. Settlements with accountable persons cover a wide range of transactions with cash, settlements,

acquisition of tangible assets, taxation, etc. Settlements with accountable persons are available at each enterprise and include many different types: funds for business trips, for the purchase of necessary household materials/spare parts, office, operating, entertainment expenses, etc. Typically, accountable funds are issued for production, business, entertainment and travel expenses. Study and analysis of the system of accounting and audit of settlements with accountable persons will identify common errors in accounting for such calculations and identify, apply and evaluate ways to avoid errors in accounting for settlements with accountable persons.

The purpose of the article is to improve the automated system of accounting and audit of settlements with accountable persons at the enterprise LLC "Jewelry Group of Ukraine" in order to improve their control.

Objectives of the study: to analyze the existing system of settlements with accountable persons, to develop separate proposals for improving the automated accounting, management and audit of settlements with accountable persons at LLC "Jewelry Group of Ukraine".

The practical significance of the results is the possibility of implementing improved working documents, automated reports, accounting and auditing programs with accountable persons at LLC "JEWELRY GROUP OF UKRAINE", which will improve the quality and efficiency of accounting and audit of settlements with accountable persons, to minimize the "human factor" in accounting, as well as to reduce the time of verification and providing an audit opinion.

Ключові слова: анкета, аудит, відрядження, добові витрати, організація аудиторської перевірки, підзвітні особи, план, програма, розрахунки.

Key words: questionnaire, audit, assignment, daily expenses, organization process of audit, accountable persons, plan, program, calculations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розрахунки з підзвітними особами є на кожному підприємстві і включають у себе багато різноманітних видів: кошти на відрядження, на закупівлю необхідних підприємству господарських матеріалів/запчастин, канцелярії, операційних, представницьких витрат тощо. Як правило, підзвітні кошти видаються на виробничо-господарські, представницькі цілі та на витрати, пов'язані з відрядженням. У зв'язку з тим, що у процесі розрахунків з підзвітними особами використовується готівка, проблема правильного відображення в обліку та контроль за своєчасністю розрахунків з підзвітними особами відіграє важливу роль в формуванні системи бухгалтерського обліку на підприємстві. Вивчення та аналіз системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами дозволить з'ясувати типові помилки при обліку таких розрахунків та виявити, застосувати і оцінити способи уникнення помилок, що допускаються при обліку розрахунків з підзвітними особами. Це також сприятиме зміцненню бухгалтерського обліку підприємств, зменшенню дебіторської та кредиторської заборгованості, прискоренню обороту оборотних активів підприємства, підвищенню відповідальності підприємств за розрахунками. У результаті це призведе до покращення матеріального стану всього підприємства, що є актуальним у сучасних ринкових умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато науковців та практиків досліджували питання обліку розрахункових операцій.

Серед найвідоміших вчених: М. Білик, Г. Нашкерська, М. Огійчук, В. Плаксієнко, М. Беленкова, Л. Панченко, Л. Сколотій та інші. Але загалом проблеми розрахункового характеру розглядалися з точки зору розрахунків з дебіторами. На нашу ж думку, необхідно звернути особливу увагу на процес організації обліку розрахунків з підзвітними особами (внутрішньогосподарськими дебіторами), включаючи нормативно-правове забезпечення процесу, порядок видачі та повернення підзвітних коштів, документальне оформлення у реєстрах первинного, аналітичного та синтетичного обліку. Розрахунки підприємств — це платежі підприємства за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна. Згідно з класифікацією розрахункових операцій за суб'єктами, значну частину розрахунків підприємства з фізичними особами складають саме розрахунки за підзвітними сумами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є удосконалення автоматизованої системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами на підприємстві ТОВ "Ювелірна група України" з метою покращення напрямків їх контролю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бухгалтерський облік розрахунків з підзвітними особами включає в себе багато різноманітної інформації та великий перелік бухгалтерських документів. Пропозиції щодо

удосконалення обліку розрахунків з підзвітними особами ґрунтуються на основних завданнях обліку розрахунків з підзвітними особами:

- затвердження переліку співробітників, які уповноважені отримувати підзвітні кошти;
- установлення межі підзвітних сум для отримання кожною структурною одиницею підприємства;
- формування розрахунку підзвітних сум;
- формулювання процедури видачі грошей за процедурами звітності та звітності витрачених коштів виданих у під звіт.

Неабиякого значення набуває дотримання працівниками затвердженого керівником підприємства наказу про перелік підзвітних осіб. Враховуючи те, що, письмовий наказ про перелік підзвітних осіб, затверджений керівником підприємства на ТОВ "Ювелірна група України" — відсутній, на нашу думку, для вдосконалення обліку розрахунків з підзвітними особами, на підприємстві доцільно ввести перелік осіб, затверджений наказом керівника, які мають право отримувати кошти у під звіт. Нині всі погодження з керівником підприємства щодо включення співробітника підприємства до переліку підзвітних осіб відбуваються в усній формі, з наданням наказу (в усній формі або шляхом корпоративної електронної пошти) співробітникам відділу ІТ щодо надання затвердженій особі доступу до ПЗ 1С:Підприємство УТП. Всі види підзвітних коштів видаються тільки після узгодження керівництвом підприємства Заявки на витрачання грошових коштів у ПЗ 1С:Підприємство, яку створює підзвітна особа. Надання допуску до цього ПЗ автоматично зараховує співробітника підприємства до переліку підзвітних осіб. Затвердження ж керівником підприємства письмового наказу про перелік підзвітних осіб заощадить часові витрати всіх співробітників, задіяних у процесі усного узгодження підзвітних осіб.

Аналізуючи існуючу систему розрахунків з підзвітними особами на ТОВ "Ювелірна група України", запропоновано також встановлення межі підзвітних сум для отримання кожною структурною одиницею підприємства, що передбачає вивчення потреб в підзвітних коштах, враховуючи заплановані заходи щодо кожного структурного підрозділу. Згідно з практикою українських підприємств, ліміт підзвітних сум для структурної одиниці підприємства зазвичай встановлюється на один квартал. Ми пропонуємо встановлення періоду довжиною в один місяць. За основу розрахунку беремо умовно відомі суми за закупівлями матеріальних запасів, необхідного обладнання, основних

засобів, витратними матеріалами, що будуть придбані через підзвітних осіб, а також за відрядженнями, кількістю відряджень та відряджених осіб за вказаний період.

Одним із шляхів досягнення ефективності виробничого процесу є підвищення якості облікової інформації, що напряду залежить від якості вихідних матеріалів, матеріального сти мулювання співробітників підприємства, а також вимог споживачів. На підприємстві ТОВ "Ювелірна група України" використовується автоматизована форма ведення обліку із застосуванням бухгалтерської програми "1С: Підприємство 8.3". Але напреди підходи щодо інформаційного забезпечення управління розрахунками з підзвітними особами на підприємстві потребують вдосконалення. Облік розрахунку з підзвітними особами містить ряд недоліків, починаючи з недосконалості законодавчої бази, закінчуючи неузгодженістю фінансового та податкового законодавства. Одним з основних шляхів реформування та удосконалення обліку є автоматизація.

В умовах ручної обробки знижується якість інформації, продовжуються строки її опрацювання, а зростання затрат праці призводить до різкого збільшення управлінського персоналу. Автоматизований облік пришвидшує процедуру опрацювання документів, дає можливість вести розширений аналіз діяльності підприємства. Для цього потрібна процедура дослідження та аналізу необхідних даних. Необхідно забезпечити удосконалення інформаційних технологій підприємства, використовувати новітні технологічні засоби та процеси управління. Облік розрахунку з підзвітними особами — найбільш трудомістка ділянка роботи, яку зазвичай механізують однією з перших. Правильне документальне оформлення є основою успіху функціонування підприємства. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо — безпосередньо після її закінчення. Первинні документи складають основу бухгалтерського обліку, вони є підставою для подальших записів на рахунках бухгалтерського обліку. Кожна господарська операція оформлюється документом. Первинні документи — це письмові свідоцтва, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження керівництва підприємства. Від якості первинних документів залежить якість всього бухгалтерського обліку. Складання первинних документів складає більшу частку всієї роботи по веденню бухгалтерського обліку і забезпечує попередній контроль за проведен-

ням операцій. Процес введення бухгалтерського обліку на підприємстві являє собою сукупність інформаційних і контрольно-організаційних операцій. До інформаційних операцій відносяться операції збору, реєстрації, передачі збереження і обробки даних. Реформа національної системи бухгалтерського обліку реалізується в основному на методологічному та правовому рівнях, ігноруючи практичну частину питання. Головні процедури покращення обліку ми вбачаємо в:

- аналізі та систематизуванні інформації про підзвітних осіб та інших боржників-співробітників підприємства;
- повному і своєчасному задоволенні інформаційних потреб користувачів;
- недопущенні виникнення заборгованості підзвітних осіб, а за умови її наявності — своєчасне притягнення боржників до відповідальності за порушення законодавства та внутрішніх положень підприємства;
- контролі заборгованості, термін сплати по якій ще не настав, так само і заборгованість, яка не оплачена в зазначений термін;
- проведенні удосконалення комп'ютеризації обліку розрахунків з підзвітними особами, облікових операцій тощо;
- отриманні управлінських рішень автоматизованим шляхом;
- отриманні аудиторської і контрольної інформації для аналізу відхилень;
- аналізі і прогнозуванні господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Впровадження автоматизовано обліку дозволить скоротити кількість первинних облікових документів, що в свою чергу сприятиме підвищенню оперативного і достовірного обліку з розрахунків з підзвітними особами.

Отже, порядок обліку розрахунків з підзвітними особами та їх документування дозволить працівникам не робити помилки при звітуванні. Підвищенню ефективності та якості процедури розрахунків з підзвітними особами на підприємстві ТОВ "Ювелірна Група України" сприятиме також створення жорсткої системи контролю підзвітних коштів (особливо для співробітників відділу постачання), що ґрунтується на можливості отримання підзвітних коштів тільки шляхом узгодження та затвердження персоніфікованої заявки в ПЗ ІС: Підприємство, з обов'язковим зазначенням цілі використання підзвітних коштів, що в свою чергу сприятиме зменшенню ризику використання співробітниками коштів підприємства, призначених на закупівлі, в особистих цілях. Наступним шляхом підвищення ефективності

розрахунків з підзвітними особами є запровадження регламентованої системи отримання підзвітних коштів в ПЗ ІС: Підприємство. Кожна заявка на витрачання грошових коштів в ПЗ ІС: Підприємство має бути персоніфікована, мати чіткі цілі і призначення, термін виконання\використання, із зазначенням кабінету/ділянки/підрозділу, на який закупаються виробничо-господарські ТМЦ (якщо заявка стосується закупівель). Якщо заявка на витрачання грошових коштів у підзвіт стосується відрядження, в заявці обов'язково має бути зазначено маршрут відрядження (зазначено використання власного або службового транспорту), час вибуття/прибуття до пункту призначення (при використанні міжміського транспорту). Кожна заявка на витрачання грошових коштів в ПЗ ІС: Підприємство має проходити шлях узгодження (карту маршрута). В залежності від цілей надання підзвітних коштів, таких як: закупівля ТМЦ, ремонт обладнання, закупівля оргтехніки, ремонт оргтехніки тощо, карти маршруту заявок будуть відрізнятися. Наприклад: заявки на отримання коштів на закупку ТМЦ від підзвітної особи потрапляють на "склад" до комірника, який перевіряє наявність необхідного ТМЦ на "складі". Якщо товар у наявності — заявка повертається підзвітній особі з приміткою "отримати товар на складі". Якщо ж на складі товар відсутній, заявка від комірника потрапляє до співробітника відділу постачання, який здійснює моніторинг цін та проставляє в заявці ціну та характеристики знайденого товару. Відповідність проставлених в заявці співробітником відділу постачання характеристик товару заявленим характеристикам товару від ініціатора заявки — перевіряє співробітник фінансового відділу. Останньою особою, що узгоджує заявку на отримання підзвітних коштів, є один з керівників підприємства. В виключних випадках, при завищенні ліміту затвердження, заявка від керівного складу підприємства потрапляє на узгодження до директора підприємства. Надалі заявка шляхом узгодження потрапляє до касира підприємства для надання підзвітній особі готівкових коштів шляхом створення видаткового касового ордеру.

За допомогою Звіту "Аналіз узгодження замовлень покупців", що будується на даних узгодженої заявки на витрачання грошових коштів, можливо буде переглянути весь маршрут узгодження кожної конкретної заявки в ПЗ ІС: Підприємство.

Шлях узгодження заявок на витрачання грошових коштів з призначенням закупівля

оргтехніки/ремонт оргтехніки в ПЗ 1С: Підприємство (карта маршрута) проходить той же шлях, за виключенням того, що заявка не потрапляє до співробітника відділу постачання, а йде одразу на узгодження до співробітника фінансового департаменту, а після — до безпосереднього керівника ініціатора заявки. На наступному етапі заявка потрапляє до касира підприємства, з одночасною автоматичною постановою в ПЗ 1С: Підприємство завдання ініціатору заявки отримати грошові кошти у касі підприємства.

Облік виданих у підзвіт коштів, контроль повернення підзвітних сум, а також своєчасність, правильність складання звітів про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт на підприємстві веде фінансовий відділ. Нині цим займається один співробітник, в обов'язки якого входить і ведення розрахунків з постачальниками, підрядниками, дебіторами і кредиторами. З метою зменшення помилок при веденні розрахунків з підзвітними особами, пропонуємо розширити штат співробітників фінансового відділу ТОВ "Ювелірна група України" і ввести ще одного спеціаліста з розрахунків з підзвітними особами.

Для посилення контролю, окрім заявок на отримання підзвітних коштів, у ПЗ 1С: Підприємство також пропонуємо запровадити заявки на внесення/винесення інструментів, обладнання, меблів та оргтехніки на ремонт поза межі підприємства. Такі заявки також мають бути узгоджуватись керівним складом підприємства. Заявки на оплату за ремонт інструментів та обладнання створюється підзвітною особою в програмі ПЗ 1С: Підприємство за фактом відремонтованого обладнання і також проходять шлях узгодження. Контроль внесення/винесення відремонтованого обладнання на підприємство закріплено за службою охорони — співробітниками Прогідної підприємства і фінансовим відділом підприємства. На підставі узгоджених заявок співробітники Прогідної проставляють дату і фактичну кількість ТМЦ, що виносяться/вносяться на підприємство. Зазначений контроль співробітники фінансового відділу здійснюватимуть у ПЗ 1С: Підприємство за допомогою спеціальних автоматизованих звітів.

Ініціатором заявок на винесення ТМЦ через Прогідну підприємства без повернення може виступати тільки співробітник керівного складу підприємства.

Заявки на винесення с поверненням здійснюються через затвердження в ПЗ 1С: Підприємство заявки на витрачання грошових коштів з

видом руху грошових коштів "ремонт оргтехніки". Шлях узгодження заявки типовий для заявок на ремонт оргтехніки, тобто погодження співробітником фінансового департаменту підприємства і безпосереднього керівника ініціатора заявки. Одночасно з узгодженням вказаної заявки на витрачання грошових коштів автоматично створюється заявка "Внесення-винесення через Прогідну підприємства" за видом операції "Внесення з поверненням". При оформленні заявки на витрачання грошових коштів в ПЗ 1С: Підприємство з супутнім винесенням ТМЦ програма виведе запит ввести дату повернення ТМЦ. Поки дата повернення не буде введена, заявка не сформується. Сформована заявка узгоджуються Начальником служби безпеки підприємства.

Внесення ТМЦ на підприємство відбувається за допомогою заявки "Внесення через Прогідну підприємства" за видом операції "Внесення".

Кожному користувачу при входженні в програму ПЗ 1С: Підприємство на екран монітора буде виводитись перелік прострочених завдань, за якими він є підзвітною особою і дата повернення за якими завищена на 1 календарний день. Органу, що контролює (СБ, співробітник фінансового відділу) буде реалізована можливість виведення переліку всіх прострочених завдань за всіма підзвітними особами, за якими строк виконання перевищує 2 календарні дні.

Також пропонуємо реалізувати можливість здійснювати контроль за незанесеними залишками ТМЦ через Прогідну підприємства контролюючим органом, начальником СБ підприємства, шляхом побудови звіту "Рух за Прогідною підприємства винесення з поверненням" у ПЗ 1С: Підприємство.

Ми підтримуємо думку Оляднічука Н.В., який вважає, що з метою запобігання порушення підзвітними особами щодо невчасного подання Звіту про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт, та неповернення надміру витрачених коштів, пропонується використовувати розроблену Відомість оперативного обліку за розрахунками з підзвітними особами (рис. 1), у якій слід вказувати дату видачі готівки під звіт (на підставі видаткового касового ордера), цільове призначення підзвітних коштів (згідно із наказом керівника підприємства) та фактичну дату складання Звіту та повернення надлишку невикористаної готівки з підзвіту.

Як зазначає в своїй праці Оляднічук Н.В., дані відомості є підставою для нарахування штрафних санкцій на підзвітну особу за пору-

Підприємство

ВІДОМІСТЬ № _____ оперативного обліку за розрахунками з підзвітними особами

№ з/п	ПІБ підзвітної особи	Дата, № ВКО	Сума виданої готівки, грн	Призначення підзвітних коштів	Фактична дата складання Звіту	Сума надлишку невикористаних коштів, повернутих у касу, грн	Підпис підзвітної особи
1	Данко О.В.	08.09.2020 р.	1570	відрядження	15.09.2020 р.	130	
Разом за місяць			1570	х	х	130	х

Відомість закінчено « ____ » _____ 20__ р. Виконавець _____ (підпис)

Перевірив головний бухгалтер _____ (підпис)

Рис. 1. Відомість оперативного обліку за розрахунками з підзвітними особами

Джерело: [3].

шення строків складання Звіту та невчасне повернення надміру витрачених підзвітних коштів. На нашу думку, це сприятиме зміцненню розрахунково-касової дисципліни та покращить обліковий процес в частині оперативного обліку за розрахунками з підзвітними особами.

Для підтвердження законності і доцільності витрат за підзвітними коштами пропонуємо також ввести підприємстві в обіг допоміжну відомість, в якій звіряють товарні чеки і рахунки, зі складськими картками обліку, з накладними на оприбуткування матеріальних цінностей, із звітами руху придбаних товарно-матеріальних цінностей.

Наступним кроком, для забезпечення проведення закупівель та удосконалення автоматизованої системи обліку, вважаємо за доцільне організації в ПЗ 1С:Підприємство УТП довідника постачальників та контрагентів. Контрагентів рекомендуємо ранжувати на: постачальників, постачальників ЗЕД, покупців та банки.

З'ясовано, що накази про відрядження і посвідчення про відрядження на ТОВ "Ювелірна група України" у друкованому вигляді відсутні. Фактично наказом про відрядження є узгодження керівництвом підприємства в ПЗ 1С:Під-

приємство УТП заявка на витрачання готівкових коштів з призначенням "відрядження". Незважаючи на збільшення документообігу, вважаємо за доцільне, для поліпшення роботи бухгалтерії та фінансового департаменту підприємства ввести на ТОВ "Ювелірна група України" накази про відрядження.

Для контролю прибулих з відрядження підзвітних осіб пропонуємо вести журнал реєстрації працівників, прибулих з відрядження. Аналогічно пропонуємо вести журнал реєстрації працівників, направлених у відрядження.

Для удосконалення аудиту розрахунків з підзвітними особами нами запропоновано удосконалити робочі документи аудитора, а саме: ввести робочі документи, які раніше не використовувались на ТОВ "Ювелірна група України":

Введення вищезазначених документів дозволить більш якісно проводити аудит розрахунків з підзвітними особами, скоротить час перевірки та сприятиме своєчасному складанню аудиторських висновків і звітів.

Для посилення контролю та аудиту пропонуємо також запровадити в ПЗ "1С: Підприємство" також Звіт "Контроль на прохідній. Залишки".

Таблиця 1. Робочий документ РД-13\4 — перевірка своєчасності повернення підзвітних сум на підприємстві ТОВ "Ювелірна група України"

№	ПІБ підзвітної особи	Одержання під звіт		Звіт про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт		Повернення в касу		Затримка розрахунку		Висновок аудитора
		Дата	Сума	Дата	Сума	Дата	Сума	Дата	Сума	

Джерело: складено і запропоновано авторами на підставі внутрішніх інформаційних джерел ТОВ "Ювелірна група України".

Таблиця 2. Робочий документ РД-13\5 — перевірка оформлення наказів про відрядження на підприємстві ТОВ "Ювелірна група України"

№	Дата	Підпис		ПІБ підзвітної особи	Печатка	Висновок аудитора
		Керівника	Підзвітної особи			

Джерело: складено і запропоновано авторами на підставі внутрішніх інформаційних джерел ТОВ "Ювелірна група України".

У налаштуванні Звіту в "Відборі" передбачити можливість вибору підзвітної особи та виду операції: винесення з поверненням, винесення без повернення.

Запроваджений звіт полегшить аудит розрахунків з підзвітними особами та дозволить контролювати підзвітні кошти, витрачені для закупівлі/винесення за межі підприємства МТЦ.

Для посилення аудиту (контролю) розрахунків з підзвітними особами на ТОВ "Ювелірна група України" нами запропоновано впровадити для використання на підприємстві "Звіт за оплаченими і внесеними товарами (внесено, не сплачено)" та "Звіт за оплаченими і внесеними товарами (оплачено, не внесено)".

Запровадження зазначених звітів дозволить контролювати та полегшити аудит за витраченими підзвітними коштами за сплаченими/не сплаченими та внесеними/не внесеними на підприємство товарами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна впевнено сказати, що для такої складної галузі, як ювелірне виробництво та торгівля ювелірними виробами проблема дієвого обліку і аудиту дуже актуальна. Облік і аудит розрахунків з підзвітними особами повинен враховувати специфіку діяльності та відслідковувати технологічні процеси господарської діяльності підприємства.

Удосконалення існуючої автоматизованої системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами дозволить виявити типові помилки при обліку таких розрахунків, застосувати і оцінити способи уникнення помилок, що допускаються при обліку розрахунків з підзвітними особами. Розроблені окремі пропозиції щодо удосконалення автоматизованої системи обліку, управління і аудиту розрахунків з підзвітними особами, шляхом впровадження удосконалених робочих документів та автоматизованих звітів, повинні сприяти підвищенню якості і ефективності обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами на ТОВ "Ювелірна група України", своєчасно отримувати актуальні звіти, а також скоротити час перевірки і надання аудиторського висновку.

Література:

1. Бусилкова А.В. Підвищення ефективності процедури закупівель на підприємстві ТОВ "ТД" Срібний Вік" шляхом створення якісної системи матеріально-технічного постачання/ матеріали XXV Науково-технічної конференції студентів, магістрантів, аспірантів, молодих

вчених і викладачів, м. Запоріжжя, 24—27 листопада 2020. Запоріжжя: ІННІ ЗНУ, 2020. С. 344—345.

2. Бусилкова А.В. Формування системи обліку і аудиту розрахунків з підзвітними особами на підприємстві ТОВ "Ювелірна група України"/ матеріали І Всеукраїнської студентської наукової конференції "Сучасні тенденції в розвитку банківської системи та фінансових ринків України", м. Дніпро, 25 березня 2021. Дніпро: ДНУ ім. О. Гончара, 2021. С. 280.

3. Бутинець Ф.Ф., Олійник О.В., Шигун М.М., Шулепова С.М. Організація бухгалтерського обліку: навч. посібник. Житомир: ЖІТІ, 2001. 576 с.

4. Гольцова С.М., Плікус І.Й. Бухгалтерський облік: навч. посібник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. ВТД "Університетська книга", 2012. 254 с.

5. Гресь Н. Щодо змісту звіту підзвітної особи. Бухгалтерський облік і аудит. № 2. 2012. С. 5—28.

6. Кулаковська А.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: навч. посібник. Київ: Каравелла, 2005. 560 с.

7. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста та Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.

8. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста та Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.

9. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства. Матеріали тез доповідей Міжнар. наук.-прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів". 11 листопада 2015 р. Запоріжжя: КПУ, 2015. С. 118 — 120.

10. Меліхова Т.О., Алексютіна Т.В. Розробка системи знаків виявлених помилок для удосконалення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. Економічний форум. Луцьк: ЛНТУ, 2013. С. 391—396.

11. Меліхова Т.О., Лукашова М.А. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826>

12. Меліхова Т.О. Методичні засади проведення внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення ефективності діяльності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 9. С. 10—17. DOI: 10.32702/23066814.2019.9.10

13. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

14. Огійчук М.Ф., Новіков І.Т., Рагуліна І.І. Аудит: організація і методика: навч. посіб. Київ: Алєрта, 2010. 584 с.

15. Оляднічук Н.В. Облік розрахунків з підзвітними особами та порядок складання звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт: Облік і фінанси АПК: освітній портал URL: <http://magazine.faaf.org.ua/oblik-rozrahunkiv-z-pidzvitnimi-osobami-ta-poryadok-skladannya-zvitu-pro-vikoristannya-koshtiv-vidanih-na-vidryadzhennya-abo-pid-zvit.html>

References:

1. Busylkova, A.V. (2020), "Improving the efficiency of the procurement procedure at the enterprise LLC "TD Silver Age" by creating a quality system of logistics", materialy XXV Naukovo-tekhnichnoi konferentsii studentiv, mahistrantiv, aspirantiv, molodykh vchenykh i vykladachiv [Proceedings of the XXV Scientific and Technical Conference of students, undergraduates, graduate students, young scientists and teachers], INNI ZNU, Zaporizhzhia, Ukraine, 24—27 november, pp. 344—345.

2. Busylkova, A.V. (2021), "Formation of the system of accounting and audit of settlements with accountable persons at the enterprise LLC "Jewelry Group of Ukraine", materialy I vseukrains'koi students'koi naukovo konferentsii "Suchasni tendentsii v rozvytku bankivs'koi systemy ta finansovykh rynkiv Ukrainy" [Proceedings of the First All-Ukrainian Student Scientific Conference "Modern Trends in the Development of the Banking System and Financial Markets of Ukraine"], DNU im. O. Honchara, Dnipro, Ukraine, 25 march.

3. Butynets', F. F., Olijnyk, O. V., Shyhun, M. M. And Shulepova, S. M. (2001), Orhanizatsiia bukhholders'koho obliku [Organization of accounting], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

4. Hol'tsova, S.M. and Plikus, I.J. (2012), Bukhholders'kyj oblik [Accounting], 2nd ed, VTD "Universytets'ka knyha", Ukraine.

5. Hres', N. (2021), "Regarding the content of the report of the accountable person", Bukhholders'kyj oblik i audyt, vol. 2, pp. 5—28.

6. Kulakovs'ka, L.P. and Picha, Yu.V. (2005), Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and methods of audit], Karavella, Kyiv, Ukraine.

7. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), Audyt [Audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

8. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

9. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk.-prak. konf. "Suchasni problemy modernizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrainy i rehioniv" [Materials of Abstracts International sciences-prak conf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine, 11 nov, pp. 118—120.

10. Melikhova, T.O. and Aleksytina, T.V. (2013), "Development of a system of signs of detected errors to improve the audit of payments with suppliers and contractors", Ekonomichnyy forum, pp. 391—396.

11. Melikhova, T. and Lukashova, M. A. (2019), "Improvement of the methodology of accounts internal audit with accountable persons for improving the economic security of the enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826> (Accessed 6 Nov 2021).

12. Melikhova, T. (2019), "Methodical principles of internal audit conducting of accounts with accountable persons for improving the efficiency of enterprise activity", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 9, pp. 10—17. DOI: 10.32702/23066814.2019.9.10.

13. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

14. Ohijchuk, M.F., Novikov, I.T. and Rahulina, I.I. (2010), Audyt: orhanizatsiia i metodyka [Audit: organization and methodology], Alєрта, Kyiv, Ukraine.

15. Oliadnichuk, N.V. (2020), "Accounting for settlements with accountable persons and the procedure for compiling a report on the use of funds issued for business trips or under the report" Oblik i finansy APK: osvitnij portal, [Online], available at: <http://magazine.faaf.org.ua/oblik-rozrahunkiv-z-pidzvitnimi-osobami-ta-poryadok-skladannya-zvitu-pro-vikoristannya-koshtiv-vidanih-na-vidryadzhennya-abo-pid-zvit.html> (Accessed 05 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

УДК 338.33:631.11:005.332.4

А. Д. Чикуркова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський

ORCID ID: 0000-0003-2978-3961

В. В. Юр'єв,аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський
ORCID ID: 0000-0002-8673-849X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.80

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Chykurkova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Public Management and Administration, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi

V. Yurev,

Postgraduate student, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Статтю присвячено дослідженню теоретичних положень диверсифікації діяльності як процесу оновлення номенклатури, асортименту продукції, робіт та послуг, освоєння нових сегментів ринку, джерел і напрямів інвестування, удосконалення маркетингової діяльності як засобу зростання конкурентоспроможності підприємства. Розкрито поняття диверсифікації діяльності як стратегії забезпечення конкурентоспроможного розвитку, яка передбачає впровадження організаційно-економічних і правових змін на сільськогосподарських підприємствах. За результатами дослідження виявлено, що до причин диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства можна віднести: розвиток науково-технічного прогресу; зростання конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках внаслідок заповнення ринків; відсутність перспективи зростання прибутків в основній сфері діяльності, що пов'язано з із вимогами агротехнологій і обмеженістю земельних ресурсів. Надзвичайно швидкі зміни ділового середовища українських сільськогосподарських підприємств, пов'язані з розвитком конкуренції, нових інформаційних технологій, глобалізацією бізнесу та іншими факторами, обумовили зростання важливості диверсифікації їх діяльності. В умовах жорсткої конкурентної боротьби і посилення впливу змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі, організації мають концентрувати увагу не тільки на внутрішньому стані справ, а й виявляти та враховувати у своїй діяльності можливі зміни оточення. При цьому основною залишається проблема збалансування внутрішніх можливостей організації та змін у зовнішньому середовищі з метою виживання у конкурентній боротьбі сьогодні й у перспективі. Визначено, що диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств полягає в підтримці і розвитку процесу виробництва, інтелектуального потенціалу співробітників фірми, у підвищенні асортименту і якості товарів, що виробляються, в освоєнні нових ринків, збільшенні збуту і, нарешті, в підвищенні ефективності діяльності.

The article is devoted to the study of theoretical provisions of diversification as a process of updating the range, range of products, works and services, development of new market segments, sources and areas of investment, improving marketing activities as a means of increasing the competitiveness of the enterprise. The concept of diversification of activity as a strategy to ensure competitive development, which involves the introduction of organizational, economic and legal changes in agricultural enterprises. The results of the study revealed that the reasons for the diversification of the agricultural enterprise include: the development of scientific and technological progress; increasing competition in domestic and foreign markets due to the filling of markets; lack of prospects for revenue growth in the main field of activity, which is due to the requirements of agricultural technology and limited land resources. Extremely rapid changes in the business environment of Ukrainian agricultural enterprises, related to the development of competition, new information technologies, globalization of business and other factors, have led to the growing importance of diversification of their activities. In conditions of fierce competition and increasing the impact of changes that occur in the external environment, organizations must focus not only on the internal state of affairs, but also to identify and take into account possible changes in the environment.

At the same time, the main problem remains balancing the internal capabilities of the organization and changes in the external environment in order to survive in the competition today and in the future. It is determined that the diversification of agricultural enterprises is to support and develop the production process, the intellectual potential of employees, to improve the range and quality of goods produced, to develop new markets, increase sales and, finally, to increase efficiency. It is determined that it is important when choosing areas of diversification of agricultural enterprises to take into account the specific features of the agricultural sector of the economy, which in science include: 1) attachment of agricultural activities

to the main means of land production, which is regarded as a spatial factor; 2) the intertwining of agricultural production with natural processes beyond its control; 3) the dependence of agriculture on the use of biological factors, which determines the continuity of the production process; 4) territorial dispersion of agriculture, implementation of agricultural production on large areas; 5) lower level of economic efficiency of agricultural production in comparison with industry; 6) conservatism and inelasticity of agriculture, untimely monitoring and response to changes in market conditions; 7) mismatch of prices for agricultural products and prices for resources required for its production, the need for the formation of food stocks.

Ключові слова: диверсифікація, розвиток, номенклатура, асортимент, зміни, ефективність.
Key words: diversification, development, nomenclature, assortment, changes, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

3-поміж основних теоретичних і прикладних проблем забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є розвиток диверсифікації їх діяльності. Ефективність роботи сільськогосподарських підприємств буде залежати від того, наскільки правильно керівництво зможе спрогнозувати розвиток підприємства в перспективі, оцінити ринки збуту продукції своїх конкурентів, забезпечити конкурентоспроможність продукції, врахувати негативні фактори, оцінити підприємницький ризик і передбачити шляхи ефективних дій. Одним із найбільш ефективних інструментів вирішення цього завдання доцільно вважати диверсифікацію. В Україні поглиблюється криза в економіці, яка торкнулася і сільськогосподарських підприємств. Майже всі галузі виробництва не мають сприятливих передумов глибокої якісної перебудови. Значних якісних змін сільськогосподарські підприємства мають можливість зазнати завдяки впровадженню диверсифікації їх діяльності. Узагальнення та розвиток теоретичних засад диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств як важливий напрям забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку є вкрай важливою проблемою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи диверсифікації діяльності як процесу оновлення номенклатури, асортименту продукції, робіт та послуг, освоєння нових сегментів ринку, джерел і напрямів інвестування, удосконалення маркетингової діяльності як засобу зростання конкурентоспроможності підприємства, закладені в роботах таких науковців: В. Андрійчук [1], І. Ансофф [2], К. Бері [23], Д. Богатової [4], М. Горт [24], А. Грабович [6], О. Згурська [7; 8], М. Ільчук [13], М. Малік [16], М. Портер [25], В. Ткачук [20], А. Томпсон, А. Стрикленд [21] та інших. Науково-теоретичні аспекти диверсифікації як стратегії забезпечення конкурентоспроможного розвитку, яка передбачає впровадження організаційно-економічних і правових змін на

сільськогосподарських підприємствах, досліджуються в роботах М. Багорка [3], Збарського [7], С. Ілляшенко [12], Ф. Котлера [14], В. Міщенко [15], О. Цогли [21] та інших.

Разом з тим, враховуючи вагомий внесок провідних зарубіжних та вітчизняних науковців у розв'язанні проблем диверсифікації діяльності підприємств, залишаються ще досі нерозкритими окремі питання. Зокрема, ринкові умови господарювання передбачають активне й широке використання різноманітних форм і методів впливу на всю низку процесів формування й забезпечення виробництва високоякісної та конкурентоспроможної продукції. Формами та методами економічного впливу на ці процеси є передовсім запровадження диверсифікації діяльності, визначення прийнятних для виробників її видів, узагальнення теоретичних і практичних засад реалізації диверсифікації в окремих сферах аграрного сектору економіки, дослідження потенційних переваг та недоліків диверсифікації діяльності з огляду на розв'язання соціально-економічних проблем сільськогосподарських підприємств. Усе це зумовило актуальність обраної теми дослідження, його мету і завдання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність і потребу у подальшому розвитку теоретичних і практичних положень зазначеної проблематики, можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в узагальненні та удосконаленні теоретичних засад диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств як пріоритетного напрямку забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Американський економіст А. Чандлер є автором теорії розвитку диверсифікації діяльності підприємств [26]. М. Портер та інші послідовники розвинули цю теорію та створили науково-методичний базис для реалізації даної теорії у практичну діяльність підприємств. У сучасній

літературі диверсифікацію у вузькому розумінні трактують як впровадження багатогалузевого виробництва з широкою номенклатурою та асортиментом продукції, робіт, послуг [23].

Під диверсифікацією розуміють процес формування багатогалузевої виробничої діяльності підприємств, що передбачає одночасне функціонування невзаємопов'язаних між собою видів виробництв, збільшення номенклатури та асортименту продукції на одному підприємстві. Це дає змогу перетворювати виробничі підприємства на складні багатоцільові комплекси, що виробляють різномірну продукцію або надають послуги різного призначення і характеру [1; 6]. Диверсифікація — це процес, який забезпечує зростання техніко-технологічного рівня виробництва, впровадження сучасних форм і методів організації виробництва та управління ним, удосконалення методів технічного контролю, покращення якості продукції, посилення мотивації праці, активізацію людського фактору, створення конкурентоспроможної продукції [11, с. 18].

Стратегія диверсифікації означає, що підприємство розширює номенклатуру своєї продукції і виступає з новими товарами на нових ринках, освоює суміжні галузі виробництва. Диверсифікація може мати різні форми. Широко застосовується така її форма, як освоєння нової продукції, яка за технологією виробництва, експлуатаційним призначенням чи обслуговуванням є дуже близькою до продукції, що вже виготовляється. Іноді диверсифікація набирає конгломеративної форми, коли освоюються нові вироби й галузі діяльності, які не мають зв'язку з діючим виробництвом. Така диверсифікація є організаційно складнішою. Диверсифікація як стратегія виходу на ринок потребує великих витрат і має бути ретельно обгрунтованою. Вона під силу фінансово міцним підприємствам і застосовується передусім тоді, коли діяльність у межах однієї галузі виробництва починає обмежувати зростання обсягу продажу й розвиток підприємства. Диверсифікація є також засобом підвищення стійкості [15]. Диверсифікація як стратегія переходу в інші сфери економічної діяльності є нагальною необхідною, якщо ринок збуту підприємства суттєво скорочується [16].

Таким чином, більшість вчених вважають, що диверсифікація є стратегією забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства (табл. 1).

Таким чином, на основі опрацювання літературних джерел [1—27] можна зробити висновок, що науковці розглядають поняття диверсифікації

як: 1) стратегію конкурентоспроможного розвитку, за якої підприємство встановлює нові комерційні види діяльності з абсолютно новими продуктами та ринком збуту та розширює сфери діяльності своєї організаційної системи, незважаючи на те, до якого сектору економіки вона належить і якому напрямку віддає перевагу; 2) процес, який має на меті будь-яке об'єднання суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності, об'єднання виробництв та створення багатоцільових комплексів, що виробляють різномірну продукцію або надають послуги різного призначення і характеру на інноваційних засадах.

Узагальнюючи різні підходи, вважаємо, що термін "диверсифікація діяльності сільськогосподарського підприємства" доцільно визначати як процес, що охоплює стратегію забезпечення конкурентоспроможного розвитку, яка передбачає впровадження організаційно-економічних і правових змін на сільськогосподарських підприємствах.

Дослідження показали, що до причин диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства можна віднести такі: глобалізація ринку; поширення інформаційних технологій та комп'ютерної мережі; нові якості робочої сили, зайнятої в організаціях; укрупнення підприємств завдяки багатопрофільному характеру діяльності; розвиток науково-технічного прогресу; комунікації з іншими організаціями; загострення конкуренції на ринках внаслідок насичення ринків товарами; ринкові переваги підприємств, які оновлюють структуру виробництва [20, с. 14].

Диверсифікація діяльності сільськогосподарського підприємства охоплює насамперед процеси, які передбачають зростання активності сільськогосподарських підприємств на диференційно географічному підґрунті світового ринку. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств відрізняється цілою низкою особливостей, зумовлених специфікою аграрного виробництва, і передбачає об'єднання основного виробництва сільськогосподарської продукції з переробкою, торгівлею, обслуговуванням, впровадженням товарів-новинок, товарів-замінників, а також освоєння нових сегментів ринку [6].

Розвиток диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств також обумовлений такими причинами: необхідність виживання в умовах нестабільної ринкової економіки та кризових умовах, за рахунок збільшення видів підприємницької діяльності, які здатні утворити синергійний ефект, що дозволить забезпечити економічну стійкість підприємства;

Таблиця 1. Трактуювання поняття "диверсифікація"

№ з/п	Автор	Трактуювання
1	А. Чандлер [26]	Процес формування багатогалузевого виробництва з широкою номенклатурою та асортиментом продукції, робіт, послуг
1	В. Андрийчук, Т. Грабович [1; 6]	Одна із суспільних форм організації виробництва, що передбачає проникнення фірм у нові для них сфери діяльності, завдяки чому вони перетворюються на багатогалузеві комплекси. Акцент при цьому робиться на створенні таких видів діяльності, які не пов'язані з основним виробництвом
2	І. Ансофф [2]	Термін, що застосовується до процесу перерозподілу ресурсів, які існують на цьому підприємстві, в інші сфери діяльності, що істотно відрізняються від попередніх»
3	М. Багорка, І. Білоткач [3]	Форма реалізації стратегії підприємства, яка передбачає його вихід на нові для підприємства сфери бізнесу
4	Д. Богатова [4]	Диверсифікація діяльності є основою стратегічного розвитку агропромислового комплексу в цілому, що дозволяє найбільш повно і раціонально використовувати свої ресурси та виробничий потенціал, розширити асортимент та збільшити обсяги виробництва продукції
4	Великий економічний словник [5]	1. Розширення асортименту, зміна виду продукції, що виготовляється підприємством, фірмою, освоєння нових видів виробництв з метою підвищення ефективності виробництва, отримання економічного зиску, попередження банкрутства. 2. Розподіл грошових капіталів, що вкладаються в економіку або використовуються в якості кредитів поміж різними об'єктами з метою зниження ризику втрат та в надії отримати більший дохід»
5	В. Збарський [7]	Один із видів стратегії розвитку підприємництва, що передбачає певну поведінку на ринку, пов'язану з експансією в нові географічні або галузеві сектори, обрання інших або додаткових видів діяльності з метою оптимізації використання ресурсного потенціалу та мінімізації ризиків
6	О. Згурська [8]	Процес розширення підприємницької діяльності підприємств та одночасний розвиток різних, невзаємопов'язаних видів виробництв, розширення номенклатури та асортименту вироблюваної продукції в межах одного підприємства, в результаті чого виробництва перетворюються на складні багатогалузеві комплекси, що випускають продукцію або надають послуги різного призначення і характеру. За своєю суттю диверсифікація передбачає використання методу покращення діяльності підприємства за новими напрямками з метою підвищення прибутку та використання своїх наявних ресурсів з максимальною ефективністю
7	О. Згурська [9]	Процес оновлення (диференціація) товару і ринку одночасно, вихід за межі основного господарювання, проникнення в нові галузі та сфери економіки
8	С. Ілляшенко, Г. Пересадко [12]	Процес входження (проникнення) в нові галузі діяльності, в яких суб'єкт господарювання ще не господарював та які покликані змінити (замінити) або доповнити (розширити) асортимент продукції, що вже випускається
9	М. Ільчук, С. Нікітченко, С. Перегуда [13]	Об'єктивно необхідний процес розширення асортименту товарів та послуг, нових напрямів інвестування, маркетингової діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства, ефективності діяльності, більш повного використання фінансових можливостей та ресурсів, зростання додаткової вартості. Зниження економічних ризиків та зростання доходів населення
10	Ф. Котлер [14]	Форма ефективного застосування накопиченого досвіду, а також засіб усунення недоліків конкурентоспроможного функціонування
11	А. Міщенко [15]	Вид стратегії маркетингу, спрямованої на розширення сфер діяльності фірми на ринках нових продуктів, виробництво яких не пов'язане із основним виробництвом компанії
12	М. Малік [16]	Розширення номенклатури та асортименту, зміна виду продукції, що виробляється підприємством, освоєння нових видів виробництв для підвищення ефективності виробництва, отримання економічної вигоди, запобігання банкрутства з урахуванням екологічних та соціальних потреб населення
13	О. Румянцева [19]	Володіння найрізноманітнішими фінансовими активами, з кожним з яких пов'язані різні ризики, аби знизити ступінь ризику портфеля в цілому; або загальна ділова практика, що спрямована на розширення номенклатури товарів та послуг та (або) географічної території, аби розпилити ризик та знизити залежність від циклічності бізнесу»
14	В. Ткачук [20]	Розвиток декількох невзаємопов'язаних або обслуговуючих виробництв, розробка нових видів товарів, робіт, послуг на основі перерозподілу ресурсів, якими забезпечене дане підприємство в інші сфери, які суттєво відрізняються від попередніх задля досягнення певної стратегічної мети
15	А. Томпсон, А. Стрикленд [21]	Розширення номенклатури товарів (послуг) підприємства за рахунок споріднених чи нових, які можуть виготовлятися і збуватися з використанням існуючого потенціалу, а також розвиток діяльності фірми в абсолютно нових для неї галузях
16	О. Цогла [22]	Процес, що охоплює організаційні, економічні, правові зміни на підприємствах та направлений на підвищення ефективності виробництва, зниження кількості банкрутств, своєчасне реагування на зміни економічної кон'юнктури ринку для забезпечення прибутковості на основі використання ринкових шансів і встановлення конкурентних переваг, зміцнення положення підприємства в ринковому сегменті
17	К. Бері [23]	Збільшення кількості галузей, в яких функціонує компанія
18	М. Горт [24]	Одночасне обслуговування компанією декількох ринків
19	М. Портер [25]	Одночасний розвиток багатьох не пов'язаних один з одним виробництв та розширенні товарного асортименту

Джерело: систематизовано автором на основі [1—27].

можливість підвищення зайнятості населення та збільшення робочих місць у сільськогосподарській сфері, що дасть можливість отримання стабільних сімейних доходів в умовах сезон-

ності та традиційних сільськогосподарських робіт; повне використання ресурсів (як земельних, так і мобільних та стаціонарних електромашин) [4].

Під час дослідження диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств в економічній науці є різні підходи та критерії класифікації її видів. Так, за першим виокремлюються такі види диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства:

1) залежно від зв'язаності із сільськогосподарською діяльністю — зв'язана та незв'язана; 2) за стійкістю на агропродовольчому ринку — економічна та соціально-орієнтована; 3) залежно від ризиковості — помірна, значна, інтенсивна; 4) за фінансовими можливостями — горизонтальна, вертикальна; 5) за державним регулюванням — програмна, цільова; 6) за географічно-територіальною належністю — міжнародна, регіональна, обласна, районна; 7) за структуризованістю — конгломератна, концентрична; 8) за рівнем невизначеності — випадкова, супутня [19].

За другим підходом науковці поділяють диверсифікацію діяльності сільськогосподарських підприємств на: 1) концентричну — утворення нової продукції зі своїх матеріалів; 2) вертикальну — випуск продукції, яку раніше одержували від постачальників; 3) горизонтальну — випуск продукції, що потребує нововведень і змін існуючих технологій; 4) корпоративну — утворення принципово нової продукції" [20].

Третій підхід, на нашу думку, є найбільш вдалим та передбачає поділ диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства на галузеву і продуктово-асортиментну. При цьому галузева диверсифікація пов'язана із збільшенням сукупності функціонуючих на підприємстві галузей, які на стадії виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції (для кінцевого споживання, проміжної (насіння, корми) і сировини для промислової переробки) технологічно не пов'язані між собою. Застосування такого виду диверсифікації доцільно тоді, коли підприємство починає розвивати нові для себе виробництва, що відрізняються від виробництв інших галузей кінцевим продуктом, застосовуваними засобами виробництва, його технологією та організацією [21].

Важливо при виборі напрямів диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств враховувати специфічні особливості аграрного сектору економіки, до яких у науці відносяться: 1) прив'язаність сільськогосподарської діяльності до головного засобу виробництва землі, яка розцінюється як просторовий фактор та одночасно предмет і засіб праці; 2) переплетення виробництва сільськогосподарської продукції з непідвладними йому при-

родними процесами; 3) залежність сільського господарства від використання біологічних факторів, що зумовлює безперервність процесу виробництва продукції; 4) територіальна розосередженість сільського господарства, здійснення аграрного виробництва на великих площах; 5) більш низький рівень економічної ефективності агровиробництва у порівнянні з промисловістю; 6) консервативність та нееластичність сільського господарства, несвоєчасне відслідковування і реагування на зміни кон'юнктури ринку; 7) невідповідність цін на сільськогосподарську продукцію та цін на ресурси, необхідних для її виробництва, потреба у формуванні продовольчих запасів [22].

Диверсифікація як організаційна форма виробництва має ряд переваг для підприємства, але вона має й певні недоліки.

До переваг диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства слід віднести:

- 1) ресурсні конкурентні переваги, ефективне залучення та використання власних ресурсів;
- 2) технологічні конкурентні переваги, використання технологій масового виробництва;
- 3) можливість отримання синергічного ефекту та збільшити ефективність;
- 4) збільшити збут продукції, шляхом залучення нових споживачів;
- 5) оновлення номенклатури і асортименту;
- 6) забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави;
- 7) партнерські конкурентні переваги, формування соціальних, економічних стандартів господарської діяльності та їх реалізацією;
- 8) зменшення ризикованості діяльності.

До проблемних питань впровадження стратегії диверсифікації можна віднести:

- 1) недосконале вивчення особливостей нового ринку, можливі проблеми із пошуком та залучення джерел фінансування,
- 2) невизначеність часу впровадження;
- 3) не завжди дає змогу використати переваги спеціалізованого виробництва;
- 4) збільшення ризиків у випадку невдалого вибору стратегії диверсифікації та підтримки неперспективного виробництва;
- 5) диверсифікацію недоцільно застосовувати на підприємствах з низьким рівнем концепції виробництва; можливе ускладнення управління підрозділами на великих агропідприємствах [4; 8; 9; 25].

Отже, перевагами диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств є: гнучкість, адаптованість до кон'юнктурних коливань, розширення асортименту продукції, зростання прибутку, зниження витрат на збут,

економія від масштабу, розподіл фінансових ризиків за різними напрямками, полегшення виходу на світовий ринок, оптимізація структури і розмірів виробництва. Недоліками диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств є: великі витрати на вхід у галузь та вихід із галузі у разі невдачі, для отримання прибутків потрібний час, брак знань і навичок управлінського персоналу, високий рівень ризику, неможливість точної оцінки перспективи диверсифікації, монополізація економіки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що поняття диверсифікації надзвичайно багатогранне та ще не отримало єдиного визначення. Вчені розглядають його з різних сторін, адже не можна не зважати на постійний розвиток суспільства та підприємництва. Підсумовуючи усі проаналізовані визначення, сформулюємо власне визначення: диверсифікація — це не лише зміна асортименту продукції, що випускається, але й повна переорієнтація ринків збуту, розподілення ризиків та зниження залежності від циклічності бізнесу й впливу факторів бізнес-середовища. Саме тому дослідження цього напрямку все ще є актуальним та перспективним. До напрямів подальшого дослідження диверсифікації можна віднести розробку практичних рекомендацій щодо розвитку диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у невиробничу сферу.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, аналіз. К.: КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Ансофф І.В. Новая корпоративная стратегия. Питер Ком. 2008. 416 с.
3. Багорка М.О., Білоткач І.А. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 10. С. 17—21.
4. Богатова Д.Р. Диверсифікація як чинник конкурентоспроможності аграрного підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 10. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6624>
5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. М.: Институт новой экономики. 2005. 735 с.
6. Грабович Т.С. Диверсифікація як можливий напрям зростання промислового підприємства. Вісник НТУ "ХПІ". 2012. № 58 URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>
7. Збарський В.К. Теоретичні засади диверсифікації економічної діяльності фермерських господарств. Економіка АПК. 2016. № 10. С. 17.
8. Згурська О. Диверсифікація як метод підвищення економічної ефективності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 13. С. 16—21.
9. Згурська О. Визначення суті та значення дефініції "диверсифікація". Економіка та держава. 2019. № 12. Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4466&i=13>
10. Економічна енциклопедія: У 3т. Ред. кол.: С.В. Мочерний (відпр. ред.) К.: ВУ Академія. 2002. С. 952.
11. Івченко Л. Диверсифікація діяльності підприємств як чинник їх економічного зростання. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний збірник наукових праць. Вип. 1. 2016. Міжнародний збірник наук. праць. 2016. № 1. С. 101.
12. Ілляшенко С.М., Пересацько Г.О. Системний аналіз поглядів різних вчених на стратегію диверсифікації. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент. 2008 № 4 (28). С. 3—8.
13. Ільчук М.М., Нікітченко С.О., Перегуда С.Ф. Диверсифікація діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. Економіка АПК. 2016. № 4. С. 13—20.
14. Котлер Ф. Основы маркетинга / [Пер. с англ. Е.М. Пеньковой]. М.: Прогресс, 1990. 736 с.
15. Мищенко А.П. Стратегическое управление. Днепропетровск, 2003. 250 с.
16. Малік М. Й. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. Ефективна економіка. 2012. № 12.
17. Макаренко М.В. Технологія управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 4. С. 114.
18. Панюк Т.П. Диверсифікація як основа структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. Економічний форум. 2016. № 1. С. 193.
19. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. 3-е изд. М.: Инфра-М., 2008. 826 с.
20. Ткачук В.І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами". Львів, 2012. 39 с.
21. Томсон А.А. Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ. 1998. С. 576.
22. Цогла О.О. Формування конкурентних переваг підприємства шляхом диверсифікації

його діяльності. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 4. С. 109—115.

23. Berry C. H. Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*. 1971. № 14. С. 371—16.

24. Gort M. *Diversification and Integration in American Industry*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 1962. 365 p.

25. Porter M.E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press. 1980. 628 p.

26. Chandler A. *Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism*. Germany, 1990. 580 p.

References:

1. Andriychuk, V.H. (2005), *Efektivnist' diia-l'nosti sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The efficiency of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Ansoff, I.V. (2008), *Novaia korporativnaia stratehiia* [New corporate strategy], Pyter Kom, St.Petersburg, Russia.

3. Bahorka, M.O. and Bilotkach, I.A. (2009), "Diversification as a factor in improving the efficiency of enterprises in modern conditions", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 17—21.

4. Bogatova, D.R. (2018), "Diversification as a factor of competitiveness of agricultural enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6624> (Accessed 05 Nov 2021).

5. Azrylyan, A.N. (2005), *Bol'shoj ekonomycheskyj slovar'* [Big Dictionary of Economics], Ynstytut novoj ekonomyky, Moscow, Russia.

6. Hrabovych, T.S. (2012), "Diversification as a possible direction of growth of an industrial enterprise", *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 58, available at: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive> (Accessed 05 Nov 2021).

7. Zbars'kyj, V.K. (2016), "Theoretical principles of diversification of economic activity of farms", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 17.

8. Zhurska, O. (2018), "Diversification as a method of improvement of economic efficiency of an enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 13, pp. 16—21.

9. Zgurska, O. (2019), "Defining the essence and meaning of the definition of "diversification"", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 77—82.

10. Mochernyj, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], Akademia, Kyiv, Ukraine.

11. Ivchenko, L. (2016), "Diversification of enterprises as a factor in their economic growth", *Mizhnarodnyj zbirnyk nauk. prats'*, vol. 1, pp. 101.

12. Illiashenko, S.M. and Peresad'ko, H.O. (2008), "Systematic analysis of the views of various scientists on the strategy of diversification", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika ta menedzhment*, vol. 4 (28), pp. 3—8.

13. Il'chuk, M.M. Nikitchenko, S.O. and Perekuda, S.F. (2016), "Diversification of business structures of the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 13—20.

14. Kotler, F. (1990), *Osnovy marketynha* [Marketing Basics], Prohress, Moscow, Russia.

15. Myschenko, A.P. (2003), *Stratehicheskoe upravleniye* [Strategic management], Dnepropetrovsk, Ukraine.

16. Malik, M.J. (2012), "Current issues of diversification of production in the agricultural sector", *Efektivna ekonomika*, vol. 12.

17. Makarenko, M.V. (2010), "Technology management of international competitiveness of enterprises", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 114.

18. Paniuk, T.P. (2016), "Diversification as a basis for structural modernization of economic activity of agricultural enterprises", *Ekonomichnyj forum*, vol. 1, pp. 193.

19. Rumiantseva, E.E. (2008), *Novaia ekonomycheskaia entsyklopediia* [New Economic Encyclopedia], Ynfra-M, Moscow, Russia.

20. Tkachuk, V.I. (2012), "Diversification of agricultural enterprises: theory, methodology, practice", *Abstract of Ph.D. dissertation*, Economy, Lviv, Ukraine.

21. Tomson, A.A. and Stryklend, A.Dzh. (1998), *Stratehicheskij menedzhment. Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehiy* [Strategic management. The art of developing and implementing a strategy], Banky y byrzhzy, YuNYTY, Moscow, Russia.

22. Tsohla, O.O. (2010), "Formation of competitive advantages of the enterprise by diversification of its activity", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 109—115.

23. Berry, C.H. (1971), "Corporate Growth and Diversification", *Journal of Law and Economics*, vol. 14, no. 2, pp. 371—383.

24. Gort, M. (1962), *Diversification and Integration in American Industry*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

25. Porter, M.E. (1980), *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, The Free Press, New York, USA.

26. Chandler, A. (1990), *Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism*, Germany.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

УДК 657.1

I. Maksymenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, National University "Zaporizhzhye Polytechnic"
ORCID ID: 0000-0002-2362-6183
S. Nech,
Master's student 6th year of the Department of Accounting
and Taxation, National University "Zaporizhzhye Polytechnic"
ORCID ID: 0000-0002-6523-513X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.87

PECULIARITIES OF ACCOUNTING OF PAYMENTS TO EMPLOYEES IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE ACTIVITY

I. Я. Максименко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"
С. С. Неч,
магістрант кафедри обліку та оподаткування, Національний університет "Запорізька політехніка"

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИПЛАТ ПРАЦІВНИКАМ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

The article proves that payroll accounting is the most time-consuming and complex in the accounting system of the enterprise, which is why a reasonable and well-structured organization of payroll accounting is important to ensure the accuracy of the data of the object of accounting.

It is determined that the salary is a remuneration, calculated, as a rule, in monetary terms, which under the employment contract the employer pays to the employee for the work performed by him.

It is established that current payments to the employee — payments to the employee which are subject to payment in full during twelve months after the end of the month in which the employee performed the relevant work. It is determined that the payment of wages is one of the key operations in the relationship between employees and the employer.

It is said that the main factor influencing the efficient operation of enterprises is labor costs. Like any other classification, the overall goal of cost classification is to create an orderly organizational cost structure. Without such a structure, it is impossible to effectively keep records and link costs to facilities. Although the classification of costs is done through financial accounting, it does not always meet the information needs of management.

The rules of its payment are simple, but there are many questions about the timing, frequency and other nuances of payment of wages. Analytical accounts for account 66 "Calculations of employee benefits" are proposed, which can be used to make more accurate and efficient salary calculations for a large number of employees.

It is stated that the proposed proposals and measures for improvement to overcome the shortcomings of wage accounting and ensure the convenience of enterprises.

It is established that one of the important areas that have been identified to improve corporate accounting for a more accurate calculation of wages is the introduction of additional sub-accounts in existing analytical accounts and the provision of additional payments to employees.

It is proved that the implementation of the established directions of improvement of calculation of payments to employees will allow to eliminate legislative differences, to increase efficiency of the account, to reduce expenses of time for the account of payments to employees.

У статті доведено, що облік заробітної плати є найбільш трудомістким і складним у системі обліку підприємства, саме тому для забезпечення точності даних об'єкта обліку важлива розумна і добре структурована організація обліку заробітної плати.

Визначено, що заробітна плата — це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Встановлено, що поточні виплати працівнику — виплати працівнику, які підлягають сплаті в повному обсязі протягом дванадцяти місяців по закінченні місяця, у якому працівник виконував відповідну роботу.

Визначено, що виплата зарплати — це одна з ключових операцій у відносинах між працівниками та роботодавцем. Правила її виплати нескладні, але виникає безліч запитань щодо строків, періодичності та інших нюансів виплати заробітної плати.

Констатовано, що основним фактором, що впливає на ефективну роботу підприємств, є витрати на оплату праці. Як і будь-яка інша класифікація, загальна мета класифікації витрат полягає у створенні впорядкованої структури організаційних витрат. Без такої структури неможливо ефективно вести облік і прив'язувати витрати до об'єктів.

Хоча класифікація витрат здійснюється за допомогою фінансового обліку, вона не завжди відповідає інформаційним потребам керівництва.

Запропоновано аналітичні рахунки до рахунка 66 "Розрахунки за виплатами працівникам", за допомогою яких можна зробити більш точні та ефективні розрахунки заробітної плати для великої кількості працівників підприємства.

Констатовано, що запропоновані пропозиції та заходи щодо вдосконалення для подолання недоліків обліку заробітної плати та забезпечення зручності діяльності підприємств.

Встановлено, що одним із важливих напрямів, які були визначені для покращення корпоративного обліку для більш точного розрахунку заробітної плати, є введення додаткових субрахунків в існуючі аналітичні рахунки та надання додаткових виплат працівникам.

Доведено, що реалізація встановлених напрямів удосконалення розрахунку виплат працівникам дозволить усунути законодавчі відмінності, підвищити ефективність обліку, зменшити витрати часу на облік виплат працівникам.

Key words: wages, current payments, payments for employees, payroll.

Ключові слова: заробітна плата, поточні виплати, розрахунки за виплатами працівникам, фонд оплати праці.

FORMULATION OF THE QUESTION

Private enterprise wage policy is an integral part of enterprise management, and it greatly affects the efficiency of its work, because wages are one of the most important incentives for the rational use of labor, on the one hand, and one of the main components of the enterprise. At any enterprise this section of the account is conducted as a rule, it is difficult and labor-consuming. That is why the problematic issues of payroll accounting require in-depth research, as their solution, in turn, will positively affect the formation of reliable information on the calculation of wages of employees, both tax and statistical accounting in general.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Many publications have been written on the topic of accounting for payments to employees, and many authors and scholars have repeatedly returned to this issue, reviewing and researching it. The methodology of accounting for payments to employees is part of the scientific interests of many domestic and foreign researchers. The issue of accounting and taxation of payments to employees has interested scientists of all times, a special theoretical and methodological contribution made by the following scientists: F.F. Butynets, V.M. Gayets, S.F. Golova, G.I. Dakhno, L.O. Kadurina, I.M. Pavlyuk, H. Anderson, G. Alexander, S. Barnes, J. Bailey, R.G. Eccles, B. Needles, and others.

Purpose of article is the substantiation and disclosure of problems of accounting for payments to employees, in order to find ways to solve them.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

As is known, payroll accounting is the most time consuming and complex in the enterprise accounting system, and that is why a reasonable and well-structured organization of payroll accounting is important to ensure the accuracy of the data of the object of accounting.

Wages are remuneration, calculated, as a rule, in monetary terms, which under the employment contract the employer pays to the employee for the work performed by them.

The totality of all labor costs forms the wage fund. It consists of:

- basic salary fund;
- additional salary fund;
- other incentive and compensation payments.

Along with the payments included in the payroll, there are other payments that do not belong to the payroll. Of these, the most common are:

- sick leaves;
- maternity benefits;
- severance pay;
- one-time financial assistance.

According to PSOA 26 current payments to the employee are payments to the employee, which are subject to payment in full within twelve months after the end of the month in which the employee performed the relevant work.

Payroll is one of the key transactions in the relationship between employees and the employer. The rules of its payment are simple, but there are many questions about the timing, frequency and other nuances of payment of wages.

In the system of analytical accounting the crucial role is played by the collection of information about the worked and unworked time, the fulfillment of the norm by the employee, the composition of employees, the structure of the payroll. Information on labor costs has a significant impact on the formation of the actual cost of production.

In the analysis of the accounting system the most important role is played by information about working and non-working hours, compliance with the rules, the composition of employees, the structure of the payroll.

Estimated information with the company's staff on wages (all types of wages, bonuses, benefits, etc.) and the amount of wages paid by employees, which

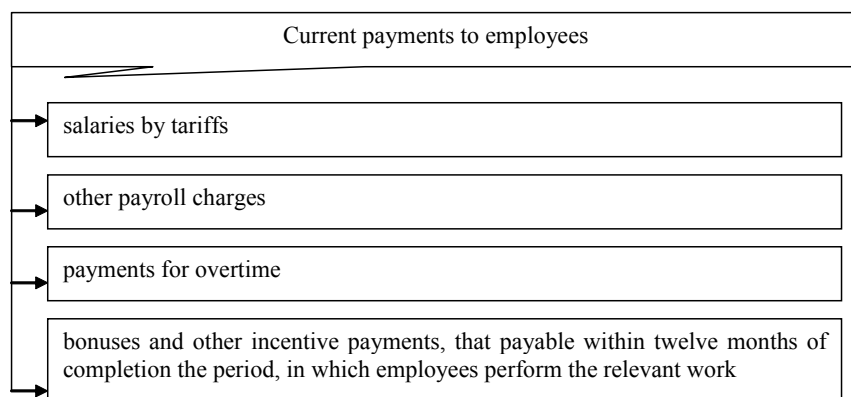

Fig. 1. Current payments to employees according to PSOA 26

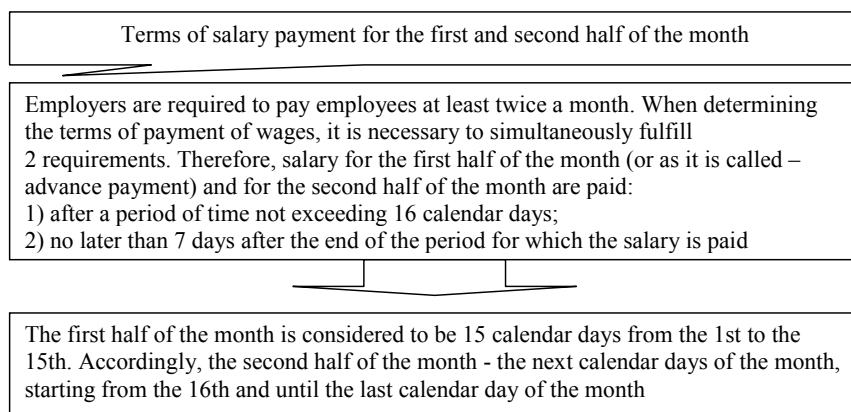

Fig. 2. Terms of salary payment for the first and second half of the month

was not received on time (settlements with depositors), are summarized in account 66 "Payments to employees".

Account 66 "Payments to employees" is designed to summarize information on payments to

employees, which belong to both the accounting and non-accounting composition of the enterprise — for wages (for all types of wages, bonuses, benefits, etc.), for amounts not received in due time from the company's cash register on payments to employees, on other current payments.

The credit of this account reflects the accrual of the employees due to them, and the debit — repayment of the employer's arrears on such payments, withholding of personal income tax and military duty, payments on executive documents, as well as other deductions.

Given the above, we consider it appropriate to expand the analytical accounts to account 66 "Calculations for employee benefits" (table 1).

Suggestions for improving analytical accounts can make more accurate and efficient payroll calculations for a large number of employees.

CONCLUSION

The basis of effective activity of business entities is a reliable accounting system. The main factor influencing the efficient operation of enterprises is the cost of labor. Like any other

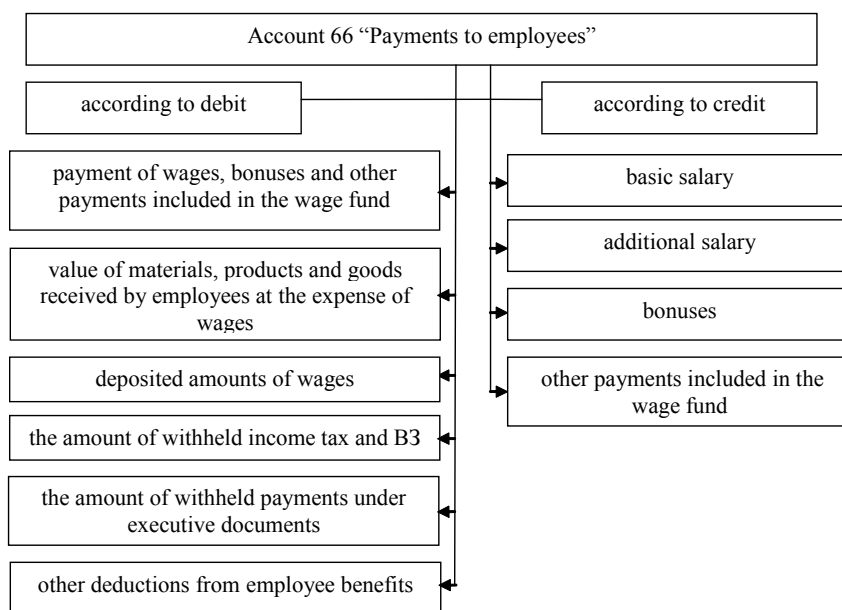

Fig. 3. Display of data on account 66 "Payments to employees"

classification, the overall purpose of the classification of costs is to create an orderly structure of organizational costs. Without such a structure, it is impossible to effectively keep records and link costs to facilities. Although the classification of costs is done through financial accounting, it does not always meet the information needs of management.

According to the results of the study, it is determined that payroll accounting should be a reliable source of quality information for analysis, control and management of labor costs.

Therefore, this article offers suggestions and measures for improvement to overcome the shortcomings of payroll accounting and ensure the convenience of enterprises. One of the important areas that have been identified to improve corporate accounting for a more accurate calculation of wages is the introduction of additional sub-accounts in existing analytical accounts and the provision of additional payments to employees.

Implementation of the established directions of improvement of calculation of payments to employees will allow to eliminate legislative differences, to increase efficiency of the account, to reduce expenses of time for the account of payments to employees.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing. 2017. P. 268—275.
3. Максименко І.Я., Пилияк Г.П. Особливості організації роботи з готівкою на підприємстві. *Zbior artykulow naukowych recenzowanych*. 2019. № 21. С. 33—36. URL: <http://конференция.com.ua/pages/view/1289> (дата звернення: 22.11.2019).
4. Максименко І.Я. Внутрішній аудит: підвищення ефективності роботи та забезпечення прибутковості підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 294—296.
5. Максименко І.Я., Філатова О.І. Особливості оподаткування та структура соціального пакету як інструмента матеріальної мотивації виплат працівникам. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 350—353. URL: <http://molodyvche->

Table 1. Offered analytical accounts to the account 66 "Payments to employees"

Account	Sub-account and analytical account code	Name of the analytical account
66 "Payments to employees"	661.1	Calculations for salaries and tariffs
	661.2	Bonuses
	661.3	Surcharges and allowances
	661.4	Other incentive payments to employees
	661.5	Payments for overtime
	661.6	Payment for vacations
	661.7	Temporary disability benefits
	661.8	Payment upon dismissal
	661.9	Social payments
	661.10	Payments related to downtime
	661.11	Other charges

ny.in.ua/files/journal/2018/10/83.pdf (дата звернення: 12.11.2021).

6. Максименко І.Я. Особливості організації обліку розрахунків за заробітною платою в процесі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5806> (дата звернення: 12.11.2021).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed: 12.11.2021).
 2. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 268—275.
 3. Maksy`menko, I.Ya. and Pytyliak, H.P. (2019), "Features of the organization of work with cash at the enterprise", *Zbior artykulow naukowych recenzowanych*, vol. 21, pp. 33—36, available at: URL: <http://конференция.com.ua/pages/view/1289> (accessed: 12.11.2021).
 4. Maksy`menko, I. Ya. (2013), "Internal audit: improving the efficiency and profitability of the enterprise", *Staly`j rozvy`tok ekonomiky*, vol. 1, pp. 294—296.
 5. Maksy`menko, I.Ya. and Fisun, Y. O. (2018), "Features of taxation and structure of the social package how to instrument material motivation payments to workers", *Molodyi Vchenyi*, vol. 10 (62), pp. 350—353, available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/83.pdf> (accessed: 12.11.2021).
 6. Maksy`menko, I.Ya. (2017), "Features of the organization of accounting of payments in the process of management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5806> (accessed: 12.11.2021).
- Стаття надійшла до редакції 13.11.2021 р.*

УДК 338.439.5-027.63(477)

С. О. Остапенко,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0001-7653-4787

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.91

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА — ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

S. Ostapenko,
Postgraduate student of the Department of Global Economy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FOREIGN EXPERIENCE OF STATE REGULATION IN AGRICULTURE MARKETS AS A CHALLENGE FOR UKRAINE

Регулювання ринку продовольства — один з ключових напрямів соціально-економічного розвитку країни. Перетворення у внутрішній економіці, а також зміни глобального характеру сприяють посиленню уваги до проблем управління ринками продовольства окремих територій і країн. Зважаючи на це, цікавим видається дослідження особливостей практики регулювання розглянутих ринків деякими країнами ЄС, які мають спільні вихідні риси господарювання і добилися видимих результатів у вирішенні питань підвищення ефективності функціонування сільського господарства і ринку продовольства.

Найважливішу роль у системі державного регулювання ринку продовольства відіграє регулювання цін і підтримання цінової рівноваги в сільському господарстві і суміжних галузях. Головними цілями такого регулювання є: стабілізація цін на продукцію сільського господарства; підтримка фермерських цін, що забезпечує розширене відтворення; регулювання обсягів і структури виробництва. В основі регулювання цін практично у всіх країнах з ринковою економікою лежить встановлення верхніх і нижніх меж коливання цін, а також так званої індикативної ціни, яку прагне підтримувати держава. У країнах Євросоюзу регулювання цін на сільськогосподарську продукцію здійснюється наднаціональним органом — Комісією ЄС спільно з Радою міністрів ЄС. Кожній країні Євросоюзу встановлюються квоти на виробництво основних сільськогосподарських продуктів, які розподіляються по товаровиробникам. Квоти на виробництво зерна, цукру, м'яса, молока перевищують власні потреби країн, проте уряду закуповують у своїх виробників продукцію за цінами, що значно перевищують світові, водночас вони серйозно захищають свого виробника, підвищуючи компенсаційні мита, що визначаються як різниця між порогової і мінімальною ціною.

У країнах з ринковою економікою регулювання цін здійснюється через інтервенційні закупівлі (наприклад, зерна), що здійснюються державою в разі зниження ціни нижче "порогового" значення, і навпаки, держава викидає потрібну кількість зерна на ринок, якщо ціна перевищує верхню кордон встановленого "коридору".

Іншою формою регулювання цін на зерно є заставні позики, які можуть отримати фермери в період збирання врожаю (при низьких цінах). Вони зберігають зерно, чекаючи більш високого рівня цін і в кінці терміну (зазвичай через дев'ять місяців) або можуть передати його уряду в рахунок повної сплати позики, або виплатити державі позику з відсотками і взяти собі зерно, яке зберігалося в якості застави. У разі, якщо держава вирішить фермеру перевести зерно в фермерський резервний фонд (при цьому фермер зобов'язується зберігати зерно не менше трьох років), воно оплачує витрати по зберіганню.

Загалом регулювання ринку продовольства в зарубіжних країнах здійснюється за допомогою реалізації програм державного регулювання, які можна згрупувати за наступними напрямками:

- програми міжнародної торгівлі — регулювання експортно-імпортних поставок; захист вітчизняних виробників (квоти, мита, ембарго); угоди по окремих видах продовольства; бартерна торгівля;
- кредитні програми — вдосконалення кредитних угод; зниження позичкового відсотка фермерам; державні позики через кредитні організації;
- програми обмеження виробництва сільськогосподарської продукції — виведення земель з обороту; скорочення посівних площ деяких культур (з метою регулювання попиту і пропозиції);
- програми маркетингу — збільшення попиту на певні продукти; інформаційне забезпечення ринку продовольства; розвиток збутових кооперативів.

One of the main goals of economic and social development of a country is governmental agriculture goods and food market regulation. Rapid changes in global and domestic economies contribute to increased attention regarding governmental regulation of agriculture food and goods market. Emphasizing this statement an importance of analysis covering practices and methods that various EU countries used to regulate their agriculture markets becomes obvious. Common features and different visible results in addressing issues of improving the efficiency of agriculture and the food market.

The most important regulatory goal set by government is facilitation of achieving equilibrium price and stimulating or restrictive price regulation in certain sectors of agriculture food and goods market. The main objectives of this regulation are: stabilization of prices for agricultural products; support for farm prices, which provides expanded resumption; regulation of

volumes and structure of production. The basis of price regulation in almost all countries with market economies is the fixation of upper and lower limits of price fluctuations, so called price floors and caps, as well as the indicative price of goods, which the state seeks to maintain. In EU countries, the price regulation for agricultural products is carried out by a supranational body — the EU Commission together with the EU Council of Ministers. Each EU country is set quotas for the production of basic agricultural products, which are distributed among domestic producers. Quotas for the production of grain, sugar, meat, milk exceed the consumption of countries. To protect own producer Governments deal with domestic counterparties at higher than international prices, at the same time rising raising countervailing duties, which are defined as the difference between the threshold and the minimum price.

In market economies, price regulation is carried out through government intervention purchases (e.g grain) if the price falls below the "threshold" value, and vice versa, the state sells the required amount of grain from stashed stock on the market if the price exceeds the upper limit of the established "corridor".

Another form of price regulation for example on grains market are commercial loans backed by raw materials with lower interest rate to support farmers during harvest period (low prices for grain). These loans could provide liquidity to producers for undisturbed harvest period after which farmer could either sell grains after some time at a higher price and pay back loan with incurred interest or provide the government with collateral of loan.

In general, the regulation of the food market in foreign countries is carried out through the implementation of government regulation programs, which can be grouped by the following categories:

- international trade programs — regulation of export-import deliveries; protection of domestic producers (quotas, duties, embargoes); agreements on certain types of food; barter trade;
- credit programs — improvement of credit agreements; reduction of loan interest to farmers; government loans through credit institutions;
- programs to limit the production of agricultural products — withdrawal of land from circulation; reduction of sown areas of some crops (in order to regulate supply and demand);
- marketing programs — increasing demand for certain products; informational support of the food market; development of sales cooperatives.

Ключові слова: ринок продовольства, регулювання ринку продовольства, зарубіжний досвід, державне регулювання ринку продовольства.

Key words: food market, food market regulation, foreign experience, state regulation of food market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світовий досвід переконливо доводить необхідність регулювання ринку державою. При цьому в багатьох країнах досить успішно ведеться пошук оптимального варіанта взаємодії між механізмами державного та ринкового регулювання економіки. Аналізуючи досвід зарубіжних країн у галузі регулювання ринку продовольства, на наш погляд, необхідно звернути увагу на досвід колишніх соціалістичних країн, які мають з Україною низку спільних проблем, зумовлених особливостями перехідного періоду та труднощами зростання економіки. У країнах соціалістичного табору постанала проблема падіння доходів населення, що зумовила зменшення споживання продовольства за багатьма основним групам товарів. Зниження платоспроможного попиту загострило проблему збуту сільськогосподарської продукції, призвело до зниження закупівельних цін та доходів виробників.

Кожній країні притаманні свої особливості організації ведення сільського господарства. У деяких країнах переважають великі агропромислові виробництва, в інших більшість продукції виробляється у малих формах господарювання. Така відмінність значною мірою впливає на ступінь державного регулювання галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато відомих іноземних та вітчизняних науковців присвячують власні праці дослідженню питання державної підтримки аграрного сектору та його покращанню, зокрема: В.Я. Амбросов, А.І. Михайлова, О.В. Ульяновченко, А.М. Стельмашук, П.Т. Саблук, В.М. Трегубчук, П.І. Гайдуцький, Б.Й. Пасхавер та інші науковці. Проте глобалізаційні процеси вимагають при розробці ефективних методів державного регулювання враховувати здобутки в цій сфері країн ЄС.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення досвіду провідних країн світу запропонувати ефективні заходи державного регулювання ринку продовольства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільське господарство Німеччини представлено переважно дрібним сімейним фермерством, де не потрібно використання великих виробничих потужностей. Найбільші господарства знаходяться в районі Шлезінг-Гольштейна та на сході Нижньої Саксонії. Загалом у Німеччині налічується близько 285 агрохол-

дингів та 18000 органічних ферм. У Франції, як і у Німеччині, найбільш поширені невеликі ферми. Більше 52% сільськогосподарських угідь посідає господарства розміром близько 50 га. Усього їх налічується близько 515 тис. господарств.

Державне регулювання сільського господарства країн ЄС здійснюється у рамках Єдиної сільськогосподарської політики (ЕСГП). ЕСГП є системою сільськогосподарського субсидування та сільгосппрограм. Ця система регулює політику у двох напрямках:

1. Політика підтримки ринку та доходів. Цей напрямок регулює виплату субсидій та видачу пільгових кредитів.

2. Розвиток села. Тут регулювання ведеться в рамках підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської та лісової галузей, покращення стану навколишнього середовища та сільської місцевості, підвищення якості життя на селі та диверсифікації сільської економіки, підтримки місцевого розвитку за методикою програми ЄС Leader [1].

Головні напрями державної підтримки в країнах ЄС пов'язані передусім з підвищенням продуктивності праці в сільськогосподарських організаціях, підвищенням конкурентоспроможності виробленої продукції та вдосконаленням самого механізму субсидування.

Основним документом, що регулює державну підтримку сільського господарства Німеччини та Франції, є Постанова Євросоюзу № 1698/2005, і лише потім набирають чинності закони, програми та інші нормативно-правові документи.

Для підтримки купівельної спроможності населення та регулювання попиту та пропозиції на ринку передусім були використані такі заходи, як регулювання оплати праці, адресна підтримка певних категорій населення та державні дотації виробникам сільськогосподарської продукції. Водночас для захисту внутрішнього ринку від зовнішньої експансії та забезпечення продовольчої безпеки країнами Східної Європи були введені обмежувальні заходи, такі як підвищення імпорتنих мит (на окремі види продовольства, що досягають 100%), тарифів, квотування та ліцензування експортно-імпорتنих операцій. Для регулювання попиту та пропозиції, а також рівня закупівельних цін на ринку продовольства країнами Східної Європи було створено спеціальні органи, які здійснюють інтервенційні закупівлі продовольства відповідно до зміни ринкової кон'юнктури: в Угорщині — Координаційний комітет з регулювання аграрного ринку; у

Польщі — Агентство сільськогосподарського ринку (Аграрне ринкове агентство — АРА); у Чехії та Словаччині — Фонди ринкового регулювання. Зокрема, в Угорщині, відповідно до закону про регулювання аграрного ринку, що визначає нормативну базу, інструменти та механізм взаємодії державних та ринкових структур, використовуються методи прямого та непрямого регулювання ринку продовольства, що забезпечують захист внутрішнього ринку від імпорتنих інтервенцій продовольства [2].

Пряме ринкове регулювання здійснюється шляхом встановлення гарантованих цін у рамках максимального обсягу виробництва, що виплачуються виробникам (насамперед це стосується виробників таких продуктів як пшениця, свинина, яловичина, молоко) [3]. Метою непрямого ринкового регулювання є встановлення субвенцій на експортну продукцію з метою стабілізації ринку (м'яса птиці та продуктів птахівництва, цукру, насіння соняшника).

На наш погляд, у сфері застосування заходів стабілізаційного характеру цікавий досвід Польщі. Зокрема, припинення субсидування імпорту призвело до різкого зростання цін на продовольство та посилення інфляції, що змусило уряд запровадити гарантовані ціни на основні продукти: зерно, молоко, яловичину, свинину. Аграрне ринкове агентство (АРА), здійснюючи інтервенційні закупівлі та продаж сільськогосподарської продукції, та поповнюючи державні резерви, застосовує і такий інструмент, як закупівельні ціни, що залежать від ринкової кон'юнктури: якщо ринкові ціни знижуються нижче за мінімальні (встановлені урядом), то АРА проводить інтервенційні закупівлі з основних продуктів. Своєчасне застосування цих заходів дозволило Польщі здійснювати регулювання експорту та імпорту переважно за допомогою тарифних заходів та створити систему митних зборів за сільськогосподарську продукцію, яка б відповідала вимогам країн — учасниць Євросоюзу. У Чехії та Словаччині, як і в Польщі, регулювання ринку продовольства здійснюється переважно інтервенційними закупівлями на основі мінімальних гарантованих цін, встановлених урядом.

У країнах із ринковою економікою держава одна із учасників ринку, чинним, насамперед, економічними методами [4]. При цьому можна виділити такі джерела фінансування, які використовуються для реалізації продовольчої політики: з державного бюджету та за рахунок споживача, тобто вищого рівня цін. У більшості країн вдаються до комбінації цих механізмів, як і конкретних методів регулювання: прямих

субвенцій, субсидування експорту, пільгового кредитування, податкових пільг, субсидій, тарифного та нетарифного обмеження імпорту, компенсаційних зборів, різних квот.

Одним з найважливіших принципів державної підтримки не тільки Німеччини та Франції, але і всіх країн ЄС, є облік динаміки світових цін на сільськогосподарську продукцію, тобто. що світові ціни, то нижчий рівень державної підтримки [5]. Цей принцип дозволяє зберегти конкурентоспроможність сільгосптоваровиробників за низьких цін на продукцію на світовому ринку та організовувати економію бюджетних коштів за високих. В Україні, на нашу думку, недостатньо приділяється уваги регулюванню ринкових цін на сільськогосподарську продукцію. Ціни переробні підприємства встановлюють найвигодніші їм. У віддалених районах, де недостатньо розвинена транспортна інфраструктура та можливості збуту обмежені, підприємства можуть реалізовувати продукцію тільки в місцеві переробні фабрики, за цінами не рідко нижчими за собівартість.

1. Підвищення інвестиційної привабливості галузі.

2. Впровадження інновацій та розвитку наукової бази.

3. Створення робочих місць та забезпечення робочих гідною заробітною платою.

У Німеччині та Франції на нових землях заохочуються додаткові інвестиції в сільськогосподарське виробництво для придбання сільськогосподарської техніки не старше 5 років і т.д. У областях з несприятливими кліматичними умовами держава перебирає погашення 5 % за кредитом, у традиційних областях — 3 %. Загальна сума процентів за кредитом, погашення яких держава бере на себе, виплачується одноразово, тоді як в Україні вона повертається протягом усього періоду погашення. Власний внесок господарств у інвестиції має становити щонайменше 10 %.

У Німеччині пільговий державний кредит у розвитку сільського господарства надається під 1 % річних з періодом гасіння до 28 років. У той час, як процентна ставка при звичайному кредитуванні варіюється від 5 до 15%. Крім того, для молодих фермерів передбачаються особливо пільгові умови для отримання кредиту у сфері садівництва, рибництва та бджільництва. На підтримку з боку держави можуть розраховувати фермери, які більше половини свого робочого часу присвячують роботі в сільському господарстві і у яких більше половини їх сумарних доходів посідає сільське господарство, а також ті, доходи яких від сільсько-

го господарства становлять не менше ніж 25 % загальних доходів [6].

Найважливішу роль у системі державного регулювання ринку продовольства відіграє регулювання цін та підтримку цінової рівноваги у сільському господарстві та суміжних галузях [7]. Головними цілями цього регулювання є: стабілізація ціни продукцію сільського господарства; підтримка фермерських цін, що забезпечує розширене відтворення; регулювання обсягів та структури виробництва. В основі регулювання цін практично у всіх країнах із ринковою економікою лежить встановлення верхніх та нижніх меж коливання цін, а також так званої індикативної ціни, яку прагне підтримувати держава. У країнах Євросоюзу регулювання цін на сільськогосподарську продукцію здійснюється наднаціональним органом — Комісією ЄС спільно із Радою міністрів ЄС. Кожній країні Євросоюзу встановлюються квоти на виробництво основних сільськогосподарських продуктів, які розподіляються на товаровиробники. Квоти на виробництво зерна, цукру, м'яса, молока перевищують власні потреби країн, проте уряди закуповують у своїх виробників продукцію за цінами, що значно перевищують світові, водночас вони серйозно захищають свого виробника, підвищуючи компенсаційні мита, що визначаються як різниця між пороговою та мінімальною ціною.

У країнах з ринковою економікою регулювання цін здійснюється через інтервенційні закупівлі (наприклад, зерна), що здійснюються державою у разі зниження ціни нижчою від "порогового" значення, і навпаки, держава викидає потрібну кількість зерна на ринок, якщо ціна перевищує верхню межу встановленого "коридора".

Іншою формою регулювання цін на зерно є заставні позички, які можуть отримати фермери в період збирання врожаю (за низьких цін). Вони зберігають зерно, чекаючи вищого рівня цін і наприкінці терміну (зазвичай через дев'ять місяців) або можуть передати його уряду в рахунок повної сплати позички, або виплатити державі позику з відсотками та взяти собі зерно, яке зберігалось як застава. У разі, якщо держава дозволить фермеру перевести зерно у фермерський резервний фонд (при цьому фермер зобов'язується зберігати зерно не менше трьох років), воно оплачує витрати на зберігання. Частка витрат на підтримку цін у країнах із ринковою економікою скоротилася у загальній сумі підтримки аграрного сектору з 3/4 до 2/3. У той самий час значно зросла частка прямих платежів, нині 17 %. Прямі платежі включають

різні типи платежів, що впливають на розвиток сільського господарства: компенсації, субсидії (з розрахунку на одиницю посівної площі або поголів'я худоби), страхові платежі і т.д. господарства. Більшість розвинених країн мають високоінтенсивне сільське господарство, у загальних виробничих витратах якого витрати на придбання техніки, палива, добрив та інших ресурсів досягають 80% від суми витрат. Субсидії сільському господарству покликані відшкодувати витрати на придбання та експлуатацію технічних засобів та виробничих послуг.

Формою фінансової підтримки фермерів служить лізинг сільськогосподарської техніки. Особливістю лізингу техніки в європейських країнах є активна участь банківського капіталу у фінансуванні лізингових операцій, що активно стимулюється державою. Здебільшого економічні заходи стимулювання зводяться до наступного: по-перше, банкам можна виступати ролі безпосередніх орендодавців; по-друге, на лізинг не поширюється обмеження, за яким банкам забороняється надавати кредити одному позичальнику у вигляді, перевищує 10 % їх статутного капіталу; по-третє, оскільки лізинг є однією з форм кредитування, основним змістом якої є фінансування (фінансовий лізинг), банки стають необхідними учасниками організації та виконання лізингових проєктів. послуг за рахунок бюджетів різних рівнів, позабюджетних фондів та кредитів світових банком. Як показують дослідження, найбільш ефективними методами прок'юременту є конкурсні торги, у яких проводиться відбір постачальників продукції і на послуг, з їхньої вартості, якості, комплектності, величини витрат на транспортування та інших [8].

Система держзамовлення покликана усувати негативний вплив стихійного розвитку ринку товарів та послуг, та продовольчого ринку зокрема, запобігати його переродженню в корумповану економіку. Державне замовлення особливо ефективне при фінансуванні та створенні державних матеріальних резервів, матеріально-технічному забезпеченні оборонних потреб, експортних поставок продукції для виконання міжнародних зобов'язань держави та, нарешті, реалізації державних цільових програм. Він найбільше відповідає завданням здійснення державного регулювання сільського господарства, що має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки.

Основний напрям державної підтримки сільського господарства Франції — підтримання ефективності виробництва та конкурентоспроможності товарів на світовому ринку. У

Франції функціонує спеціальний банк "Credit agricole", який надає пільгові кредити та позики на придбання сільськогосподарських підприємств, обладнання, худоби тощо. Кредитна ставка з них становить 1,5 % річних, а молодих фермерів — 1—3 %, за середньої ставки споживчого кредита 15 %.

Нині проблеми адаптації агропромислового комплексу в умовах членства України в Світової організації торгівлі опиняються в центрі уваги і, певною мірою, протистояння в різних колах науковців і практиків. Відповідно до СОТ бюджетна підтримка сільського господарства класифікується так:

1. Заходи "жовтої скриньки": цінова підтримка; збутові кредити; виплати із розрахунку площі сільськогосподарських угідь; виплати з розрахунку чисельності с.-г. тварин; субсидії щодо засобів виробництва; окремі програми субсидованих кредитів.

2. Заходи "зеленої скриньки": загальні послуги (наукові дослідження; ветеринарні та фітосанітарні заходи; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів; інформаційно-консультатійне обслуговування; контроль за безпекою продуктів харчування; маркетингові та збутові послуги; інфраструктурні послуги); утримання стратегічних продовольчих запасів; внутрішня продовольча допомога населенню з низьким рівнем доходів; підтримка доходу (не пов'язана із виробництвом); страхування урожаю; допомогу при стихійних лихах; охорона навколишнього середовища.

3. Заходи "блакитної скриньки": виплати, засновані на фіксованих площах та урожаях; виплати, що здійснюються щодо не більше ніж 85% від базового рівня виробництва; тваринницькі виплати, що здійснюються на фіксоване поголів'я худоби.

4. "De minimis": підтримка, орієнтована на конкретний продукт, у розмірі до 5% (для країн, що розвиваються — 10%) вартості сільськогосподарського продукту; підтримка, не орієнтована на конкретний продукт, до 5% (для країн — 10%) вартості сільськогосподарської продукції країни.

Рівень агрегованої підтримки сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні залишається щонайменше разів на тридцять нижче, ніж у ЄС. Відповідно, цей рівень у розрахунку одного працівника вітчизняного сільського господарства становить близько 300 євро на рік, а ЄС він перевищує 3000 євро на рік. Таким чином, Україна на сьогодні є однією з найліберальніших країн у сфері підтримки сільського господарства.

ВИСНОВКИ

Наразі можна з упевненістю сказати, що в країнах ЄС сформовано ефективний механізм державної підтримки, що дозволяє забезпечувати не лише продовольчу безпеку країни, а й конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. На його основі можна запропонувати такі напрями вдосконалення державного регулювання та підтримки сільського господарства в Україні:

1. Виділення додаткових субсидій доцільно робити не так на гектар сільськогосподарських угідь, а виходячи з кількості та якості продукції. Подібний підхід дозволить стимулювати сільськогосподарських товаровиробників до нарощування обсягів виробництва та більше приділяти уваги якості продукції.

2. Диверсифікувати державну підтримку, як це зроблено в Німеччині, де вона відрізняється більш ніж у 2 рази. Це дозволить підвищити ефективність освоєння фінансових ресурсів, і навіть виявити цільові об'єкти фінансування.

3. Приділяти більше уваги великим інвестиційним проєктам щодо організації нового виробництва чи модернізації старого на інноваційній основі. Такі проєкти дозволять створити точки зростання як сільськогосподарського виробництва, а й економіки країни загалом, і навіть дадуть нові робочі места.

4. Розвиватиме інфраструктуру сільських територій. Вступ до СОТ потребує зниження рівня державної підтримки, але не регулює обсяг інвестицій у розвиток інфраструктури. Реалізація цього напрямку дозволить знизити відтік населення із сільської місцевості та підвищити якість життя.

5. Стимулювати приватне інвестування у аграрний сектор. Нині їх питома вага в загальному обсязі незначна, що пов'язано з низькою прибутковістю та великим ризиком. Удосконалення державної політики в цьому напрямі дозволить залучити додаткові фінансові ресурси у розвиток галузі на інноваційній основі. Реалізація цих заходів дозволить у досить короткі терміни вивести сільське господарство на новий технологічний уклад, тим самим забезпечивши його конкурентоспроможність на світовому агропродовольчому ринку.

Література:

1. Голбан Т.Т. Державна підтримка інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного сектору економіки. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2019. № 1. С. 312—319.

2. Русанюк В.В. Державна підтримка розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. Економіка АПК. 2020. № 7. С. 84—93.

3. Васильєва Л.М. Державна підтримка аграрного сектору економіки країни в умовах функціонування в складі СОТ як основа забезпечення продовольчої безпеки. Modern economics. 2019. № 17. С. 55—60.

4. Бечко П.К. Боровик П.М., Сліпченко В.В. Державна підтримка аграрного бізнесу в Україні. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2017. № 1. С. 3—11.

5. Левандівський О.Т. Державна підтримка аграрного сектору в сучасних умовах господарювання. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2018. Вип. 14 (2). С. 87—94.

6. Ільчук О.М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. Економіка АПК. 2019. № 2. С. 93—98.

7. Ільчук О.М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. Економіка АПК. 2019. № 2. С. 93—98.

8. Ткаченко О.С. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств — реалії сьогодення. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 12. С. 27—30.

References:

1. Holban, T.T. (2019), "State support for investment and innovation development of the agricultural sector of the economy", Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 1. pp. 312—319.

2. Rusaniuk, V.V. (2020), "State support for the development of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 84—93.

3. Vasil'ieva, L.M. (2019), "State support of the agricultural sector of the country's economy in terms of functioning within the WTO as a basis for food security", Modern economics, vol. 17, pp. 55—60.

4. Bechko, P.K. Borovyk, P.M. and Slipchenko, V.V. (2017), "State support of agrarian business in Ukraine", Visnyk Kyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohij, vol. 1. pp. 3—11.

5. Levandivs'kyj, O.T. (2018), "State support of the agricultural sector in modern economic conditions", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 14 (2), pp. 87—94.

6. Il'chuk, O.M. (2019), "State support of agriculture in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 93—98.

7. Shportiuk, N. L. (2019), "State regulation and support of agriculture", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 112—122.

8. Tkachenko, O. (2019), "State support for agricultural enterprises — reality today", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 27—30.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021 р.

УДК 331.108:65.011.4

В. С. Лесюк,
аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-8370-6513

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21.97

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Lesyuk,
Postgraduate student of the Department of Economics and International
Economic Relations, Poltava State Agrarian University

ENSURING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF PERSONNEL MANAGEMENT IN AGRARIAN ENTERPRISES

У статті досліджується забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств. Встановлено чинники зовнішнього середовища та їхній вплив на економічну ефективність. Окрім зовнішнього середовища, не менш значний вплив на ефективність діяльності підприємства має внутрішнє. Головною складовою внутрішнього середовища є персонал. Визначено переваги і недоліки управління структурою персоналу. Для забезпечення економічної ефективності має бути створено умови для вдосконалення загальної культури управління, зміцнення трудової дисципліни для повноцінного розвитку здібностей персоналу. Досліджено показники ефективності використання персоналу. Використання персоналу у виробництві ефективне настільки, наскільки успішно працівники використовують свій потенціал та наявні ресурси підприємства для реалізації поставлених цілей. Виділено показники внутрішнього та зовнішнього середовища аграрних підприємств. Економічна ефективність дозволяє визначати стратегічні можливості аграрних підприємств, адже без її забезпечення неможливо досягнути поставлених стратегічних цілей. Проаналізовано стратегічні можливості аграрного підприємства за допомогою SWOT-аналізу. Зважаючи на сезонність виробництва та нерівномірний рух грошових коштів протягом року аграрні підприємства потребують інвестицій. Водночас проблеми з інвестиціями не дозволяють покращувати економічну ефективність підприємств, оскільки вони не можуть отримати відповідне кредитування. Визначено засади ефективного управління персоналом аграрного підприємства, які спрямовані на створення сприятливого для робочої діяльності середовища. Заходи щодо вдосконалення управління виробництвом спрямовані на те, щоб зменшити управлінський персонал підприємства за рахунок вдосконалення організаційної структури та збільшення випуску продукції. Управління персоналом аграрного підприємства повинно ґрунтуватися на використанні нових управлінських методів, що включають використання знань, умінь, та навичок для впливу на персонал з метою недопущення організаційних проблем.

The article examines ensuring the economic efficiency of personnel management in agrarian enterprises. The factors of the external environment and their influence on economic efficiency have been established. In addition to the external environment, the internal one has a no less significant impact on the efficiency of the enterprise. The main component of the internal environment is personnel. The advantages and disadvantages of personnel structure management are determined. To ensure economic efficiency, conditions must be created to improve the general culture of management, strengthen labor discipline for the full development of personnel abilities. The indicators of the efficiency of the use of personnel have been investigated. The use of personnel in production is effective to the extent that employees successfully use their potential and the resources of the enterprise to achieve their goals. Indicators of the internal and external environment of agrarian enterprises are highlighted. Economic efficiency makes it possible to determine the strategic capabilities of agrarian enterprises, because without its provision it is impossible to achieve the set strategic goals. The strategic capabilities of an agrarian enterprise were investigated using SWOT analysis. Given the seasonality of production and uneven cash flow, agrarian enterprises need investments throughout the year. At the same time, problems with investments do not allow to improve the economic efficiency of enterprises, since they cannot receive appropriate loans. The foundations of effective personnel management of an agrarian enterprise are determined, which are aimed at creating a favourable environment for working activities. Measures to improve production management are aimed at reducing the management personnel of the enterprise by improving the organizational structure and increasing output. Personnel management of an agrarian enterprise should be based on the use of new management methods, including the use of knowledge, skills and abilities to influence personnel in order to avoid organizational problems.

Ключові слова: економічна ефективність, управління, персонал, структура, аграрні підприємства.
Keywords: economic efficiency, management, personnel, structure, agrarian enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішньому етапі розвитку національної економіки України висувуються нові вимоги щодо формування структури персона-

лу аграрних підприємств з метою її ефективного використання. Досягнення цієї мети можливе за підвищення рівня економічної ефективності та удосконалення управління, проте на

перешкоді цьому стоїть некваліфікований менеджмент, недостатній рівень професійних знань та низька якість рішень.

Зважаючи на складну економічну ситуацію керівництво аграрних підприємств повинно володіти навичками прийняття складних рішень, вміти формувати перспективні шляхи розвитку, мати необхідні знання про виробничі процеси та знати як застосовувати технології.

Для забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств велике значення має обґрунтування напрямів підвищення резервів продуктивності праці, виявлення й опрацювання впливу основних чинників, як-от: площа сільськогосподарських угідь, питома вага оплати праці у загальних витратах підприємства, розмір підприємства, заробітна плата тощо. Необхідно не тільки використовувати персонал, але й вміти ефективно організовувати структуру персоналу.

Важливою є розробка заходів щодо вдосконалення системи мотивації персоналу на аграрних підприємствах. Державні органи не надають належної уваги до теоретичних, науково-практичних форм і методів вирішення досліджуваних проблем, що негативно позначається на результатах діяльності підприємств. Тому необхідним є дослідження процесів, пов'язаних зі структурою персоналу підприємства, які б відповідали вимогам ведення сучасного виробництва, та висунення рекомендацій щодо забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ефективність управління персоналом у своїх наукових працях досліджувало чимало вітчизняних вчених, серед яких: Балабанова Л.В., Сардак О.В. [1], Лукашевич В.М. [2], Небилиця О.А. [3], Шитікова Л.В. [4]. У своїх працях дослідники зазвичай виділяють як один з головних результатів управління персоналом поняття економічної ефективності, узагальненою характеристикою якого є мінімальні витрати на персонал при досягненні високих результатів праці. Проте, попри наявність публікацій про ефективність управління персоналом, саме економічний аспект не є досі дослідженим повною мірою. На сьогодні питання економічної ефективності набуває все більшого значення зважаючи на кризові явища, що супроводжують національну економіку, особливо в контексті забезпечення при цьому належного управління персоналом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних положень та розробка практичних пропозицій спрямованих на забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення економічно ефективного управління персоналом є однією зі складових успішного функціонування аграрних підприємств. Професійне управління персоналом ґрунтується на ефективному використанні ресурсів, які визначають можливості підприємства. Важливість покращення управління персоналом полягає у створенні економічно ефективного організаційного механізму на різних ієрархічних рівнях системи управління.

Головною ціллю діяльності підприємств є отримання якомога більшого ефекту та досягнення високих результатів діяльності, але при цьому використати найменше трудових, матеріальних та грошових ресурсів [5, с. 225].

У сучасних умовах ринкової економіки серед різноманітності проблем, пов'язаних із забезпеченням нормального та ефективного розвитку підприємств та організацій, однією із головних є проблема управління персоналом. Зміна принципів функціонування сучасної економіки, створення підприємств різних форм власності, конкуренція, глобальні структурні й технологічні зміни у виробництві, його інформатизація обумовили істотну зміну ролі людських ресурсів. Усе більше управління персоналом визнається як одна з найбільш важливих сфер життєдіяльності організації, здатної підвищити її ефективність і продуктивність функціонування [6, с. 92].

Ефективність управління персоналом в умовах посилення конкуренції слід розглядати через призму ефективності діяльності підприємств та передумов стійкого розвитку підприємства [7, с. 35].

Необхідною умовою ефективного управління персоналом на підприємстві є розуміння учасниками трудового процесу цілей і засобів їх досягнення. Йдеться про формування механізму, який дає змогу співробітникам підприємства однаково ефективно впливати як на розробку планів діяльності, так і на вибір способів та шляхів реалізації складених планів. Правильне функціонування такого механізму можливе за умови добре налагодженої системи комунікацій на підприємстві, яка забезпечує чітке

розуміння кожним працівником своїх функцій як в особистому трудовому процесі, так і в діяльності виробничого колективу в цілому. Разом із тим важливо забезпечити повне і своєчасне інформування служби управління персоналом про рівень сприйняття і виконання трудових завдань кожним учасником виробничого процесу [8, с. 207].

Ефективність управління персоналом визначається ступенем реалізації загальних цілей організації і залежить від результативності використання потенціалу кожного окремого робітника від здатності виконання покладених на нього функцій і обов'язків [9, с. 183].

Роль персоналу в діяльності підприємства є визначальною. Оцінювання точного внеску як окремого працівника, так і колективу загалом, кінцевий результат господарської діяльності економічної системи є складним процесом, оскільки, крім прямого трудового внеску, у створення продукту вкладається також уречевлена в основних і оборотних засобах праця. Використання праці в сільському господарстві має певні особливості, пов'язані із специфікою самої галузі: сезонний характер виробничого процесу; зосередження виробництва насамперед у сільській місцевості; посилена інтенсифікація, що зумовлює зменшення потреби в персоналі; скорочення галузі тваринництва в більшості підприємств, яка завжди забезпечувала сільських жителів робочими місцями; урбанізація — зростання ролі міст і, як наслідок, відтік кадрів із села тощо [10, с. 117—118].

До показників для оцінки економічної ефективності управління персоналом підприємства належать: співвідношення витрат, необхідних для забезпечення підприємства кваліфікованими кадрами, і результатів, отриманих від їхньої діяльності; відношення бюджету підрозділу підприємства до чисельності персоналу цього підрозділу; вартісна оцінка розходжень у результативності праці (визначається різницею оцінок результатів праці кращих і середніх працівників, що виконують однакову роботу). Крім того, у ринковій економіці важливе значення мають такі економічні показники: прибуток, продуктивність праці, обсяг продажів, рентабельність, продуктивність праці працівників; співвідношення темпів росту продуктивності праці працівників з темпами росту середньої заробітної плати; фонд оплати праці і зарплатоємкість; витрати на керівництво [1, с. 428].

Ефективність функціонування комплексної системи управління персоналом підприємства правомірно розглядати як частину ефектив-

ності діяльності підприємства в цілому. Однак нині немає єдиного підходу до оцінки такої ефективності. Складність полягає в тому, що процес трудової діяльності працівників тісно пов'язаний і з виробничим процесом, і з його кінцевими результатами, і з соціальним розвитком підприємства. Відповідно, методика оцінки заснована на виборі критеріїв ефективності роботи організаційної, економічної і соціальної підсистем комплексної системи. У якості таких критеріїв можуть виступати цілі цих підсистем [11].

Оцінка економічної ефективності роботи підприємств набуває особливого значення в сучасних ринкових умовах, оскільки на ринку виживають лише ті підприємства, які випускають конкурентоспроможну продукцію та використовують дієву систему управління підприємством [5, с. 226].

Автором визначено чинники зовнішнього середовища, що впливають на економічну ефективність ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області (рис. 1).

Орім зовнішнього середовища не менш значний вплив на ефективність діяльності підприємства має внутрішнє. Головною складовою внутрішнього середовища є персонал. Управління персоналом у ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" спрямоване на вирішення таких основних завдань: задоволення потреби в кадрах, забезпечення їх раціональної розстановки, розвиток працівників, посадове просування, впровадження корпоративної культури.

Політика розвитку персоналу формується під впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища і повинна підпорядковуватися низці вимог і принципів, які відображають системний, процесуальний і функціональний підходи до розвитку персоналу. Для підтримання адекватної політики розвитку персоналу необхідний моніторинг і своєчасне коригування [12, с. 96].

Здійснюючи організаційні заходи щодо вдосконалення структури персоналу, слід мати на увазі, що найбільший ефект можна досягти шляхом акценту на покращення управління підприємством. Удосконалення системи управління може не тільки підвищити продуктивність праці менеджерів, але й поліпшити організацію та продуктивність праці всіх працівників, збільшити виробництво та скоротити час простою персоналу та обладнання.

Структура управлінського персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" побудована на засадах лінійно-функціональної структури уп-

Рис. 1. Чинники зовнішнього середовища та їхній вплив на економічну ефективність ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області

Джерело: авторська розробка.

Рис. 2. Переваги і недоліки управління структурою персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за даними підприємства.

равління підприємством. Основним принципом цієї побудови є горизонтальний розподіл повноважень, обов'язків і відповідальності — відповідно до функцій управління, а вертикальний — за підлеглистю. Структура управління персоналом підпорядковується існуючій організаційній структурі.

Отже, виробництво в ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" організоване по внутрішньогосподарських підрозділах. Поряд з підрозділами основної діяльності створені й функціонують обслуговуючі та допоміжні підрозділи.

Для забезпечення економічної ефективності на будь-якому підприємстві має бути створено умови для вдосконалення загальної культури управління та виробництва, зміцнення трудової дисципліни для повноцінного розвитку здібностей персоналу. В управлінні структурою персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" можна виділити ряд переваг і недоліків (рис. 2).

Так, до переваг управління структурою персоналу слід віднести: зосередження на виробничих процесах, відповідальність за прибуток на рівні підрозділів, контроль рівня підготовки лінійних керівників, диверсифікацію персоналу. Тим часом до недоліків належать: потреба у значній кількості лінійних керівників, ускладнення процесу контролю для вищого керівництва, відсутність гнучкості у використанні навичок, знань, капіталу.

Відповідно до поєднання характеристик працівників, що належать до відповідних соціальних категорій структури персоналу, можна визначити спонукальні чинники та їхній характер, визначаю-

Таблиця 1. Показники ефективності використання персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області, 2015—2019 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2019 р. від 2015 р.	
	2015	2016	2017	2018	2019	абсолютне, (+; -)	відносне, %
Середньооблікова чисельність працівників зайнятих у сільському господарстві, осіб	278	297	356	272	250	-28	-10,1
у тому числі в рослинництві	277	296	355	271	249	-28	-10,1
Вироблено валової продукції, тис. грн	214532	182672	237750	189886	276314	61782	28,8
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	255882	146525	207131	165343	294255	38373	15,0
Прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	180499	112407	25714	63142	11505	-168994	-93,6
Витрати на оплату праці, тис. грн	31700	40890	57921	49055	49778	18078	57,0

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

чи тим самим інтенсивність необхідного впливу для забезпечення мети стимулюючих заходів.

Використання персоналу у виробництві ефективне настільки, наскільки успішно працівники використовують свій потенціал та наявні ресурси підприємства для реалізації поставлених цілей. Проаналізуємо показники ефективності використання персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що протягом 2015—2019 рр. відбулося збільшення виробництва валової продукції на 61782 тис. грн (28,8%), а також зросли витрати на оплату праці на 18078 тис. грн (57 %).

Оцінка рівня й аналіз здійснення розрахунків за виплатами працівникам ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" є важливою складовою проведення аналітичної роботи та відіграє особливу роль у його діяльності, оскільки саме від рівня оплати праці працівників буде залежати продуктивність та ефективність їх праці. Однією із найголовніших складових аналізу виплат працівникам та розрахунків з оплати праці є проведення оцінки рівня витрат на оплату праці.

Здійснимо оцінку показників ефективності використання персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" (табл. 2).

За даними таблиці 2, у 2019 р. на одного працівника в ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" припадало 1105,3 тис. грн ви-

робленої валової продукції, а отриманого чистого доходу від реалізації продукції — 1177 тис. грн. Обидва показники демонструють зростання на 43,2 % і 27,9% відповідно до 2015 р. Попри це спостерігається тенденція до зменшення прибутку від реалізації продукції у розрахунку на одного працівника на 603,3 тис. грн (92,9 %) у 2019 р. порівняно з 2015 р. Середньорічна заробітна плата одного працівника ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" протягом 2015—2019 рр. зросла на 85,1 тис. грн (74,6 %) і досягла 199,1 тис. грн.

Економічна ефективність дозволяє визначати стратегічні можливості аграрних підприємств, адже без її забезпечення неможливо досягнути поставлених стратегічних цілей. Проаналізувати стратегічні можливості ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" можна за допомогою SWOT-аналізу.

Таблиця 2. Оцінка показників ефективності використання персоналу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області, 2015 — 2019 рр., тис. грн

Показники	Роки					Відхилення 2019 р. від 2015 р.	
	2015	2016	2017	2018	2019	абсолютне, (+; -)	відносне, %
Вироблено валової продукції на одного працівника	771,7	615,1	667,8	698,1	1105,3	333,6	43,2
Отримано на одного працівника чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	920,4	493,4	581,8	607,9	1177,0	256,6	27,9
Отримано на одного працівника прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	649,3	378,5	72,2	232,1	46,0	-603,3	-92,9
Середньорічна заробітна плата одного працівника	114,0	137,7	162,7	180,3	199,1	85,1	74,6

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

Для проведення SWOT-аналізу необхідно виділити можливості та загрози, що мають вплив на діяльність підприємства, а за результатами аналізу — визначити сильні та слабкі сторони. Для виявлення найбільш значущих чинників необхідно виділити показники, що характеризують внутрішнє та зовнішнє середовище аграрних підприємств (табл. 3).

Узагальнення результатів SWOT-аналізу формується у вигляді матриці для ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" (табл. 4).

Виходячи з проведеного аналізу в таблиці 4, можна визначити причини, що негативно впливають на діяльність ТОВ "Елеватор "Чиста криниця", а також запропонувати рішення для їхнього

Таблиця 3. Показники внутрішнього та зовнішнього середовища аграрних підприємств

Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – Розміри земельних угідь; – матеріально-технічне забезпечення; – зовнішній вигляд підприємства; – гнучкість до нових технологій; – широка база партнерів; – наявні канали реалізації; – ефективні заходи зі збуту; – професійне керівництво; – кваліфікований персонал; – комп'ютеризація облікового апарату; – розвиток та навчання працівників; – власний машинно-тракторний парк 	<ul style="list-style-type: none"> – Слаборозвинена інфраструктура; – відсутність маркетингового відділу; – відсутність логістичного відділу; – недостатнє фінансове забезпечення маркетингових та логістичних заходів; – відсутність роботи з дослідження ринків; – обмеженість фінансування інновацій; – відсутність технічного забезпечення для роботи з інноваціями; – застосування застарілих технологій; – слабкий рівень комунікацій; – відсутність стратегічних цілей
Зовнішнє середовище	
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Залучення інвестицій; – удосконалення інфраструктури; – впровадження нових технологічних рішень на виробництві; – удосконалення організаційної структури управління персоналом; – мотивація та стимулювання персоналу; – використання резервів для підвищення рівня виробництва продукції; – створення та організація маркетингового та логістичного відділів; – вирощування більш прибуткових культур; – удосконалення якісних та кількісних характеристик вирощуваної продукції; – застосування фінансової підтримки за державними програмами 	<ul style="list-style-type: none"> – Різкі законодавчі зміни; – посилення податкового навантаження; – невідгідні умови кредитування; – зниження попиту на продукцію; – обмеження та закриття ринків збуту; – зростання цін на виробничі ресурси; – відсутність серед споживачів попиту на вироблену продукцію; – низька якість вирощуваної продукції; – зменшення частки працездатного населення в загальній структурі; – повільний розвиток науково-технічного прогресу в аграрній сфері; – відсутність реакції на кліматичні зміни; – можливість несподіваних природних та техногенних катастроф

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4. Матриця SWOT-аналізу ТОВ "Елеватор "Чиста криниця" Новосанжарського району Полтавської області

		Зовнішнє середовище	
		Можливості	Загрози
		1. Вирощування більш прибуткових культур. 2. Удосконалення інфраструктури. 3. Впровадження нових технологій виробництва. 4. Створення відділу маркетингу. 5. Залучення інвестицій. 6. Фінансова підтримка за державними програмами	1. Різкі законодавчі зміни. 2. Посилення податкового навантаження. 3. Невідгідні умови кредитування. 4. Зростання цін на виробничі ресурси. 5. Відсутність попиту на вироблену продукцію. 6. Зменшення частки працездатного населення
Внутрішнє середовище	Сильні сторони	Поле "СІМ"	Поле "СІЗ"
	1. Розміри земельних угідь. 2. Матеріально-технічне забезпечення. 3. Наявні канали реалізації. 4. Широка база партнерів. 5. Кваліфікований персонал. 6. Комп'ютеризація облікового апарату. 7. Власний машинно-тракторний парк	1. Ефективне вирощування прибуткових культур шляхом використання земельних угідь, сильної матеріально-технічної бази, нових технологій, власного машинно-тракторного парку та кваліфікованого персоналу. 2. Залучення інвестицій для створення відділу маркетингу	1. Зниження вартості продукції та використання нових технологій. 2. Оптимізація структури використання наявних земельних угідь. 3. Розширення каналів збуту та пошук партнерів. 4. Нові методи мотивації та стимулювання персоналу
	Слабкі сторони	Поле "СЛІМ"	Поле "СЛІЗ"
		1. Впровадження інноваційних рішень під час виробничої діяльності завдяки інвестиціям. 2. Фінансова підтримка оновить інфраструктуру. 3. Маркетинговий відділ збільшить обсяги реалізації	1. Організація маркетингової політики відповідно до умов мінливого середовища. 2. Впровадження збутової стратегії, аби посилити позиції на ринку. 3. Формування стійких зв'язків з партнерами

Джерело: авторська розробка.

усунення. Підприємству варто звернути увагу на покращення виробничих процесів шляхом вирощування більш прибуткових сільськогосподарських культур, удосконалення інфраструктури, впровадження нових технологій виробництва. Для забезпечення цих можливостей важливим буде залучення додаткових інвестицій та фінансової підтримки за державними програмами. Для більш ефективного та прибуткового функціонування ТОВ "Елеватор "Чиста криниця", необх-

ідно обрати ефективну маркетингову стратегію. З огляду на те, що ринок в Україні все ще залишається неорганізованим, нерегульованим, на якому відсутні ефективні маркетингові канали збуту продукції варто обрати саме маркетингову збутову стратегію, яка дозволить підприємству, з одного боку нейтралізувати загрози та слабкі сторони, а з іншої — реалізувати всі свої можливості та переваги.

Зважаючи на сезонність виробництва та нерівномірний рух грошових коштів протягом року аграрні підприємства потребують інвестицій. Як і завжди, джерелами коштів для інвестування виступають в основному власні кошти підприємств, а також банківські позики. Аграрні підприємства з низькою рентабельністю та недостатніми основними фондами змушені інвестувати у виробничі потужності за власний рахунок. Водночас проблеми з інвестиціями не дозволяють покращувати економічну ефективність підприємств, оскільки вони не можуть отримати відповідне кредитування.

Таким чином, економічна ефективність певною мірою залежить від вкладу кожного працівника у виробничий процес. Результати економічної діяльності та ефективність виробництва зокрема пов'язані із забезпеченням мотивації та стимулюванням персоналу. Головною метою управління структурою персоналу підприємства є формування професіонального, відповідального працівника із сучасним мисленням та бажанням особистого розвитку задля забезпечення економічної ефективності аграрного підприємства.

Управління персоналом на сучасному аграрному підприємстві повинно ґрунтуватися на

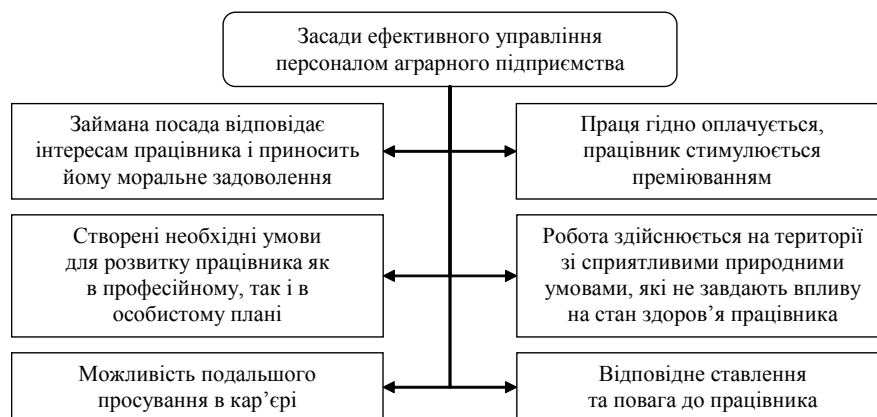

Рис. 3. Засади ефективного управління персоналом аграрного підприємства

Джерело: авторська розробка.

використанні нових управлінських методів, що включають використання знань, умінь, та навичок для впливу на персонал з метою недопущення організаційних проблем.

Автором визначено засади ефективного управління персоналом аграрного підприємства, які спрямовані на створення сприятливого для робочої діяльності середовища (рис. 3).

Заходи щодо вдосконалення управління виробництвом спрямовані на те, щоб зменшити управлінський персонал підприємства за рахунок вдосконалення організаційної структури та збільшення випуску продукції. Результатом цих дій буде покращення основних показників економічної ефективності, раціоналізація системи управління та зростання продуктивності праці.

ВИСНОВКИ

Забезпечення економічної ефективності управління персоналом аграрних підприємств спрямоване не лише на підвищення результативності праці менеджменту, проте і на покращення продуктивності праці персоналу, що виявляється у зростанні виробітку та скороченні вимушених простоїв. Як наслідок, шляхом формування належної системи управління на аграрному підприємстві зміцнюється корпоративна культура у вигляді забезпечення дисципліни, лояльності персоналу до прийнятих рішень керівництва та поліпшення загального психологічного клімату, що в комплексі позитивно впливає на забезпечення економічної ефективності.

Література:

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.

2. Лукашевич В.М. Сучасні технології підвищення економічної і соціальної ефективності управління персоналом організації. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2015. № 3 (52). С. 88—106.

3. Небилиця О.А. Обґрунтування соціально-економічної ефективності управління персоналом сучасного підприємства. Бізнес Інформ. 2014. № 10. С. 159—164.

4. Шитікова Л.В. Теоретичні аспекти ефективного управління персоналом в сучасних економічних умовах. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2019. Вип. 2 (12). С. 86—90.

5. Лисак В.Ю. Соціально-економічна ефективність та результативність удосконалення управління персоналом. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2013. № 21. С. 224—227.

6. Сільченко І.А. Особливості сучасних систем управління персоналом та їх ефективність. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 1 (33). С. 91—95.

7. Герасименко О., Герасименко Г. Ефективність управління персоналом на малому підприємстві: індикатори стану та пріоритетні напрями підвищення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 7. С. 29—37.

8. Лепьохіна-Таберко І.О. Підходи, що визначають економічну ефективність роботи з персоналом. Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 4. С. 205—208.

9. Литвин О.В. Проблеми соціально-економічної ефективності управління персоналом у сучасних умовах. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2010. № 4 (43). С. 182—185.

10. Бодрий Я.А. Тенденції та ефективність використання персоналу аграрних підприємств в умовах економічної кризи. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 52 (1). С. 116—121.

11. Дорошенко К.А. Ефективність управління персоналом в організації Технології та дизайн. 2015. № 3 (16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2015_3_17 (дата звернення: 05.11.2021).

12. Іванченко В.В., Кривда О.В. Економічна ефективність розвитку персоналу підприємства. Вісник Черкаського університету. Серія "Економічні науки". 2018. № 2. С. 95—101.

References:

1. Balabanova, L. V. and Sardak, O. V. (2011), *Upravlinnia personalom [Personnel management]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Lukashevych, V. M. (2015), "Modern technologies to improve the economic and social efficiency of personnel management in an organization", *Development of management and entrepreneurship methods on Transport*, vol. 3 (52), pp. 88—106.

3. Nebylytsia, O. A. (2014), "Substantiation of the socio-economic efficiency of personnel management in the modern enterprise", *Business Inform*, vol. 10, pp. 159—164.

4. Shytikova, L. V. (2019), "Theoretical aspects of effective human resources management in modern economic conditions", *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, vol. 2 (12), pp. 86—90.

5. Lysak, V. Yu. (2013), "Socio-economic efficiency and effectiveness of personnel management improvement", *Podilian State Agrarian and Engineering University Collection*, vol. 21, pp. 224—227.

6. Silchenko, I. A. (2016), "Features of modern systems of personnel management and their effectiveness", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (33), pp. 91—95.

7. Herasymenko, O. and Herasymenko, H. (2015), "Efficiency of personnel management in a small enterprise: status indicators and priorities of development", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, vol. 7, pp. 29—37.

8. Lepokhina-Taberko I. O. (2011), "Approaches that determine the economic efficiency of work with personnel", *Market Relations Development in Ukraine*, vol. 4, pp. 205—208.

9. Lytvyn, O. V. (2010), "Problems of the socio-economic efficiency of personnel management in modern conditions", *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences"*, vol. 4 (43), pp. 182—185.

10. Bodryi, Ya. A. (2020), "Tendencies and efficiency of the agrarian enterprises staff use under the economic crisis condition", *Black sea economic studies*, vol. 52 (1), pp. 116—121.

11. Doroshenko, K. A. (2015), "The effectiveness of personnel management in the organization", *Tekhnolohii ta dyzajn*, vol. 3 (16), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2015_3_17 (Accessed 5 Oct 2021).

12. Ivanchenko, V. V. and Kryvda, O. V. (2018), "Economic efficiency of development of the enterprise personnel", *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, vol. 2, pp. 95—101.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.